

T. C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

**ALEVİ ÇALIŞTAYLARINA YANSIDIĞI BİÇİMİYLE
ALEVİLERİN TOPLUMSAL TALEPLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

ÖMER YAPRAK

İstanbul, 2015

T. C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

**ALEVİ ÇALIŞTAYLARINA YANSIDIĞI BİÇİMİYLE
ALEVİLERİN TOPLUMSAL TALEPLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

ÖMER YAPRAK

Danışman: DOÇ. DR. HALİL AYDINALP

İstanbul, 2015

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ Anabilim Dalı DİN SOSYOLOJİSİ Bilim Dalı TEZLİ
YÜKSEK LİSANS öğrencisi ÖMER YAPRAK'ın ALEVİ ÇALIŞTAYLARINA
YANSIDIĞI BİÇİMİYLE ALEVİLERİN TOPLUMSAL TALEPLERİ adlı tez çalışması,
Enstitümüz Yönetim Kurulunun 06.07.2015 tarih ve 2015/25-13 sayılı kararıyla oluşturulan jüri
tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 14/07/2015

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Doç. Dr. HALİL AYDINALP	
2.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. ZEKİ ARSLANTÜRK	
3.	Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. AHMET KARATAŞ	

GENELBİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Ömer Yaprak
Anabilim Dalı	: Felsefe ve Din Bilimleri
Programı:	: Din Sosyolojisi
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Halil Aydınalp
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans - 2015
Anahtar Kelimeler	: Adalet ve Kalkınma Partisi, Alevi Çalıştayları, toplumsal talepler

ÖZET

Osmanlı devletinden Cumhuriyete modernleşme çabaları asker sivil bürokrasinin önderliğinde gerçekleşmiştir. Osmanlı Devletinin son dönemlerinde Batı kültürünün etkisinde kalan bürokrasi yine Batı standartlarında bir modernizm anlayışına duyduğu güvenle devleti ve toplumu çağdaşlaştırmak istemiştir. Bu süreç tavandan tabana doğru bir modernleşme şeklinde gerçekleşmiştir. İç ve dış şartların değişmesiyle toplumun kendisinin de bir aktör olarak sivrilmesi, yukarıdan modernleştirme sürecini aşağıdan modernleşme sürecine doğru yaklaştırmıştır. Bu anlamda, yüzyıllar süren edilgenlikten aktif bir özne olma yolunda ilerleyen toplum sisteme yeni aktörlerin dahil olmasını sağlamıştır. Bu sürecinde yine modernleşme eğilimlerinin içinde gerçekleştiği söylenebilir.

Bu yeni aktörlerinden birisi olan Ak Parti diğer aktörlerinde seslerini yönetime taşımak için bir dizi çalışma yapmıştır. Bu çalışmalardan biri olan Alevi Çalıştayları, Alevi toplumunun sorunlarını ortaya koymak ve neler yapılabileceğini görmek açısından önemlidir. Alevi Çalıştayları bir taraftan örgütlü güç olarak hareket eden toplumsal grupların gücünü göstermesi bakımından diğer taratan örgütlü toplumsal grupların yeni Türkiye'nin oluşmasına yapacağı katkıyı görmek açısından önemlidir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Ömer Yaprak

Fields : Philosophy and Science of Religion

Programme :Sociology of Religion

Supervisor : Doç. Dr. Halil Aydınalp

Degree Awarded and Date :Master of Arts- 2015

Keywords : Justice and Development Party (Turkey),
Alevi workshops, social request.

ABSTRACT

Efforts of modernization from Ottoman Empire to Republic were realized under the leadership of military-civil bureaucracy. In the last period of Ottoman Empire, bureaucracy, which was under the influence of Empire culture, had confidence in western modernism and wanted to adopt society and state to a contemporary country. This process took place as modernism from bottom up. The society becoming one of the main actors as a result of the inner and outer conditions changing lead to upper modernism process come closer to the bottom modernism process. By this means, the society, which is moving towards a more active role from a passiveness which had lasted for hundreds of years, allowed room for new actors to be included in the system. It can be said again that this process also developed within a modernism tendency.

‘Justice and Development Party’ which is one of these new actors did a series of studies in order to make the other actors heard by the government. Alevi workshops, one of these studies, are significant in terms of revealing the problems of Alevi society and seeing what could be done to handle these problems. Alevi workshops are also significant in terms of representing the power of social groups that act as organized power on one hand and displaying the contribution of these organized social groups to formation of new Turkey on the other hand.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

GİRİŞ.....	1
1. AMAÇ KAPSAM YÖNTEM.....	4
2. TÜRK MODERNLEŞMESİNE GENEL BİR BAKIŞ.....	11
2.1. Temel Yapılar.....	11
2.2. Türk Modernleşmesine Farklı Yaklaşımlar.....	14
2.2.1.Nüfus Hareketleri ve Göç Olgusu.....	17
2.2.2.Bürokrasinin Özel Konumu: Yatırım ve Borçlanma... ..	22
2.3. Modernleşmenin Sancıları	24
2.4. Modernleşmenin Aktörleri.....	26
2.5. Cumhuriyet ve Modernleşme.....	29
2.6. Siyasal Alanın Daralması.....	36
2.7. Cumhuriyetin Öncelikleri.....	38
3. MODERN TÜRKİYEİN DİNAMİKLERİ.....	40
3.1. Devralınan Miras.....	40
3.2. 1950 Sonrası Değişim(Aktif Modernleşme).....	41
3.3. Çevrenin Oluşumu.....	52
4. TÜRKİYEDE TOPLUMSAL TALEPLER.....	58

4.1.	Toplumsal Taleplerin Ortaya Çıkmasında Kentleşmenin Etkisi.....	66
4.2.	Bireysel Refah Artışının Toplumsal Taleplere Etkisi.....	71
4.3.	Avrupa'ya Yönelen Türk Göçünün Toplumsal Taleplere Etkisi.....	74
5.	ALEVİ ÇALIŞTAYLARI.....	81
5.1.	Aleviler ve Alevilik	81
5.2.	Ak Parti	91
5.3.	Ak Parti ve Aleviler	94
5.4.	Alevi Çalıştayları.....	96
5.4.1.	1. Alevi Çalıştayı (03-04 Haziran 2009).....	97
5.4.2.	2. Alevi Çalıştayı(08 Temmuz 2009)	101
5.4.3.	3. Alevi Çalıştayı(19 Ağustos 2004).....	102
5.4.4.	4. Alevi Çalıştayı(30 Eylül 2009).....	104
5.4.5.	5. Alevi Çalıştayı(11 Kasım 2009).....	105
5.4.6.	6. Alevi Çalıştayı(17 Aralık 2009).....	106
5.4.7.	7. Alevi Çalıştayı(28-29-30 Ocak 2010).....	108
5.4.8.	Alevi Çalıştayları Nihai Raporu.....	112
5.4.9.	Nihai Rapora İlişkin Alevilerin Görüş ve Tepkileri.....	117
6.	SONUÇ.....	127

KISALTMALAR

AABF	Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu
CHP	Cumhuriyet Halk Parti
ev.	Çeviren
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
DKAB	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
HBVAKV	Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı
hızl.	Hazırlayan
KİT	Kamu İktisadi Teşekkülleri
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
SDE	Stratejik Düşünce Enstitüsü
s.	Sayfa
ss.	Sayfa Sayısı
TSEV	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı

GİRİŞ

Bugün yaşadığımız problemlerin önemli bir kısmı Cumhuriyet’le birlikte toplumun yeniden inşa sürecinin bir sonucu olarak görülüyor. Osmanlı Devleti’ni kurtarmak için yapılan çalışmalar sonucu değiştirmedikten yönetici kadro daha radikal bir modernleşmeyi hedef aldı. Toplumsal sistemin yeni bir anlayış üzerinden inşa edilmesi, yeni bir tanımlamaya gidilmesi ve bu tanımlamayı kabul ettirmek için devletin uyguladığı baskı bugünkü problemlerinde oluşmasında temel etkindir. Genel olarak kabul gören bu görüşü Kürt Raporlarından, Alevi Çalıştaylarına kadar birçok metinde görmekteyiz.1924 Anayasası ile tek vatan, tek millet, tek dil, tek bayrak anlayışını getiren Cumhuriyet tüm farklılıkları yok sayarak tüm vatandaşları Türk sayıyordu. İslam dini kamusal alanın dışına itilirken Kürt kimliği ve Alevilik yok sayıldı.¹ Klasik Osmanlı anlayışında ümmet kavramı ile tüm farklılıklar bir arada yaşayabiliyordu. Bu noktada eleştiri sahiplerinin görmesi gereken iki durum var. Birincisi klasik Osmanlı sistemi ile ilerleyen devlet yıkıldı ve eski düzeni işletecek bir sistem bulunamadığı için radikal bir tercihte bulunuldu. Dağılan imparatorluktan kalanlardan bir millet yaratmak üçüncü ve son tercihti. İkincisi ise 1915 olayları ve Kurtuluş Savaşı sonrası yapılan mübadele sonucunda birlikte yaşama imkanı olmadığı düşünülenlerle yolların ayrıldığı kalanlardan bir millet yaratılacağına olan inançtır. Kürtler, bu denklemin dışında düşünülmemiş, birlikte yaşanılacağına inanılmıştır. Geldiğimiz noktada yaşanan bunca acıya rağmen ekonomik, coğrafi, ailevi, kültürel entegrasyon had safhadadır ve bu durumu tersine çevirmek mümkün değildir.² Doğu Ergil, yaptığı araştırmada önemli oranda bir Kürt nüfusunun tampon rolü oynayarak radikalizmi önlediğini ve hükümetlerin bu kesimi kaybetmemesi gerektiğini belirtmiş; araştırmasında ülkenin bölünmesi gibi bir durumun bulunmadığını iddia etmiştir.³ Buradan hareketle devletin aldığı kararlarda kısmen de olsa başarılı olduğundan bahsedebiliriz. Sonuç olarak yaşanan çağ, imparatorluğun son yüzyılı ve yönetici

¹ Mesut Yeğen, **Devlet Söyleminde Kürt Sorunu**, 6. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s.75

² Bu entegrasyonun sağlanmasında iki toplumda din ve mezhep birliğinin olması, Türk tarihinin emperyalist ve kolonyalist bir yönünün bulunmaması, inşa edilen ortak bir geçmiş gibi etmenler etkili olmuştur. Bkz. Mesut Yeğen, **Müstakbel Türk’ten Sözde Vatandaşa**, 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınevi, 2012, s.14

³ Doğu Ergil, **Kürtleri Anlamak Güvenlik Politikalarından Kimlik Siyasetine**, 2. Basım, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010

kesimin çektiği sıkıntı dikkate alınmadan geçmişe bakıp hüküm vermek yanıltıcı olabilir.

Osmanlı Devlet yapısının temellerinden biri olan millet sisteminde nüfus; din ve mezhep temeli üzerinden ifadelendiriliyordu. Irki özellikleride barındıran bu sistem sayesinde devlet cemaatlara kendine karşı sorumluluklarını yerine getirmeleri karşılığında kısmi bir özerklik ve özgürlük sunuyordu.⁴ Cemaat kendi hukukunu, eğitimi belirleyip uygulayabiliyordu. Bu sistemde bireyden çok cemaat ve onun liderinin hareketleri belirleyici oluyordu.⁵ Cumhuriyet, toplumsal sistemin temeli olan dini çıkardı ve dini referans olarak oluşturulan vatandaşlık tanımını değiştirdi. Anayasal vatandaşlık anlayışında herkes eşit kabul ediliyor ve hiçbir farklılık kabul edilmiyordu. Bu durum haklar temelinde bir Azınlık hakları ve bir de tüm vatandaşların hakları olarak sadece iki olasılığı ortaya koyuyordu.

Türkiye’de birçok toplumsal grubun azınlık haklarından dahi yararlanamadığı şikayetleri ortaya çıksa da hem 1923 Türkiye’inde hem de günümüz Türkiye’inde bir toplumsal grubun azınlık olmak istemediği açıktır. Buradaki sorun hakların geliştirilmesinden ziyade yok sayılması ve kültürel varlığını korumaya dönük hakların verilmemesidir.

Bugün uğraştığımız sorunların ana nedeni Cumhuriyetin yeniden inşa projesi olsa da ortaya çıkıp yaygınlaşması ancak 20. yüzyılın ikinci yarısından sonradır. Toplum, 1950’li yıllardan sonra, bu inşa sürecinin enstrümanları ile tanıştı. Ayrıca aktif modernleşmenin başladığı bu yıllarda hem buna alışma hem de direnç gösterme (Toplum pasif bir alıcı değildir.) durumunda kalan toplumda yeni taleplerin oluşmasına yol açtı.

⁴ Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devletinde Millet Sistemi**, 1. Basım, İstanbul: Ağaç Yayınevi, 1992, s.12

⁵ Osmanlı’da millet sistemi hakkında literatürü abartılı bulan Kenanoğlu (bkz. M.Macit Kenanoğlu, **Osmanlı Millet Sistemi- Mit ve Gerçek**, 3.Basım, İstanbul:Klasik Yayınevi, 2012), millet sisteminin yanlış ifadelendirildiğini belirtip, bu durumun sebeplerinden birisi olarak ta çalışmaları yapanların tarih bilimi kökenli olduğunu iddia etmiş, konunun doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için hukukçular tarafından araştırılması gerektiğinin altını çizmiştir. Millet sistemine atfedilen hukuki özerkliğin Osmanlı devleti gibi merkeziyetçi yapının çok güçlü olduğu bir devlette mümkün görünmediğini ifade etmiştir. Kenanoğlu çalışmasında Osmanlı devletinde yaşayan gayr-i müslim cemaatlerin adli, cezai, özel hukuk alanlarında Osmanlı devlet hukukuna bağlı olduğunu belgelerle göstermiştir. Biz çalışmamızda gayr-i Müslimler de dahil olmak üzere uygulanan sistem sayesinde tüm milletlerin dinlerini, dillerini, gelenek ve örflerini korumayı başardığını ifade ettik.

Çalışmanın birinci bölümünde imparatorluktan cumhuriyete modernleşmenin nasıl gerçekleştirilmeye çalışıldığına ilişkin verilere baktık. Temel ekonomik yapılarda radikal bir değişimin olup olmadığına bakıp modernleştirici unsurun hangi fikri yapılarla harekete geçtiğini anlamaya çalıştık. Bölümün devamında toplumsal taleplerin yeniden gündeme gelmesini sağlayan hızlı değişim yıllarına ve bu yıllarda toplumun genel refah düzeyine ilişkin verilere baktık. Bölümün sonunda Türk modernleşmesini açıklayan teorilerden çevre-merkez teorisini ve bizim çalışmamızda bu teorinin kullanımını verdik.

İkinci bölümde hızlı ve plansız kentleşmenin toplumsal gruplar üzerindeki etkisini ve toplumsal grupların nasıl tepki verdiğini anlamaya çalıştık. Türk modernleşmesi kentleşme sonucunda çevrenin daha etkin bir figür olduğu ve kendine has çözümler getirdiği bir modele doğru gitmektedir. Toplumsal gruplar yeni örgütlenme ve yeni kurumlar yoluyla bir taraftan modernleşmeye çalışırken diğer taraftan kendi kültürünü korumayı ve yeni nesillere aktarmayı hedeflemektedir. Bölümün sonunda Avrupa’da yaşayan Türkiyeli göçmenlerin bulundukları ülkelerde kazandıkları hakların Türkiye üzerine etkisini tartıştık.

Üçüncü bölüm, Alevi Çalıştayları ve sonuçlarının tartışıldığı bölümdür. Bu bölümde, çalıştayların ana konusu olan Aleviler ve Alevilik hakkında genel bilgiler verilmiş, Alevilerin rahatsızlık duyduğu konular ve talepleri anlatılmıştır. Geniş bir tartışma ortamının yaratıldığı çalıştayların düzenleyicisi olan Ak Parti ve Alevilerin birbirlerine olan tutumları ele alınmıştır. Her bir çalıştayın içeriği kısa bir şekilde verilmiş ve çalıştaylar sonucu kaleme alınan Nihai Rapor ele alınmıştır. Bölümün sonunda çalıştaylara ve Nihai Rapor’a yönelik yapılan değerlendirme ve eleştiriler verilerek çalışma tamamlanmıştır.

1. KONU, AMAÇ, KAPSAM VE YÖNTEM

Araştırma Alevilerin toplumsal ve siyasi taleplerini konu edinmektedir. Bu talepler son dönemde gerçekleştirilen Alevi çalıştayları örnekleme üzerinden tasvir edilmeye çalışılacaktır. Bir toplumsal grup ve örgütlenme biçimi olarak Aleviler araştırmanın merkezinde olmakla birlikte, diğer örgütlü yapılarında açılım sürecindeki pozisyonlarına yer verilmiştir. Araştırmamızın temel hedefi imparatorluktan ulus devlete geçişte yaşanan temel ekonomik ve sosyal değişkenler ekseninde Alevilerin toplumsal taleplerini tasvir ve tahlil etmektir. Araştırma bir sosyal statik durum tespiti olmakla birlikte, sosyal dinamik olarak, araştırmamız çözüm için öne çıkardığımız iddialarımız ekseninde çalıştayları değerlendirmeyi de içermektedir.

Araştırmada teorik yönelim olarak merkez-çevre diyalektiğinden yararlanılmıştır. Teorik bağlam, İmparatorluktan Cumhuriyete geçişte, milli devlet sisteminin yerleşmesinde yaşanan sıkıntılar, modern bir milli devletin oluşum sürecindeki problemlerdir. İmparatorluktan tevarüs ettirilen bürokratik yapı ve bir nüve olarak zaten başlamış yenileşme eğilimleri, son iki yüz elli yılını fiili olarak cephelerde geçirmiş bir yönüyle travmalarla yaşayan bir toplum, mağlubiyetler ve devletin çöküşünü önleyememenin getirdiği bir taraftan içe kapanma diğer taraftan taklit eğilimi, sömürü kültüründen gelmeyen, gaza ve cihat ruhu içinde savaşlarda kendini bulan; buna mukabil geç sanayileşme yaşayan bir devlet sistemi, yanlışıyla doğrusuyla imparatorluk bakiyesi 13 milyon civarında bir nüfus, fakat hem nitelik hem de nicelik olarak gelişme için yeterli olmayan bir toplumsal rezerv üzerinden Fransız İhtilali sonrası en güçlü alternatif olarak görülen, modern bir kamu yönetim biçimi olarak algılanan milli devlet haline gelme, Batı toplumları için kolay olmadığı gibi, bizim toplumumuz ve devletimiz içinde kolay olmamıştır. Hukuk ve adalet ekseninde bir düzen tesis ederek işleyen bir sistem etrafında bireyleri toparlayabilmek; asgari müşterekler ve ortak akılla somutlaşan bir kimlik oluşturmak dinamik bir süreç olarak halen devam etmektedir. Bu hukuk ve düzen arayışını hala tam manasıyla ortak akla hitap eden bir biçimde gerçekleştirdiğimiz söylenemez. Alevilik de, bu düzen arayışında bir manada kendi yerini bulmaya çalışan bir grup olarak tanımlanabilir. Gelenek ve dinden ilham alan mana etrafında birliktelikten kültürel müştereklerle desteklenen fakat temelinde hukuki bir mutabakat

ve aidiyet olan vatandaşlık sistemi etrafında bütünleşmeye geçişte Alevilerde kendi toplumsal talepleriyle ortaya çıkmaktadırlar.

Bu noktada araştırmamız şu iddialar üzerinden talepleri değerlendirme eğilimindedir:

1. Sorun Alevilerin ya da Sünnilerin değil, tüm toplumsal kesimlerin ortak sorunudur. Dolayısıyla Alevilerin ya da Sünnilerin değil, toplumun bu sorunu barış içinde bütünsel bir hayatı mümkün kılacak şekilde ortak menfaatler üzerinden önce tanımlamaya sonra çözmeye çalışması gerekir.

2. Sorun bizim sorunumuz olduğuna göre, kendi tarihi ve toplumsal koşullarımız ışığında çözülebilir; kendi toplumsal gerçeklerimizle çatışan çözümler, sorunu büyütme ve erteleme olacaktır. Bu noktada ne küresel sistemin Alevilere biçtiği rollerin bir modernleşme algısı şeklinde sunulması, ne de sadece Sünni ve Alevi teolojilerin mezhepsel ya da dinsel bir kimlik oluşturma gayretleri sorunu tek başına çözebilir. Sorun bütün toplumsal kesimlerin düşünüldüğü bir çerçeve içinde tanımlanabilir. Sadece bir gruptan hak almak bir gruba hak vermek şeklinde algılandığında çözüm sulandırılmaya müsait bir çizgiye çekilecektir.

3. Her iki kesim içinde üretilen teolojik söylemler ve özgünlük iddiaları iki grubun sınırlarını ve iç içe geçişlerini göstermesi bakımından önemlidir; fakat çözüm otantiklik ve sahlilik iddiaları üzerinden değil hukuk ve ortak kültürel normlar üzerinden gerçekleştirilebilir. Bu anlamda çözümü örgütlü yapıların siyasal söylemlerinde değil; toplumsal münasebet ve karşılaşma alanlarında aramak, hukuku da burada var olan ya da olması gereken standartlara işletmek gerekmektedir. Toplumsal olarak Alevilik Sünniliğin, Sünnilik Alevliğin neresindedir ya da eğer daha iyi çözümse izole iki grup olarak var olmanın toplumsal şartları ve sonuçları nelerdir, toplumsal gerçeklik hukuki kodifikasyona yön vermelidir, her iki kesim için gündelik pratiklerden uzak çözümler bir kalıplaştırma ve tarihe yön verme olacaktır.

4. Hukuk zemininde bir tanımlama ve sınırlama çizilmesi için çok kutuplu bir yapı olarak Alevilerin devletin müdahalesi dışında ne olduklarına ve ne istediklerine karar vermeleri elzemdir. Kendi içinde ihata edici ve bağlayıcı tanımlara ulaşılmadığı sürece,

siyasi eğilimlerle oluşturulmuş taleplerin hukuksal norm haline getirilmesi yeni hoşnutsuzluklar ve reaksiyonlar doğurması açısından risklidir. Aleviler bu tanımlamaları yaparken sadece kendi dinamiklerini değil, birlikte yaşama hukuk ve kültürü açısından kendileri dışındaki toplumsal dinamikleri de dikkate almalıdırlar. Bu otoriteryen bir söylem olarak algılanmamalı; zira toplumun yüzde doksanının Sünni bir kültürel çevrede kendi kimliğini bulduğu düşünülürse, “Diyanet kalksın” ya da “zorunlu din eğitimi olmasın” söylemi, en azından “cemevi kalksın”, “Aleviler zaten Sünniliğin bir parçasıdır” söylemleri kadar ajite edici olabilir. Grupsal mantıktan ziyade birlikte yaşamayı öne çıkaran bir dil üretebilmek çözümün başlangıcıdır.

5. Para alıp özgürlük beklemek tabiata aykırıdır. Devlet tarafından ekonomik olarak ihya edilecek Alevi kurum ve kültürü pratikte devlet kontrolünü daha çok hissedebilir, siyasi rüzgara göre pozisyon değişikliğine uğrayabilir, Diyanet örneğinde olduğu gibi. Yine burada Aleviler bu ihya sürecinin sınırlarını da kendileri belirlemelidir. Devlet dedeleri yetiştirecek ya da cemevleri hukuki bir statü kazanacak, sonuçları üzerinde iyi düşünülmeyişi bu politikaların Alevilerin tümünü memnun etmeme olasılığı yüksektir, bu sefer özgürlük ve özgünlük tartışmaları devreye girebilecektir.

6. Son olarak, toplumsal karşılaşma alanları arttıkça, iki kesim birbirini tanıdıkça sorunların halli daha somut bir çerçeve kazanacaktır. Her iki kesimin de önyargılarını bir tarafa bırakarak insani ve ahlaki olanda birleşmeye gayret etmeleri önemsenmelidir. Sosyal münasebetler ve iletişim sağlıklı olduğunda her iki kesim içinde gerçekten problem olan alanlar daha net görülebilmektedir. Alevi Alevi olarak, Sünni Sünni olarak yaşayabilir; tasavvufi unsurlar barındıran Anadolu dindarlığı bünyesinde bu hoşgörü ve sağduyuyu barındırmaktadır. Önemli olan bu pozitif duyguların her iki kesim içinde şehirde hakim kılınmasıdır. Toplumsal kaynaşma hak ihlallerini önemsememe değildir; kaynaşma hukuk ve adalet zemininde sorunların çözümünü de içermelidir. Hakkın sahibine teslimi ve sınırlara saygı kaynaşmanın aslında temelini oluşturur.

Islahatlara, ihtilallere ve fikri mücadelelere dayanan uzun modernleşme çabamızda siyasi mücadelelerinde galip gelenler, devleti korumak ve güçlendirmek için garplılışıma tavizsiz bir biçimde önem vermişlerdir. Halk bu modernleşme sürecinde

genelde pasiftir. Bu süreç Cumhuriyetle birlikte daha keskin bir hale gelmiş, halkın gelenek ve değerleri üstten verilen kararlarla değiştirilmeye çalışılmıştır. Bir anlamda halka yeni bir elbise biçilmiştir.

1950 ile 1960 arasındaki on yıl modernleşme çabamızda kırılmanın olduğu hareketli yıllardır. Keleş, şehirleşme üzerine yaptığı çalışmalarda, kendinden on yıl önce yapılan çalışmalarda şehirleşmenin artacağına dair bir beklenti olmadığını belirtmiştir.⁶ Şehirleşme ve şehirleşmenin hızı, gelecek üzerine yapılacak yorumların içine artık halkın katılması gerektiğini göstermiştir. Şehirleşmeyle birlikte, iktisadi büyüme, sanayileşme, çok partili hayata geçiş aynı zamanda olmuş, bu durumda rejimin kontrol gücünü zayıflatmış ve rejimin hedeflerinden sapmalar meydana gelmeye başlamıştır. Kuruluş döneminde kıyafeti düzgün olmayanların şehir merkezlerine girmesine engel olan rejim, hızlı kentleşmenin getirdiği gecekondulaşma ile halkın varlığına tahammül etmeye alışmış, çok partili hayat nedeniyle halkın oyunu istemek zorunda kalmıştır. Buradaki dönüşümü dış dinamiklerden bağımsız ele almak mümkün değildir. Aynı yıllar Türkiye'nin dünya ekonomik sistemine entegre edildiği yıllardır. Dolayısıyla halk artık aktif tüketici olmak durumundadır; bir anlamda orta sınıflaşmanın yaygınlaşması gerekmekte; bunun içinde halkın uykusundan uyanması zaruret haline gelmektedir.

Osmanlı devletinin bakiyesi üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Batıcı reformist bir kadronun eseridir. Yapılan reformlar, aşağıda inceleyeceğimiz gibi temel yapılarda ya da üretim ilişkilerinde değil, kültürel yönü ağır basan reformlardır. Bizim toplumsal talepler olarak inceleyeceğimiz taleplerde, yapılan kültür reformundan etkilenen ya da bu reformlardan mağdur olduğunu düşünen grupların yeniden ortaya koydukları hak taleplerdir. Yeni rejim; yaşanan dini hayatı sorunlu buluyordu ve etnik temelli talepleri geçmişte yaşanan acı olaylar nedeniyle ülkenin varlığı için tehdit olarak algılıyordu. Rejimin uyguladığı politikalar halkla devleti karşı karşıya getirdi ve günümüzün problemlerinin temeli atılmış oldu.

Bu problemlerin çözümü için daha önce de hükümetler tarafından adımlar

⁶ Ruşen Keleş, **Türkiye’de Şehirleşme Eğilimleri**, A.Ü. Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, cilt 25, sayı3, s.45 [dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/435/4860.pdf\(03.03.2012\)](http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/435/4860.pdf(03.03.2012))

atıldı, ancak, çeşitli nedenlerle bu adımlar yarım kaldı ve sorunların çözümü ertelendi. Ak Parti'nin attığı adımları ve sorunun çözümü için harcadığı çabayı diğer adımlardan anlamlı kılan bir takım özellikler var. İlk olarak Ak Parti iktidara geldiğinde, rejim, kendisi için tehdit olarak algılayacağı gruplarla hesaplaşmış ve kısmen rahatlamış durumdaydı. Bu durum, Cumhuriyet'in kuruluş prensiplerinin tartışılabilmesine izin veriyordu. 28 Şubat sürecinin mağdurlarından kurulan Ak Parti yaptığı icraatlarla halkın desteğini almayı başarmış, bu rahatlıkla ülkenin kronikleşmeye yüz tutmuş sorunlarını çözmeye yönelik adımlar atmaya başlamıştı. Kürt açılımı, Alevi açılımı, gayr-i müslimlerin arazilerini iadesi gibi tartışılması zor konuları gündeme getiren Ak Parti, sorunların çözümü için inisiyatif almakta kararlı gözükmektedir.

Sorunların çözümü için iktidarın çabaları önemlidir ancak, yeterli değildir. Sorunun muhataplarının çözüme ortak olmaları gerekmektedir. Tüm toplumsal gruplar yeni bir Türkiye istiyor ancak, yeni Türkiye kurulurken nasıl bir katkı yapacakları kesinlik kazanmış değildir. Bu nedenle, Alevi Çalıştaylar'ına ve sonraki sürece bakmak faydalı olabilir. Çevreden merkeze bir hareket olarak iktidara gelen Ak Parti'nin çevrenin sorunlarına ancak çevrenin aktif katkısı ile bir çözüm üretebilmesi mümkündür. Sorunların kalıcı bir çözüme ulaştırılması için tüm muhatapların olumlu yaklaşması önemlidir. Çalışmanın amacı, biriken toplumsal sorunların çözümünde çözümün muhataplarının nasıl bir katkıda bulunacaklarına dair ipuçlarını elde etmektir. Çevrenin kendisine ait sorunlarının çözümünde bir ortak tavır alabilme yeteneği geliştirip geliştirmediğine yakından bakabilmektir. Çevre-merkez karşıtlığında çevrenin kendi tutarlılığına yakından bakabilmektir.

Kültürün ve dini hayatın korunmasını insan varlığı için zorunlu ihtiyaçlardan biri olarak ele aldık. Toplumsal gruplar geleneklerinin ve manevi değerlerinin kaybolma tehlikesini gördüklerinde, önlem almak istemişlerdir. Köy hayatından şehir hayatına geçerken bu tehlikeyi daha yoğun hissetmişlerdir. Köy yaşamında bir şekilde devam ettirilen kültür ve din hayatı, kente göçle birlikte kesintiye uğramıştır. Kente göçle birlikte dini ve kültürel hayatın korunması için yeni kurumların inşa edilmesi gerekmiştir.

II. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda Türk ekonomisi hızlı bir büyüme

göstermiş bu durumun sonucu olarak da halkın refahı yükselmiştir. Halkın refahının artmasında uygulanan politikalar ve Türkiye'nin kendine özgü yapılarının etkisi büyüktür. Halk elde ettiği gelirin bir kısmını temel ihtiyaçları için kullanırken bir kısmını da dini ve kültürel ihtiyaçlarının giderilmesi için oluşturulan kurumlarda kullanmıştır. Cemevleri, Kuran kursları gibi temel kurumlarla başlayan süreç zamanla dergi, gazete, radyo istasyonu ve özel televizyon kuruluşlarına kadar gelişmiştir. Günümüzde toplumsal gruplar, taleplerini ortaya koymak için geniş imkanlara sahiptirler. Toplumsal gruplar bu kurumlar yoluyla taleplerini dile getirmekte ve gündemde tutmaktadır.

Çalışmamızda Alevi ve Sünni toplumsal grupların kültürlerini korumak için girdikleri çabaları anlamaya çalıştık. Bunu yaparken siyasi tartışmalardan uzak bir dil geliştirmeye çalıştık. Siyasi tartışmalara girmememiz, siyaseti toplumsal talepler açısından önemsiz görmemiz nedeniyle değildir. Alevi Çalıştayları'nda ifade edildiği gibi dini ve etnik akademik çalışmaların yetersiz olmasının bir nedeni de siyasetin bu konular üzerindeki baskısıdır. Biz çalışmamızda bu baskının varlığını kabul edip gösterdikten sonra, bu baskıya rağmen neler yapıldığını anlamaya çalıştık. Şunu belirtmek isteriz ki; Cumhuriyet rejimine ve ilk dönem uygulamalarına sert eleştiriler yönelten Kürt hareketinin faaliyetlerinin de rejimin uygulamalarından çok fazla farkı yoktur. Muhafızları yok etme ve muhaliflere şiddetin dozu, tarihi gerçekleri saptırma, geleneksel ve dini olanı reddetme, sahte bir geçmiş yaratma, Kürt hareketi ile Cumhuriyet rejiminin ortak hareket noktalarıdır.⁷ Siyasetin kuralları her yerde ve her zamanda kendini dayatır.

Kültürü ve dini aşındıran etmenlerden modernizmin etkilerini çalışmanın kapsamı dışında tuttuk. Modernizm, farklı toplumlarda farklı etkiler göstermektedir. Toplamların ve dinlerin modernizmin baskısına karşı direnme ve hayatta kalabilme yolları farklıdır. Modernizm ve etkileri bu çalışmanın kapsamı dışındadır.

Çalışmamızda bilgi toplama metotlarından dolayı gözlem ve dokümantasyon tekniğini kullandık. Bilgi elde etmede birinci el kaynak kitaplardan ve günümüzde oldukça yaygınlaşan internet sistemlerinden faydalandık. Kaynaklarımızın Türkiye'nin

⁷ Mustafa Akyol, **Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek**, 6. Basım, İstanbul: Doğan Yayınevi, 2014, s.163-186

farklı dönemlerini ve Türkiye ile diğer devletleri karşılaştıran kaynaklar olmasına dikkat ettik. Tez çalışmamızın amacına uygun olarak Türkiye'nin kendine özgü yapılarını öne çıkaran kaynaklara öncelik verdik. Temel çalışma metinlerimiz, Alevi Çalıştayları, Alevi Çalıştayları Nihai Raporu, süreci değerlendiren kurumsal çalışmalardır.

2. TÜRK MODERNLEŞMESİNE GENEL BİR BAKIŞ

2.1. Temel Yapılar

Osmanlı toplum sistemi sınıf temelli olmadığından sınıflardan bahsetmek sakıncalı olsa da menfaat birliği ve mekan birliği açısından iki sınıftan bahsedilebilir: artık ürünü oluşturan köylü ve bu ürünün bir kısmına el koyan bürokrasi. Burada önemli olan toprağın mülkiyetinin devletin elinde olmasıdır. Devletin gelirlerinin çeşitli olduğu, savaşımlardan galip ayrıldığı dönemde de gelirlerinin azaldığı dönemde de toprak yönetimi değişmemiştir. Bu toprak sisteminin Bizans'tan miras kaldığı ileri sürüldüğü gibi,⁸ Selçuklu yapılanmasının bir ürünü olduğu da iddia edilmiştir. Her ne şekilde olursa olsun bu yapının yani özgür köylülüğün Cumhuriyet'te de korunduğu bir gerçektir. Sistemin iyi işlediği devletin güçlü olduğu dönemde devlete ödenecek vergiler ve tımar sahibine yapılacak hizmet, fazladan çalışılırsa alınacak ücret kanunla belirlenmiş, bu durumda genelde köylülerin diğer durumlara göre (birden fazla otorite olması durumları, feodalite) daha adil şartlarda yaşamasına imkan vermiştir. Bir ailenin tek başına ekebileceği kadar arazi miktarının (takriben 60-150 dönüm) ailenin tasarrufuna bırakılması ile oluşan toprak rejimi devletin temel tercihi olmuştur.⁹ Sistem aile genişledikçe yeni tarım arazileri açılabilmesine imkan vermektedir. Bu özgürlüğün getirdiği birtakım sıkıntılarda vardır. Toprak nüfusa oranla geniş ve sahipsiz olduğu için çeşitli nedenlerle yer değiştirme sık yapılan bir işlemdir.

Köylü ile devlet arasında kurulan bu bağ, merkezi otoritenin gücüne dayanıyordu. Merkezi otoritenin zaman zaman zayıflaması bölgesel yapılanmaların ortaya çıkması ile sonuçlanıyordu. Ayan denilen ve bir bölgede vergi toplama hakkını eline alıp bunu zamanla askeri haklarla da geliştiren kişiler merkezin tekrar güçlenmesi ile ortadan kaldırılmıştır. Ayanlar 'kısa süren üstünlük dönemlerinde alternatif bir emek kullanım sistemi meydana getiremediklerinden kırsal yapının özüne

⁸ Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, 16. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 1989, s.18

⁹ Keyder, s.21

dokunamamışlardır.¹⁰ Ayanları feodaliteye benzetmek, bu ve başka nedenlerle araştırmamızın sınırlarının dışında başlı başına bir tartışmadır.

Özgür köylülük, Osmanlı toplum yapısının temellerinden biridir ve her zaman korunmuştur. Bu durum belli bir zihin yapısı üretmiştir. Söz konusu zihin yapısını göstermesi açısından kapitalistlerin Anadolu'da kurmaya çalıştıkları işletmeler iyi birer örnektir. Toprak nüfusa göre fazla olduğundan bu Batılı müteşebbisler, işleyecekleri toprağı kolayca bulmuşlardır, ancak işçiler yüksek ücret istemektedirler, kendilerini uzun süre işe bağlamamaktadırlar ve genellikle güvenilir değillerdir.¹¹ Hem mevcut şartlar hem de dışarıdan yapılan müdahaleler bu zihin yapısını değiştirmemiştir.

Devletin özgür köylülükle kurduğu ilişkinin temelinde kolay vergi toplayabilmek, tek otorite olarak kalabilmek gibi görünen yanlarının dışında siyasi olarak bir tehdit yaratmayacak hareketsiz bir yapıda olmasının da etkisi vardır. Devlet bu durumu değiştirmemek için etkin müdahalelerde bulunmuştur. 'Sık sık borçlarını ödeyemez duruma düşen köylülerin topraklarına el konulmasını yasaklayan kararlar almıştır.¹² Yine Pamuk'a göre devlet tımar sistemini günün şartlarına uydurmak yerine malikane ve çiftlik sistemi kurarak toprak üzerindeki hakimiyetinden taviz vermemiştir.¹³ Devletin toprağı müdahalesi bununla sınırlı değildir. Özellikle devletin kapitalizmin etki sahasına girdiğı 19. yüzyılın sonlarında ekilebilir arazi üzerinde ürünlerin belirlenmesinde devletin tercihleri etkili olmuştur. Devletin yaptığı tarımsal ihracatta tarım ürünleri arasında herhangi birinin yüzde olarak oranı 12'yi geçmemiştir.¹⁴ Devlet iç koşulları olduğu gibi gücü ölçüsünde dış koşulları da etkileyerek herhangi bir yönlendirmeye izin vermemiştir.

İkinci olarak, imparatorlukta imalat sanayine bakabiliriz. Osmanlı Devleti'nin zaman zaman dış ülkelere verdiği kapitülasyonların devletin mali yapısını bozduğu sık sık dile getirilmiştir.

¹⁰ Keyder, s.27

¹¹ Keyder, s.29

¹² Şevket Pamuk, **Osmanlı'dan Cumhuriyete Küreselleşme İktisat Politikaları ve Büyüme**, Aksay Gökhan(çev), 2. Basım, İstanbul:Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008, s.93

¹³ Pamuk, s.49

¹⁴ Pamuk, s.82

Bu durumun siyasi neden ve sonuçlarından ayrı olarak ÷lkedeki imalat sanayine etkisine daha yakından bakabiliriz. Bu konuda Balta limanı Antlaşması çeşitli tartışmalara konu olmuştur. Bu anlaşmayla birlikte Osmanlı devletinin iki şekilde zarar gördüğü belirtilmiştir. İlk ve önemli olanı, bu tür antlaşmaların yerli üretimi bitme noktasına getirdiğı, haksız rekabet nedeniyle zanaatkarların iş yerlerini kapatmak zorunda kaldığıdır. Buna ilaveten, bu tür antlaşmaların yerli sanayinin doğrusal gelişimini engelleyerek kapitalist sanayileşme hareketini daha tam gelişmeden yok etmesidir. Ayan meselesinde olduğu gibi bu konuda da benzerliğin aynı sonucu vermeyeceğini söyleyebiliriz. Var olan lonca sistemi Batı imalat sanayini geliştiren rekabet ortamını ortadan kaldıran bir şekilde sahiptir. Bilimsel gelişmelerin taklit edilebilir olduğunu kabul etsek bile bu oldukça uzun bir süre alacaktır. Pamuk' un vardığı sonuçlar genel olarak bu tür antlaşmaların imalat sanayini geriletmekle birlikte mevcut durumun iddia edildiğı gibi kapitalist sanayiye doğru çevrilmesinin mümkün görünmediğidir.¹⁵

Daha da önemlisi, son dönemde yapılan çalışmaların yine iddia edildiğı gibi imalat sanayini tümüyle ortadan kaldırmadığı; yerli üreticilerin bu saldırıya karşı direnmeye çalıştığı yönündedir. Sonuç itibariyle, Osmanlı zanaatkarlarının birinci dünya savaşına kadar kendilerini var edebildiklerini görüyoruz. Pamuk'unda işaret ettiği gibi bütün sıkıntıyı yapılan bir antlaşmayla sınırlamak kolaycılık olacaktır. Gelişmiş teknikler kullanan, maliyetleri düşüren, devletin verdiği desteğe dayanan Avrupa sanayicileri karşısında Osmanlı imalat sanayi daha 18. yy başında krize girmiş, rekabet şansı oldukça azalmıştır. Bu durum karşısında imalat sanayi 'ithal malı iplik kullanarak, yerel beğenilere yönelik kumaşlar dokuyarak ve hepsinden önemlisi daha düşük ücretleri ve karları kabul ederek varlıklarını sürdürmüşlerdir.'¹⁶ Anlaşılacağı üzere imalat sanayi de tarım kesimi gibi toplumsal değişimin dinamiğı olmaktan oldukça uzaktır.

Tarımda gör÷len durgunluğun ve imalat sanayinde gör÷len gerilemenin aksine devletin kapitalizmin etkisine girmesinden güçlenerek çıkan bir grup vardır. Bizim tüccar olarak isimlendireceğimiz bu grubun ayırıcı vasfı ittifakla kabul edildiğı gibi

¹⁵ Pamuk, s.79

¹⁶ Pamuk, s.18

gayr-i müslem olmasıdır. Subjektif değerlendirmelere açık olan bu konuda fazla durmadan sadece şunu söyleyebiliriz: Gayr-i müslem tüccar grubu tercihini devleti ayakta tutmak yönünde yapsaydı ne olurdu sorusu havada kalmaktadır; çünkü onlar genelde imparatorluğun parçalanacağı öngörüsü ile ve milli amaçlar için güçlerini kullandılar. İmtiyazlı bir hukuka sahip olduklarından Osmanlı Devlet yapısını değiştirmek için istekli olacakları öngörüsünde bulunmak zor olacaktır. Mevcut durum onların lehine Müslüman tüccarlarınsa aleyhine işliyordu. Ayrıca onlar tarafından düzenlendiği düşünülen bir harekete devletin daha sert karşılık vereceği de göz önüne alınmalıdır.

2.2.Türk Modernleşmesine Farklı Yaklaşımlar

Türk modernleşmesi; birçok faktörün etkisi ile açıklanabilir. Her araştırmacı bu faktörlerin birkaçını öne alarak bir tercihte bulunur. Bizde tezimizde bu faktörlerden bazılarını daha ön plana alıyoruz. İkinci olarak modernleşme açıklanırken çok tekrar edildiği için hemen kabul edilen bazı yanılsamalardan da bahsetmemiz gerekir. Öncelikle bunları ayıklayıp yolumuza daha rahat devam edebiliriz. Bunlardan birisi, Türk modernleşmesinin 'yukarıdan aşağıya' yani ters bir modernleşme olarak sunulmasıdır. Bu tabi elbette bir hakikati dile getiriyor. Ancak bu şu soruyu ortaya çıkarıyor. Başka nasıl olacaktı?

İkinci yanlış anlama, bu modernleşmeyi diğer devletlerle karşılaştırmadır. Rus modernleşmesinde entelijansiyanın rolü bizdeki aydınlara benzetilir. Halbuki Rus aydınının temel sorunu bizim aydınlarımızın sorunundan oldukça farklıdır. Kurulduğundan beri güçlenen ve büyüyen Rus devletinde aydınların sorunu halkın durumudur. Bizde de bu durum geçerli olmakla birlikte karşılaştırmalar itibari ve şekilsel sonuçlar üretmeye açıktır.

Üçüncü bir durum ise, Batıda ortaya çıkan kavramları hiç ayırım yapmadan kendi toplumumuz içinde kullanmaktır. Örneğin burjuva kavramı batı merkezli bir kavramdır ve tarihin akışını değiştiren bir sınıf için kullanılır. Bu tabiri Osmanlı'nın son dönemleri ya da Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülkede bulunan varlıklı insanlar için kullanmak sonrada bu varlıklı insanlara Batı'daki ile aynı misyonları yüklemek çok sık

yapılan yorumlardan biridir. Yine çok sık kullanılan diğerk bir tabir, sınıf kavramıdır. Sınıf kavramının birçok farklı kullanımı olsa da Marks'la birlikte bu tariflerin içine ekonomik çıkar yerleşmiştir. Türkiye'de var olan sınıfsal yapıyla bir aynı olduğu katı bir genelleme olarak görülebilir.

Son olarak, Türk modernleşmesini inceleyeceksek bu durumu en çok belirleyen şeylerden birisi devletin uğradığı dış baskılardır. Son 150 yıldır devlet kendisini her zaman yok olma tehlikesi içinde bulmuştur. Bunun abartıldığı dönemler olsa da hiçbir şekilde yok sayılamaz. Geleneksel Rus politikasının yanına daha sonra Ortadoğu da bulunan petrol rezervleri ile diğerk sömürgeci güçlerin Osmanlı'yı yok etme istekleri bu konuda öne çıkar. Önce sömürgeci güçlerin ardından faşist devletlerin baskısı, son olarak da kendisini savaşın dışında tutmayı başarsa da savaş sonunda yakından hissettiğı komünizm tehlikesi. Bu çok yakın tehlikeler olmasaydı devleti yönetenler aldığı kararların farklı şekilde tezahür edebileceğı tartışılabilir. Somut birçok göstergesi olsa da en belirginini Kore'ye asker gönderilmesidir. Türkiye bir tercihte bulunmak zorundaydı ve kendine göre en az zarar göreceğı tercihi, tarihi bir seçim olarak, Batı tarafında yer almayı tercih etti.

Türkiye çözümlemesi birkaç yönden oldukça zordur. Bu zorluğun başında şekil benzerliğine rağmen bize özgü temel yapıların bulunması ve bu yapıların Batı'dakinden oldukça farklı olmasıdır. Öte yandan modernleşme çabamız sırasında Batı'yla alakalı birçok şeyde Türk toplum yapısına girmiştir. Bu durum oldukça karmaşık bir yapı arz ediyor; bu durum da yapılan yorumların her birinin haklı bir tarafı olmasını kolaylaştırıyor.

Türk modernleşmesini incelerken üç ana koldan incelemeyi düşünüyoruz. İlki, kapitalizmin ilerlemesi, ikincisi iktidar ve muhalefetiyle devleti kurtarmak inancında olan yönetici kesim ve son olarak da yerel kuvvetler. Bu üç kuvvetten hangisinin daha baskın olduğu farklı araştırmacılar tarafından biri öne çıkarılarak belirtilmiştir. Kapitalizmin ilerlemesi, bir taraftan devleti yok olma tehlikesi ile yüzleştirirken bir yandan da ülke içerisindeki yapılarda bir takım değişiklikler meydana getirmiştir. Metodolojik tercihini 'dünya sistemi ülke düzeyindeki sınıf mücadelesinin hangi bağlamda hangi kısıtlar içerisinde süreceğini belirler' diyerek oluşturan Keyder,

kapitalizmin ilerlemesine öncelik tanımaktadır. Kapitalizmin ilerlemesini birbirine yakın tarihsel süreçler yaşayan ülkelerle kıyaslayarak inceleyen Pamuk ise bu etkiyi Osmanlı devleti üzerinde gösterip incelemiş ve sonuçta bu etkiyi kabul etse de Osmanlı idaresinin bu etkiyi belirlediğini belirtmiştir. Pamuk'ta vurgu devletin bağımsız kalma çabasıdır. Son olarak yerel kuvvetleri Karpat'ın göçlere yaptığı vurgu ile inceleyeceğiz. Oda, meseleyi kapitalizmin ilerlemesi bağlamında incelemiş ancak yaşanan yüzyıl içerisinde devletin ve toplumun yapısını değiştirecek başka olgularında bulunduğunu, bu olguların yeniden yapılanmada oldukça etkin olduğunu göstermiştir. Yine gecekondü üzerine yaptığı çalışmalarla kentleşmenin Türkiye'ye has özelliklerini inceleyerek Türk modernizminin yerel yönlerine vurgu yapmaktadır. Bizde tahlilimizi yaparken yapısal özelliklere öncelik vereceğiz çünkü yapıda meydana gelmeyen bir değişim sürekli olmaz ve de açıklayıcı özelliği yetersiz olur. Bununla birlikte söz konusu Osmanlı Devleti olduğu için bu yapıların oluşmasında ya da devamında ya da yeni yapıların oluşmamasında öncelik yönetici kesimindir. Siyasetin var olan yapılarda ve yeni yapıların oluşmasında etkisi büyüktür.

Keyder, kapitalist dünya ile Osmanlı Devleti'nin bütünleşmesinin ticaret, borçlanma, doğrudan yatırım kanallarıyla olduğunu söyler.¹⁷ Osmanlı Devleti, özellikle Kırım Savaşı'ndan sonra ciddi bir borç yükü altına girmişti. Zamanla bu durum o kadar ağırlaştı ki borç verenlerin alacaklarını tahsil etmek için Duyun-u Umumiye adlı bir kurum kurulmak zorunda kalındı. Bu kurumun çalışanlarının çoğunun Müslüman olması ekonomi konusunda Müslüman toplumunda bir bilgi birikimi yarattı. Kurum zamanla faaliyetlerini genişleterek, yabancı yatırım ve sermayelerini teşvik etmeye ve yerli üretici ve tüccarlar arasında aracılık etmeye başladı.¹⁸

Osmanlı Devleti imzalamak zorunda kaldığı gümrük antlaşmaları nedeniyle yabancı sermaye için elverişli bir ortam oluşturdu. Yabancı sermaye ise genelde kendi dininden olan Osmanlı vatandaşları ile iş yapıyordu. Bunun sonucunda da Osmanlı Devleti içerisinde güçlü bir gayr-i müslim ticaret sınıfı ortaya çıktı. Bu sınıfın çabaları ve Avrupa devletlerinin baskısıyla Osmanlı vatandaşları mülkiyet hakkını elde ettiler. Yeni oluşan ticaret sınıfı bir taraftan Osmanlı Devleti'ni kapitalist dünyaya bağlarken

¹⁷ Keyder, s.64

¹⁸ Keyder, s.56

diğer taraftan da Osmanlı Devleti'nde idari ve hukuki değişime neden oluyordu. Osmanlı Devleti'ni Islahat Fermanı'ndan I. Meşrutiyet'e götüren yolda bürokrasi ve bu yeni oluşan tüccar sınıfı arasındaki gerilim vardı.¹⁹

Osmanlı Devleti'nin kapitalist dünya ile bütünleşmesini hızlandıran etmenlerden birisi de pamuk, tütün gibi sanayiye dönük tarım ürünlerini ekiminin artmasıdır. Yabancı sermaye özellikle Adana yöresi ve Ege Bölgesinde ciddi yatırımlar yaparak ihraç edilecek ürün yetiştirilmesini teşvik etti. Toprak satın alıp ziraat yapmaktan, ürünü Pazara taşımak için gerekli demiryolu yapımına kadar birçok alanda yapılan yatırımlar Osmanlı Devleti'ni kapitalist dünya ile yakınlaştırdı.²⁰

Oluşan toplumsal hareketliliğin sonuçlarını göremeden Osmanlı Devleti yıkıldı ve yerine Cumhuriyet kuruldu. Cumhuriyet kadroları yaşanan olumsuz deneyimler nedeniyle ekonomik alana kontrollü bir yaklaşım benimsediler. Bir burjuvazi oluşacaksa bu devlete bağlı bir burjuvazi olacaktı. Bürokrasi, küçük köylülükle eskiden beri var olan ilişkiyi tekrar düzenledi. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında ortaya çıkan tüccar sınıfının izlerini Serbest Cumhuriyet Fırka'ya ve daha sonra Demokrat Parti'ye karşı oluşan teveccühte görmek mümkündür.

Osmanlı Devleti'nin son dönemi ile Cumhuriyetin kuruluş dönemi üzerine kurulan tezler genelde kapitalizmin ilerlemesi ve iktidar ve muhalefet arasındaki gerilim üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu tutum gerekli olmakla birlikte önemli iki konuyu geçiştirme tehlikesini de beraberinde getirmektedir. Bu konulardan ilki devleti yöneten bürokrasinin bağımsız kalma çabası iken ikincisi devletin aldığı göçtür. Yeni kurulan Cumhuriyeti daha iyi anlamak için bu iki konuyu biraz daha açmak gerekmektedir.

2.2.1. Nüfus Hareketleri ve Göç Olgusu

En sonuncusundan (Amerikan) en ilkine (Sümer) kadar tüm medeniyetlerde olduğu gibi İslam medeniyeti de hicretle birlikte kurulmuştur. Hicret toplumların ve insanların hayatlarında önemli bir merhaledir. Şeriatî; hicreti, sorumlu hicret, iktisadi

¹⁹ Keyder, s.41

²⁰ Pamuk, s.15

hicret, ilmi hicret gibi çeşitli dallara ayırır.²¹Hicret, Osmanlıdan günümüze hala toplumumuz için hayati önemini korumaktadır.

Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyete geçişte nüfus ve buna bağlı olarak göçler önemli bir etken oluşturmaktadır. Nüfus, genellikle siyasi ve ekonomik tartışmaların gölgesinde kalan bir durum arz etmektedir. Yönetici kesimin nüfusu ciddi bir problem olarak ele aldığına dair belgeler mevcuttur; ancak konu ile ilgili kapsamlı çalışmalar azdır. Nüfus toplumsal değişimin ortaya çıkmasında birinci derecede önemli bir faktördür.²² Nüfus toplum üzerinde düşünenlerin temel olarak ele aldığı bir olgudur. Genel olarak nüfusun artışı olumlu bir gelişme olarak görülmüştür. Bunun tersi olarak nüfusun azalması ya da nüfusun yaşlanması olumsuz olarak değerlendirilmiştir. Osmanlı Devleti 19. yüzyılın ortalarından itibaren ciddi bir nüfus problemi ile karşı karşıya kalmıştır. Nüfusun yetersizliği en fazla üretim alanında hissedildiği için bu konuda çalışmalar yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nde zirai yapıda en büyük sıkıntı geniş toprakları üretime sokacak iş gücünün bulunmamasıdır. Devlete ait verimli ve geniş araziler nüfus yetersizliğinden ekilemiyor ve bu da devletin gelirlerinde önemli bir eksiklik yaratıyordu.²³

Nüfus problemine hızlı çözüm göç yoluyla olduğu için devlet göçü özendirmeye çalışmıştır. Devlet iş gücü ihtiyacını gidermek için çeşitli teşvik politikaları ortaya koymuştur.²⁴ Burada dikkat edilecek husus Osmanlı Devleti'nin imparatorluk refleksleri ile hareket ettiği hususudur. Devlet göç talebinde bulunurken ırk ve din ayrımı yapmamış çerçeveyi oldukça geniş tutmuştur. Çeşitli Avrupa gazetelerine ilan vererek her kesimden insanı aile olacak şekilde ülkesine davet etmiştir. Göç edecek ailelere sadece tarım arazisi verilmekle kalınmayacak aynı zamanda yük hayvanı, tarım aleti, tohum gibi temel tarım ihtiyaçları karşılanacaktır. Hatta bu yeni göç edecek olan insanların dini ibadetleri yapmalarını sağlayacak kilise gibi ibadet

²¹ Ali Şeriatî, **Medeniyet Tarihi Cilt-1**, Keskin İbrahim(çev.), 2. Basım, Ankara: Fecr Yayınevi, 1998, s.67

²² Zeki Aslantürk ve M.Tayfun Amman, **Sosyoloji, Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler**, 6. Basım, İstanbul: Çamlıca Yayınevi, 2009, s.403

²³ Ali Rıza Gökbunar, "19ve 20 Yüzyıllarda Göçlerin Türk Maliye Tarihi Açısından Analizi", *G.Ü. İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2004, Cilt 6, Sayı 3, [ibfdergisi.gazi.edu.tr/index.php/ibfdergisi/article/viewFile/257/247\(08.08.2013\)](http://ibfdergisi.gazi.edu.tr/index.php/ibfdergisi/article/viewFile/257/247(08.08.2013)), ss.231-252

²⁴ Gökbunar, s.232

yerleri için araziyi de bedelsiz olarak onlara verecektir.²⁵ Tahminlerin ötesinde bir coğrafyaya uzanan bu göç çağrısı özellikle Avrupa'da geniş bir yankı bulmuş hükümetler ve toplum temsilcileri daha detaylı bilgi almak için Osmanlı Devleti'ne başvuruda bulunmuştur. Başarısız kalan girişimlerin yanı sıra özellikle Suriye ve Filistin'e yönelik geniş kapsamlı göçler olmuştur. Rusya'da Yahudi halkına yönelik baskıların artması sonucu Filistin'e yönelen göçün ardından devlet gayr-i muslim göçüne bir sınır getirmiştir.

Devlet ekonomik nedenlerle nüfusla ilgilenirken siyasi olaylar nüfus olayına çok farklı bir boyut kattı. Gittikçe küçülen ve büyük toprak kayıplarına uğrayan Osmanlı Devleti evvelce ulaştığı geniş coğrafyada hem göçle gelen topluluklar yoluyla hem de zamanla halkın din değiştirmesi ile oluşan geniş bir Müslüman nüfusun sorunlarıyla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Öncelikle Rusya'nın yayılma politikası sonucu Kırım Türkleri ve Kafkasya halkları uzun ve kanlı bağımsızlık mücadeleleri sonucunda vatanlarını terk etmeye zorlanmış ya da işgalcilerin isteklerini yerine getirmemek için kendi istekleri ile vatanlarını terk etmek istemişlerdir. Zamanla Balkanlar'da yaşayan Türk ve Müslüman nüfus da yeni kıyım ve katliamlara uğramamak için Osmanlı Devleti'nin iç bölgelerine doğru göçe başlamıştır. Bu göçlerin yoğunluğu büyük savaşların sonrasında gerçekleşse de göç hareketi sürekli bir durum arz etmektedir. Örneğin Kafkas göçü Şeyh Şamil'in kesin yenilgisinden sonra 1864 yılında yoğunluk kazansa da 20. yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. Ayrıca göçler birden fazla olmaktadır. İlk göç yapılan yer zamanla Osmanlı Devleti'nin elinden çıkınca tekrar ikinci bir göç daha yapılmıştır.

Yapılan bu göçler, Osmanlı Devleti'nin ve yeni kurulan Cumhuriyet'in demografik yapısını şekillendirmiştir. Kesin bir yargıda bulunmak güç olsa da (Osmanlı Devleti özellikle deniz yoluyla gelen göçlerin kaydı konusunda titizdir, ancak kara yoluyla yapılan göçlerin kaydını tutmak zor olmuştur.) Cumhuriyet'in nüfusunun yaklaşık yüzde kırkını bu göçmenler oluşturacaktır. Bu ise ekonomiden siyasete kadar pek çok konuda bu insanların etkisini ortaya koymayı gerektirir. Göçmenler bu topluma

²⁵ Kemal Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler**, Bahar Tırnakçı(çev.), 1. Basım, İstanbul: Timaş Yayınevi, 2010, s.153

basit bir şekilde eklenmemiş yeni bir toplum meydana getirmiştir. 'Tez (eski toplum) antitez (göçmen) birleşiminden doğan sentez aslında yeni bir toplumdur.'²⁶

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Osmanlı Devleti yapılan bu göçlerde hazırlıksız ya da pasif değildi. Bu konuda daha önceden yapılan çalışmalar vardır ve yeni durum bu çalışmalarla desteklendi. Osmanlı İmparatorluğunun göç ve göçün getirdiği sorunlarla ilgili olarak kurulan ilk göçmen komisyonunun tarihi 5 Ocak 1860'dır.²⁷ Göçmenlerin nerelere yerleştirileceği konusunda tamamen hür olmasa da genelde kendi çizgilerini oluşturmuştu. 'Osmanlı yönetimleri gelen nüfusu kırsal alanlara yerleştirerek tarımla uğraşmasını özendirmeye çalıştı.' Verimliliği yüksek, hububat ekimi için elverişli yerleri, İç Anadolu'da demir yolu güzergahını ve Batı Anadolu'yu tercih etti. Ankara, Eskişehir, Konya, Bursa, Balıkesir, Sakarya göçmenlerin nüfuz olarak yoğunlaştırıldığı yerlerdir. Bu yerleştirmeler sayesinde üretimde belirgin artışlar meydana gelmiş, başkentin tükettiği buğdayın bir kısmı artık Anadolu'dan gelmeye başlamıştır. Buna ilaveten göçle birlikte yükselen üretim devletin tarım üzerinden elde ettiği vergilerde önemli bir artış olmasını sağlamıştır.²⁸

Buraya kadar göç olayına devlet üzerinden baktık; birde göç edenlerin üzerinden bakarsak şunu görürüz: Göç edenler büyük oranda hem kendilerini hem de göç ettikleri yerdeki toplumları değiştirirler. Göç edilen yerle ilgili her zaman olumlu bir düşünce vardır. Bu düşünce insanları hayata tutunma konusunda güçlendirir. Göç edenler ekonomik olarak varlıklı bile olsalar ilk göç ettiklerinde toplumun en alt sıralarında yer alırlar. Bu durum onların yerlilere göre daha fazla gayret sarf etme nedeni olur. 'Göç kişinin her alanda bilinçlenmesine yol açar.'²⁹ Bu bilinç sayesinde sosyo-ekonomik seviyesini yükseltmek için daha fazla güç ve mesai harcamaya hazırdırlar. Bu bilinç onları toplum içerisinde değerli görülen işler yapmaya yöneltir. Göçmenlerin askeri okulları tercihinin nedenlerinden biride budur. Eğitim yoluyla meslek yoluyla ya da ekonomik varlık yoluyla toplumda yer edinmek alt sınıflardan kurtulmak isterler.

²⁶ Karpas, s.84

²⁷ Yusuf Halaçoğlu, **Osmanlı İmparatorluğunun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi**, 4. Basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 2006

²⁸ Gökbnar, s.240

²⁹ Karpas, s.82

Osmanlıya göç edenler için ise durum her yönden farklıydı. Yaşadıkları topraklardan zorla sürülmüşlerdi ve gidecekleri son nokta burası idi. Payitaht; Müslümanların, Türklerin ve ezilenlerin son sığınağıydı. Osmanlıya göç edenler Osmanlı kültürüne yakın oldukları için Türkiye’de yaşayanlarla kaynaşmaları nispeten kolay oldu. Osmanlı hüküm sürdüğü yerlerde kendini kabul ettirmişti ve bu kültürel yakınlaşmayı da beraberinde getiriyordu. Unutulmaması gereken dönemin, devletin kendini yeniden biçimlendirmeye çalıştığı bir zamana tekabül etmesidir. Göçmenler sistemi yerli yerine oturmuş bir ülkeye değil yeniden yapılanması zorunlu karmaşa içerisindeki bir ülkeye gelmişlerdi.

Özellikle ikinci Abdülhamit devleti kurtarmak için çok yönlü yatırımlara girişmişti. Osmanlı Devleti’ni yalnız askeri sahada değil fikri sahada da yeniden inşa etmeye çalışıyordu. Bu nedenle eğitime oldukça özel bir önem vermişti. Erkeklerin yanı sıra kız çocuklarının da okuması için İnas Rüştîyelerini açmıştır. Osmanlı Devleti içerisindeki Müslüman toplulukları daha fazla yakınlaştırmak için bir iç kimlik ve dış kimlik oluşturmaya çalışıyordu.³⁰ İslamcılık politikasını destekleyerek dini kimliği siyasi bir kimliğe dönüştürmeye çalışıyordu. O bu noktada göçmenlerle özel olarak ilgilenmiştir. Göçmenlerinde bu ilgiye kayıtsız kalmadığını görmekteyiz. O dönemde Müslümanların uzak kaldığı vatan kavramına göçmenler daha çabuk bağlanmış vatanseverlik, vatan için fedakarlık yapmak ve vatani kurtarmak göçmenler için birinci sorun olmuştur. Göçmen çocukların askeri okullara yönelmesi, yapılan savaşlara gönüllü olarak katılması bu bilinçle alakalıdır. Hem Osmanlının son döneminde hem de yeni kurulan Cumhuriyet’te göçmenler oldukça etkin olmuştur. Cumhuriyet’in ilk üç Cumhurbaşkanı, kurucu kadronun önemli bir kısmı göçmen çocukları olması durumu daha iyi açıklar. Göçmenlerin katkılarını yalnızca askeri ya da siyasi alanda değil edebi eserler yoluyla halkın bilinçlenmesine yaptıkları katkılarda da görüyoruz. Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Ömer Seyfettin gibi çoğu göçmen, eserleri ve mücadeleleri ile halkın bilinçlenmesine katkıda bulunmuşlardır.

Göçle birlikte Osmanlı toplumu bir enerji ve dinamizm kazanmıştır. Ancak; Eski Osmanlı toplumu gibi geleneksel pasif bir toplumun temellerini sarsan bu yeni

³⁰ Karpat, s.63-66

güçler olmasaydı göçlerin Osmanlı toplumunu köklü bir değişikliğe uğratmaları pek beklenemezdi.³¹ Bu karşılıklı bir etkileşim ve dönüşüm içerisinde ortaya çıkan yeni güçler devletin sarsıntıda olmasının bir sonucuydu. Bir yandan kapitalizmin ilerlemesi gayr-i müslim nüfusun millet kavramı etrafında bilinçlenmesi bir yandan bu cendereden kurtulmaya çalışan yönetici kesimin toplumu değiştirme çabası bir yandan da göçler Osmanlı toplumuna bir hareketlilik getirmiştir. Bu hareketlilik Osmanlı Devleti'nin ömrünü uzatmaya, Birinci Dünya Savaşı'nda ayakta kalabilmeye katkı sağladığı söylenebilir. Bundan da önemlisi Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması ve yeni Cumhuriyetin kurulmasında bu enerji küçümsenemez. On yıllar süren bozgunlara, sürgünlere, trajedilere rağmen Mustafa Kemal Atatürk, istisnalar bir taraf bırakılırsa Anadolu'ya geçtiğinde direniş için hazır bir halk bulmuştur. Meclisin oluşmasında ve direnişin harekete geçirilmesinde büyük katkısı bulunan yerel kongrelerde halk, aktif bir biçimde milli mücadeleyi desteklemiştir. Merkezi hükümetin çaresizliği halkı kendi bölgesini yine kendi imkanları ile koruma anlayışına itmişti.³²

2.2.2. Bürokrasinin Özel Konumu: Yatırım ve Borçlanma

İdeolojilerden uzak karşılaştırmalı tarih araştırmaları, özellikle sosyal tarih çalışmaları arttıkça Osmanlı'nın gerçek veçhesi daha net ortaya çıkmaktadır. Bu tarz çalışmalardan birisi, Pamuk'un Osmanlı İmparatorluğu'nun kapitalist dünyaya ne şekilde eklemlendiğini incelediği araştırmasıdır. Ülkeleri kabaca üçe ayırarak inceleyen Pamuk, birinci gruba doğrudan sömürge olanları koyar. İkinci kategori gayri resmi imparatorluk kategorisidir. Son kategoriyi ise Osmanlı Devlet'ini de içine alan emperyalist güçlerle bir arada yaşayıp bağımsız kalmaya çalışan devletler oluşturmaktadır.³³ Üçüncü grubu diğerlerinden ayıran bir takım iç ve dış etkenler vardır. Güçlü bir devlet geleneği, emperyalistler arası rekabet, az-çok yeterli bürokrasi. Devlet geleneği sayesinde bürokrasi dışta emperyalist rekabetten yararlanarak bağımsız kalmaya ve bir devletin kontrolüne girmemeye çalışırken içte de dünya ekonomisine açılma sürecinde kendi gücüne meydan okuyacak yeni aktörlerin fazla güçlenmesini

³¹ Karpat, s.104

³² Bülent Tanör bu durumu Anadolu İhtilali olarak niteliyor. Kongrelerin yapısını delil olarak gösterip yeni oluşan yapının ümmetçi değil ulusal karakterde olduğunu, İmparatorluğu değil ulusal vatani hedef aldığını iddia ediyor. (bkz. Bülent Tanör, **Kurtuluş Üzerine 10 Konferans**, 3.Basım, İstanbul: Der Yayınevi, 1997

³³ Pamuk, s.56-59

önlemeye çalışıyordu. Konjonktür bu durumu sürdürülebilir kılıyordu. Bürokrasinin toprak rejimini değiştirmeye direndiğini belirtmiştik. Bunun yanında devlet lonca sistemini de kaldırıldığı döneme kadar desteklemiştir.³⁴

Osmanlı Devleti ihraç edilen ürün çeşitliliği bakımından oldukça geniş bir yelpazeye sahiptir. Üretimi gerçekleştirilen ürünlerden hiçbirinin oranı yüzde 12'yi geçmemektedir. Bunun nedenleri arasında devletin dış sermayenin köylüyü yönlendirmesini engelleme çabaları vardır. Mısır Devleti'nde ise bunun farklı geliştiğini görüyoruz. Mısır, Osmanlı Devleti'ne göre çok daha fazla ihracata yönelik ürün yetiştirilmeye başlamıştır. Mısır'da pamuk üretimi diğer ürünlerin oldukça üstünde bir orana ulaşmıştır. Bu durumun Amerikan iç savaşı gibi dışsal, geniş arazilerin bazı ailelerde toplanması gibi içsel birçok nedeni olsa da nedenlerden biriside Osmanlı Devleti'nin Mısır'dan farklı olarak bağımsızlığını sürdürüyor olmasıdır.

Devletin bağımsızlığının etkinliği görebildiğimiz bir diğer alan kapitalistlerin yaptığı yatırımlarda ortaya çıkmaktadır. Osmanlı Devleti'ne yabancı sermayenin doğrudan yatırımı büyük oranda alt yapı hizmetleri, demir yolları gibi alanlara yönelmiştir. Demir yollarının bölgeler arası ulaşımı hızlandırıp ülke içi ticaretin gelişimine katkı sunmak gibi yan işlevleri olsa da temel faydası merkezin diğer bölgelerle ulaşımını hızlandırmak etkinliğini artırıp merkezi güçlendirmektir. Osmanlı devletine yapılan doğrudan yatırımların %63,1'i demir yollarına yönelirken aynı dönemde Mısır'a yönelen yatırımların dörtte üçü tarımsal üretimin özellikle pamuk üretiminin artırılmasına yöneliktir.³⁵

Osmanlı maliyesi de 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendini modern kriterlere uygun bir şekilde düzenlemeye başlamıştır. Başta savaş olmak üzere çeşitli nedenlerle devlet mali bunalımlara giriyordu ve bunun sonucunda genellikle mevcut paranın değeri düşürülerek sorun giderilmeye çalışılıyordu. Bu tür bir çözüm zaman zaman daha ağır şartların oluşmasına da yol açıyordu. Devlet 1840 yılından sonra mali konularda yeni bir yol kullanmaya başladı. Bu yeni durumda paranın değeri korunarak dış borçlanma yoluna gidiliyordu. Devlet böylece içte meydana gelecek

³⁴ Pamuk, s.34

³⁵ Pamuk, s.89

karışıklıklarında önüne geçmiş oluyordu. Dış borçlanmanın siyasi ve mali birçok sıkıntıyı da beraberinde getirmesi doğaldır ancak bugünden geriye bakıldığında bu durumun Osmanlı Devleti için yarattığı olumsuzluk abartıldığı kadar değildir. İlk olarak borçlanma faizi benzer durumdaki ülkelere oranla düşüktür. Zaten devlet diğer seçeneklerle daha fazla zarar gördüğü için bu yolu seçmiştir. Avrupa devletleri arasındaki rekabet, piyasaların desteği, Düyunu Umumiye kurulması ile oluşturulan güven Osmanlı Devletinin ödediği faiz oranlarının düşük kalmasını sağlıyordu.³⁶

Devletin attığı bu adımlarla maliyesini daha düzenli bir hale getirmeye çalıştığı anlaşıyor. Bu dönemler aynı zamanda devletin doğru bir ekonomi oluşturabilmek için gerekli olan eğitilmiş insan sayısını artırmaya gayret ettiği dönemlerdir. Düyunu Umumiye’de Osmanlı Devleti içerisinde beş bin personel çalışıyordu, bu insanların eğitilmesi için önemli bir fırsat vermiş olmalıdır.

2.3. Modernleşmenin Sancıları

Osmanlı Türk medeniyetinin, daha sonra tüm medeniyetleri etkisi altına alacak olan Batı medeniyetiyle sınır, hatta iç içe olmasına rağmen yanı başındaki değişim ve gelişmeye o medeniyet kendisini buna zorlayınca kadar ilgisiz kalmış olması dikkat çekicidir. Osmanlı Devleti’nin ilk yüzyıllardaki bariz üstünlüğü bu duruma neden olarak gösterilse de aslında tüm medeniyetler kendi kültürlerini diğerlerin üstün gördükleri için bu durum Osmanlı Devleti’ne has bir durum değildir.³⁷ Bizi daha fazla ilgilendiren bu iki yüz yıllık uykunun modernleşme çabamıza dönük sonuçlarıdır.

Modernleşme hareketlerini kültür değişimleri kavramıyla açıklayan Turhan, Osmanlıdan Cumhuriyete reform hareketlerini mecburi ve serbest kültür değişimleri olarak sınıflandırıp izah ettikten sonra, bu hareketlerin büyük bir iyi niyet ve gayrete dayanmalarına rağmen istenilen neticenin alınamamasını geçmişte Matı medeniyetine ve kurumlarına gösterilen ilgisizlikle açıklar. Batı medeniyetinde var olan kurumların geçtiği merhaleleri bilmeden bu kurumları taklit yoluyla ülkemize kazandırmak o kurumlardan umulan neticeyi vermemektedir. ‘Ortada henüz rüştiyelerden başka

³⁶ Pamuk, s.115

³⁷ Mümtaz Turhan, **Kültür Değişimleri**, 1. Basım, İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi, 1969, s.313

mektepe, elde yetişmiş talebe ve hoca yokken kurulacak Darülfünun' hem yapılan reform çalışmalarını başarısızlığa uğratarak ümitsizliğe yol açar hem de bu kurumların zararlarını kalıcı hale getirir.³⁸

Türk modernleşmesini Tanzimat Fermanı ile başlatmak genel kabul gören bir durumdur. Tanzimat Fermanı, Batı karşısındaki geri kalmışlığın yalnız askeri modernleşme metotları ile kapatılamayacağını diğer alanlar da geri kalındığının resmi kabulüdür. Burada araştırmacıların özellikle belirttiğı değişim zorunluluğunun dışarıdan gelen bir baskıyla dayatılması, içyapılarla ilgili olmamasıdır. Devlet alışlagelmiş tedbirlerinin işe yaramadığını görmüş fakat ne yapacağını da tam olarak bilmemektedir. Askeri tedbirlerin işe yaramıyor oluşu diğer sivil gruplarında fikir beyan etmelerine yol açmıştır; yani bu dönem aynı zamanda başını aydınların çektiğı bir muhalefet hareketinin de başlangıcını oluşturur.³⁹ Burada aydın kelimesini tırnak içerisinde kullanmak gerekir. Osmanlı aydınını kader birliği ettiğı ya da ideallerini bayraklaştırdığı bir sınıf yoktur. Osmanlı aydını halkı idealleştirmez; Osmanlı aydını için halkın kurtuluşu devletin kurtuluşu ile mümkündür, zaten aydını devletten ayrı düşünemeyiz. Osmanlı aydını devletin okullarında okur, devlet görevlisidir, devletten maaş alır. Bu durum Cumhuriyetle birlikte daha da kesinleşir; çünkü, Cumhuriyet eğitim de dahil bütün kurumları ya lağv etmiştir, ya da kendi tekeline almıştır. Türk modernleşmesinde aydın halktan uzak daimi devletin içerisindeydir. Çoğu zaman halkın içerisindeyden geliyor olmasına rağmen yine de böyledir. Bu aydın açısından olumsuz bir durum ifade etmez, halkın refahı devletin refahına bağlıdır. Aydın devleti daha doğrusu yönetimi ele geçirip devletin eliyle halkı dönüştürmeyi planlar. Temel problem devletin kötü yönetilmesidir.

Batı'da değişim ve modernleşme içyapılardan kaynaklanmaktadır. Eşitlik-özgürlük -kardeşlik Fransa'da bir sınıfın diğer bir sınıfıa girdiğı iktidar mücadelesinde bayrak görevi üstlenmiş kelimelerdir. Osmanlı toplum sisteminde ise ne belirginleşen sınıflar ne de sınıf kavgası mevcuttur. Bu nedenle Tanzimat sonrasında Osmanlı aydının sıkça tekrarladığı hürriyet ve eşitlik gibi kavramlar ısrarla istedikleri anayasa ve parlamento nasıl bir temele oturacağı tartışmalıdır.

³⁸ Turhan, s.257

³⁹ Hasan Bülent Kahraman, **Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-1**, 2. Baskı, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2010, s.21

Türk aydınının belirleyici bir özelliği de aceleci olmasıdır. Cemil Meriç Mağaradakiler kitabında Ali Suavi'nin Çırağan Baskını'ndan evvel Basiret Gazetesi'ne gönderdiği bir mektuptan bahseder.⁴⁰ Suavi, o mektupta vaziyetin çok müşkül olduğunu ancak aldığı tedbirlerle durumu düzeltebileceğini belirtir. Aradan onlarca yıl geçmesine rağmen aydınların yapılacak darbelerin içinde olduklarını Hasan Cemal'in kendi itiraflarından öğreniyoruz. Devlet çökmektedir, ama reçetelerde hazırdır. Bu reçeteler uygulanırsa devlet hemen ayağa kalkacaktır. Batı toplum düşüncelerinden alınan bu reçeteler her toplum için geçerlidir ve devleti yönetenler bunları uygulamadıkları için yönetimi değiştirip bu reçeteleri uygulayacak kişiler yönetime geçmelidir. Bu çözümler bazen parlamento, bazen liberalizm bazen komünizm'dir. Bir kere çözümü tespit ettikten sonra bunu gerçekleştirmek için her yol mubahtır.

Ortaya koymaya çalıştığımız bu durumun sebeplerinden biri de muhalefetteki fikri çeşitlilik ve kaymadır. Osmanlıcılıkla başlayan, İslamcılık ve Türkçülükle devam eden fikir yapısına dışarıdan gelen etkileri de kattığımızda oldukça çeşitlilik arz etmektedir. Osmanlı modernleşmesi Fransız pozitivizmi ile mi, Alman idealizmi ile mi, İngiliz liberalizmi ile mi olacaktır? Bu fikir yapılarının hepsi Türk aydınını etkilemiştir ve daha önce belirttiğimiz gibi bu düşünce yapılarının hiçbirini tam olarak anlamak ve uygulamak mümkün değildir.

2.4. Modernleşmenin Aktörleri

Türk modernleşmesi özellikle siyasal modernleşme asker-sivil bürokrasinin etkinliğinde yürür. Bürokrasinin Osmanlı Devlet'inde çok özel bir yeri vardır. Osmanlı Devleti bürokrasisinin önemli bir bölümünü kendi yetiştirir. Toplumun her kesiminde gelen ve birçok özelliği barındıran bireylerin öncelikle geldikleri yerler ile ilgisi kesilir. Sıkı bir eğitimden geçen ve yalnız yapabilecekleri işler için eğitilen bireyler genelde bulundukları konumu hak ederler. Klasik Osmanlı döneminde Enderun mektebi bürokrasinin yetiştiği özel kurumların başında gelir. Özel durumlarda dışarıdan yönetim

⁴⁰ Cemil Meriç, **Mağaradakiler**, 20.Basım, İstanbul: İletişim Yayınevi, 2011, s.153

kadrosuna alınmalar görölse de genellikle yöneticiler devlet okullarında yetişir. Eğitimlerinde ve geldikleri mevkilerde padişahdan başka kimseye borçlu olmazlar.⁴¹

Sadakatleri yalnızca padişaha ve kendi sınıflarınadır. Klasik Osmanlı bürokrasisi ile modernleşmeye çalışan devletin ortaya koyduğu bürokrasi birbirinden farklıdır. Klasik dönemde devlet kendisini ve kurumlarını batı kurumlarından üstün görmektedir. Gerileme döneminde uğranılan bozgunlar askeri ıslahatları zorunlu kılmış; ancak, yapılan ıslahatlar, soruna bir çözüm getiremeyince devlet batıyı ve kurumlarını tanımak ve bilmek istemiştir. Batıyı tanıyan devlet adamları ve bu devlet adamlarının yetiştiği yerler yeni bürokrasinin oluşmasına kaynaklık etmiştir. Osmanlı devleti ile Avrupa devletleri arasındaki ilişkilerin artması batı dillerini bilen memur ihtiyacı doğurmuştur. Devlet batı dillerini bilen, öğrenmek isteyen Müslüman Türkleri desteklemiş ve Tercüme Odası adı verilen özel bir bölüm kurulmuştur. Yeni tip bürokrasinin ilk yetiştiği yerler burasıdır.⁴²

Batı ve batı kurumlarını tanıma isteği, modernleşme eğilimini de güçlendirdi. Modernleşme isteğinin en temel sonuçlarından birisi bürokrasinin gelişmesidir. Aynı dönem içerisinde yani 19.yy başlarında Osmanlı devletinde merkezileşme eğilimindeki artış da bürokrasinin gelişmesine yol açan nedenlerden biridir. Bürokrasi yoluyla yönetim rasyonelleştirilmeye ve etkinleştirilmeye çalışılmıştır. İdari, hukuki, iktisadi alanlarda uzmanlaşmış memurların yetiştirilmesi merkezi hükümeti güçlendirirken modernleşmeye de hizmet ediyordu. Tanzimat'la birlikte başlayan yeni dönemde nüfus sayımı, posta teşkilatının kurulması, pasaport uygulaması ile merkezi hükümet güçlendirilmeye çalışılmıştır. Tanzimat'la birlikte modern Osmanlı bürokrasisini klasik dönemden ayıran bir yön daha ortaya çıktı. Modern bürokrasi gücünü kanunlardan alıyordu. Modern Osmanlı bürokratlarının ve ailelerinin kaderi, artık padişahların iki dudağı arasında değildi. Bu durum, bürokrasiyi ülke içerisinde en etkili güç haline

⁴¹ Serdal Fidan, Kamil Şahin ve Fikret Çelik, “Osmanlı Modernleşmesinin Temel Olgularından Biri: Bürokrasi”, *S.D.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 23
www.sablon.sdu.edu.tr/dergi/sosbilder/dosyalar/23/23_08.pdf(12.12.2013), s.155

⁴² Seyfettin Aslan ve Abdullah Yılmaz, **Tanzimat Döneminde Osmanlı Bürokratik Yapı ve Düşüncesinin Değişimi** C.Ü. İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt2, Sayı 1
ibfdergi.cumhuriyet.edu.tr/.../Tanzimat%20döneminde%20osmanlı%20bürokratik%20yapı%20ve%20düşüncesinin%20değişimi(01.01.2013), , s.294

getirmiştir.⁴³ Hukuki korumaya kavuşan ve kendini devletin tek sahibi olarak görmeye başlayan bürokrasi, artık devletin varlığına yönelik tehditleri kendi varlığına yönelik bir tehdit olarak algılamaya başladı. Bürokrasinin kendini devletle özdeşleştirip onun sahibi olarak görmesi, yok olma tehlikesini, kendisinin yok olması olarak algılamış ve devleti korumak bürokrasiyi korumak anlamına gelmiştir. Bürokrasinin ne pahasına olursa olsun modernleşme çabası birazda bu durumla ilgilidir.

Klasik dönemde daha çok usta-çırak ilişkisi ile yetişen bürokrasi, 19. yy da modernleşme çabaları ile oluşturulan ve batılı tarzda eğitim veren okullarda yetişmeye başladı. Batı tarzında eğitim veren kurumlarda okuyan ve batıyı daha yakından tanımak için yurt dışına gönderilen bürokratlar zamanla batı kurumlarına ve batı medeniyetine hayranlık beslemeye başladı. Bu durum, bir taraftan padişaha karşı bağımsız hareket eder hale gelen bürokrasinin halktan da uzaklaşmasına ve ona yabancılaşmasına neden oldu. Yeni Osmanlı bürokratları da klasik dönem bürokratları gibi halkın içinden geliyordu; ancak, klasik dönem bürokratların kültürü içinden geldikleri halkın kültürü ile aynı idi. Yeni dönem bürokratlar halkın içinden gelmelerine rağmen aldıkları eğitim nedeniyle halka yabancılaştılar.⁴⁴

Tüm iyileştirme çabalarına rağmen devlet yıkılmaktan kurtulamamış; ancak, Kurtuluş Savaşı ile birlikte Cumhuriyet kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin birçok bakımdan devamı olan Cumhuriyeti kuran kadro da Osmanlı sivil- asker bürokrasisidir. Osmanlı bürokrasisi ülkeyi terk etmemiştir.⁴⁵ Cumhuriyet bürokrasisi Osmanlı bürokrasisinden miras kaldığı için bürokrasinin devleti kurtarma sorumluluğu da yeni rejimin sahibi olma ve onu koruma şekline dönüşmüştür. Devletin varlığını ve devamını her şeyin üstünde gören cumhuriyet bürokrasisi bunun yolunun tam anlamıyla batılılaşma olduğunu düşünmüş ve halkın yaşadığı kültür dikkate alınmadan bu hedefe ulaşmak için zorunlu reformlara gidilmiştir. Bu durum halkla devlet arasındaki mesafenin açılmasına hizmet etmiştir.

⁴³ Himmet Hülür ve Gürsoy Akçay, **İmparatorluktan Cumhuriyete Toplum ve Ekonominin Dönüşümü ve Merkezileşmenin Dinamikleri** *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s/7/hulur.pdf(14.12.2013), s.329

⁴⁴ Aslan ve Yılmaz, s.291

⁴⁵ Yusuf Pustu, "Osmanlı Türk Devlet Geleneğinde Modernleştirici Bir Unsur Olarak Bürokratik Elitler", *G.Ü. İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2007, Cilt 9, Sayı 2 [iibfdergisi.gazi.edu.tr/index.php/iibfdergisi/article/viewFile/152\(30.02.2013\)](http://iibfdergisi.gazi.edu.tr/index.php/iibfdergisi/article/viewFile/152(30.02.2013)), s.205

Osmanlı ordusu modernleşme öncesinde olduğu gibi modernleşme sürecinde de yönetimde belirleyici olma özelliğini korumuştur. Klasik Osmanlı ordusunun merkezi gücü olan yeniçeriler padişahın aylıklı kullarıdır. Zaman zaman padişahları azl ve katl ettiren yeniçeriler zaman zaman da padişahlara kelle vermişlerdir. Yeniçeriler Osmanlı Devleti'nde iktidarı değiştirebilme gücüne sahip yegane kurumdur. Yeniçeri teşkilatı kaldırılıp yeni ordu kurma çalışmaları esnasında temel prensipler korunmuştur. Ordunun maişeti yine devlet yani padişah tarafından karşılanmaktadır. II. Abdülhamit döneminde kurulan harp okulları içinde aynı prensipler geçerlidir. Osmanlıdan günümüze iktidar ordu ile mümkün olabilmiştir. Orduya hakim olan veya orduyu etkileyebilenler iktidar sahibi olmuştur. II. Abdülhamit'in askeri okul öğrencileri ile yakından ilgilenmesini bu bağlamda değerlendirmek gerekir.⁴⁶ Orduyu siyasetin dışında tutmak düşüncesinin ardında yapılacak icraatlarda onun gücünden yararlanmak beklentisi yatmaktadır. Bu konuda II. Abdülhamit'in başarısız olduğu açıktır, ancak daha sonra Mustafa Kemal'le birlikte bu konuda çok daha başarılı olunmuştur.⁴⁷ İstisnalar daima olmakla birlikte, Kemalizm ordu tarafından benimsenen ve savunulan bir devlet fikriyatı haline gelmiştir.

Modernleşme yoluyla devletin bekasını ve halkın refahını yükseltmeyi hedefleyen cumhuriyet bürokrasisi ilk çeyrek yüzyılda siyaset de dahil hiçbir kuruma hareket imkanı bırakmamıştır. Rejime muhalefetin odağı olacağını düşündüğü geleneksel yapıların yıkıldığı, muhalefet partisine izin verilmeyen, milletvekillerinin merkezden atama yoluyla seçildiği bir ortamda siyaset-bürokrasi ayırımından bahsetmek zordur. Kurtuluş Savaşı'nı kazanan ve Cumhuriyeti kuran asker sivil bürokrat kadro 1950'ye kadar ciddi bir ayrılığa düşmeden ülkeyi yönetmiştir. Çok partili hayata geçiş ve Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle ilk mücadeleler başlamıştır. Demokrat Parti'nin iktidara geldiği ve kaldığı dönem hızlı nüfus artışının yaşandığı, tarımsal üretimin arttığı, şehirleşmenin hızlandığı bir dönem olmuştur. Dolayısıyla 1960 Darbesi sadece siyasete değil siyasetin yaslandığı halka karşı da yapılmıştır. Aslında yapılan,

⁴⁶ Dönemin askeri okul öğrencilerinden Cevat Rifat Atilhan bu ilgiye birkaç kez mazhar olmakla övünür. (bkz.Cevat Rifat Atilhan, **İttihat ve Terakki'nin Suikastleri**, 1. Basım, İstanbul: Özyayın Yayınevi, 1971, s.9)

⁴⁷ Kahraman, **Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-2**, 2. Baskı, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2010, s.49

siyaseti kontrol ederek toplumu kontrol etmektir. 1961 Anayasası, yeni kurumlar ortaya çıkarak hem siyaseti baskı altına almak yoluyla hem de gücü paylaştırarak bürokrasinin etkinliğini artırmak yoluna gitmiştir. Anayasa Mahkemesi, Milli Güvenlik Kurulu, Devlet Planlama Teşkilatı gibi kurumlar kurularak bürokrasiye yasal statü kazandırılmak suretiyle vesayet kurumsallaştırılmıştır.⁴⁸

2.5.Cumhuriyet ve Modernleşme

Modernleşme; çok uzun ve sancılı bir süreç olsa da temelde Sanayi İnkılabı ve Fransız İhtilali belirleyicidir. Fransız aydınlar; yüzyıllar süren mücadelede burjuvazinin safında yer alarak yeni düzenin ideolojisini oluşturdular. Fransız aydınlanması yalnız Avrupa kıtasını değil, kısmen bunun dışında kalan Osmanlı ve Rus aydınlarını da etkiledi. Bununla birlikte Fransız Modernleşmesinin dışında farklı modernleşmeler de bulunmaktadır. Fransa'da burjuvazi iktidarı ihtilal ve kan yoluyla ele geçirirken; İngiltere'de sınıfsal geçişlerle birlikte bir uzlaşma ortaya çıkmıştı. Siyasi birliklerini çok daha sonra tamamlayan Almanya ve İtalya ise kendine özgü bir modernleşme çabası ortaya koymuştur. Bu farklılığı daha rahat görmek açısından milliyetçilik kavramı açıklayıcı olabilir. Milliyetçilik, Fransız Devrimi sonucu yaygınlaşan bir kavramdır. Fransa'da milliyetçilik aynı vatani paylaşım olmak, aidiyet duygusu ile ifade edilirken; Almanya'da daha çok etnik kimlik ile karşılık bulur. Türk modernleşmesinin oluşumunda farklı derecelerde her üç modernleşmenin katkısı bulunduğu söylenebilir.⁴⁹

Literatürde Fransız Jakobenizmi, Alman İdealizmi, İngiliz Liberalizmi olarak ifade edilen modernleşme yöntemlerinden Türk modernleşmesini en az etkileyen liberalizmdir. Liberalizm ülkeye Prens Sabahattin Bey tarafından tanıtılmıştır. Genel kanaat, liberalizmin 2. Dünya Savaşı sonuna kadar ülkemizde etkili olmadığı yönündedir. Bununla birlikte Prens Sebahattin'in yaymaya çalıştığı liberal fikirlerin Hürriyet ve İhtilaf, Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası, Demokrat Parti' de kendine yer bulduğunu kabul edilmiştir.⁵⁰ Alman idealizmin etkisi özellikle milliyetçilik alanında görülmektedir. Cumhuriyetin kurucuları milli devlet ve uluslaşma mantalitesine uygun

⁴⁸ Pustu, s.210

⁴⁹ Kahraman, **Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-1**,s.28

⁵⁰ Emre Kongar, **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, 8. Baskı, İstanbul: Remzi Yayınevi, 2000, s.321

biçimde yurttaşlığı millet üzerinden yorumlamışlardır; burada nüfus, kültür ve tarih olarak hakim unsuru ifade eden Türk kimliği üst bir vatandaşlık kimliği olarak terakki edilmiş ve bu üst kimlik etrafında diğer alt kimliklerle birlikte harsi bir birliktelik oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla halkı bilinçlendirmek için Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu gibi özel kurumlar oluşturulmuştur.

Türk Modernleşmesi en çok Fransa'dan etkilenmiştir. Daha İhtilal döneminde tüm Avrupa'da yalnız bırakılan Fransa ile ilişkiler kesilmemiş, devlet Batıdaki gelişmeleri takip edebilmek için özellikle Fransa'ya öğrenciler göndermiştir. Bu etkileşim yöneticilerimizle birlikte aydınlarımızın da Fransız etkisinde kalmasına yol açmıştır. İlk dönem modernleşme çabasının amacı imparatorluğu ayakta tutabilmek olduğu için batıdan gelen fikir akımları hem daha çeşitlidir; hem de bu fikir akımları ile yerel öğeler birleştirilmeye çalışılmıştır. Örneğin; gerekli görülen çözümlerden parlamento kökü İslami gelenekte bulunan şura anlayışı ile birleştirilmeye çalışılmıştır.⁵¹

Yine, Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük akımları ile amaçlanan sadece devleti kurtarmak ve devam ettirmekken, Cumhuriyetle birlikte artık amaç yeni bir toplum yaratmak ve devleti bu suretle ayakta tutmaya dönüşmüştür. Doğruluğuna inanılan reçeteler uygulanacaktır. Bununla birlikte Cumhuriyet hiçbir zaman bir kopuş olarak ele alınamaz. Cumhuriyetle birlikte modernizm, radikalizm kazanmıştır. Cumhuriyetle birlikte mevcut kurumlar modernleştirilirken yeni modern kurumların kurulması da hızlandırılmıştır. Modernleşme başta hukuk ve kültür olmak üzere, her alanda etkisini gösteren genel bir eğilim haline gelmiştir.

Türk modernleşmesinin temel kavramlarından birisi terakkidir. En mükemmel şeklini Hegel'de bulan kavram genel olarak insanın ve insanlığın mutlu bir geleceğe doğru ilerlediği belirterek; insan aklının ilkel halinden mükemmel haline ilerlediğine olan inancı belirtir. Bu kavram Türk aydınına bozuk olanın düzeleceği, geri kalmış

⁵¹ Kahraman, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-1*, s.13-14

olanın ilerleyeceği ümidini vermektedir. Bu inanç Türk aydınına toplumun değiştirilmesi, düzeltilmesi, ilerlemesi mümkün olan bir şey gibi görünmesini sağlar.⁵²

Benzer bir iyimserlik yine Türk aydınına çok etkileyen pozitivizm kavramında da vardır. Pozitivizmin kurucusu A.Comte'e göre ilerleme insan zihnindedir. Zihinsel devrim, dinsel ve metafizik aşamalardan geçerek bilimsel aşamaya ulaşmıştır. Er ya da geç bütün toplumlar bu aşamalardan geçerek bilimsel düşünme yapısına ulaşacaklardır. İnsanlık tarihi, insanın zihinsel gelişiminin tarihidir. Comte'un düşüncelerinde Türk modernizmini gerçekleştirenlere ilham veren önemli bir ayrıntı da bu zihinsel evrelerden atlama yoluyla ilerlenebileceğini belirtmesidir. Böylece Batının ulaştığı seviyeye onların geçmek zorunda oldukları dikenli yollardan geçmeden ve daha hızlı ulaşılacaktır. Buradan cumhuriyeti kuranların neden hukuk ve kültür üzerinde yoğunlaştığı sorusuna da kısmi bir cevap bulmuş oluyoruz. Eğer Batının ulaştığı kültür seviyesine ve zihin aşamasına ulaşırsak batının gücüne de ulaşırız. Bu anlayış, giyim tarzından müzik kültürüne kadar ölçü ve tartıya kadar her şeyin yeniden düzenlenmesi sonucunu doğurmuştur.

Laiklik ve sekülerleşme, Türk modernleşmesi için hayatı bir konudur. Modernleşmenin din ile olan ilişkisinde daha ayrıntılı olarak değineceğiz; ancak burada uygulanan laiklik formunun Fransız modele yakın olduğunun altını çizelim. Batıda reformla başlayan devrimle hızlanan laiklik en sert uygulama alanını Fransa'da bulmuş, 1905 yılında çıkarılan yasayla tamamen ayrılmıştır.⁵³ Farklı olarak İngiltere'de, hem monarşinin hem de kilisenin etkinliği azalsa da gücünü korumayı başardığı görülmektedir.

Türk modernleşmesi, bir zorunluluktan, Batı karşısındaki bozgundan kaynaklanıyordu. Amaç Batıyı durdurmak, tekrar eski günlere dönmektir. Temel sorun 'orada ne oldu da gelişim sağlandı' sorusudur. Bu düşünce kaçınılmaz olarak sistem eleştirisini de beraberinde getiriyor. Sistem, din ve gelenek üzerine kurulu olduğuna göre⁵⁴ er ya da geç eleştirinin dine yöneleceği açıktır.⁵⁵ Üzerinde fazlaca durulmayan bir

⁵² Kahraman, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-1*, s.30

⁵³ Kahraman, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-1*, s.65

⁵⁴ Necdet Subaşı, *Gündelik Hayat ve Dinsellik*, 1. Basım, İstanbul: İz Yayınevi, 2004 s.87

başka nokta da, bu eleştirinin bizzat dindarlardan ya da din alimlerinden de geleceği sonucudur. Modernleşme çabamızın başlangıcı aynı zamanda mevcut dini yaşayışa ve dini anlayışa bir eleştirinin de başlangıcıdır. Genelde ihmal edilen bu noktaya tekrar bakacağız.

Türk modernleşmesi şartlarında kolaylaştırması ile oldukça erken denebilecek bir zamanda monarşiyi yıkmış; aynı zamanda dini kontrol altına almaya başlamıştır. Osmanlı'da Sünni İslam anlayışı üzerinden bir kontrol mekanizması vardı. Özellikle bu kontrol medreseler ve tekkeler üzerinden sağlanıyordu. Dini sahanın bütünüyle kendi haline bırakıldığı söylenemez. Cumhuriyetle birlikte bu kontrol mekanizması daha sert ve kurumsal bir hale gelmiştir. Bu mekanizmanın bağlamı yeni tesis edilen devletin ve otoritenin pekiştirilmesiydi; bir anlamda otoritenin temsil ettiği modernlik ve ilerleme anlayışını tehdit, devleti ve otoriteyi tehdit olarak algılanmıştır. Hilafetin ve saltanat ekseninde eskiyi diriltme gayretinde olmama ve mevcut otoriteyle uyum içinde din politikası üretme iki temel ayırt edici noktaydı; bu iki sınırı aşan her aktör ve kurum devlet varlığını tehdit ve ihanet bağamları içinde değerlendirilmiştir.

Hilafetin kaldırılması, Şeriyye ve Evkaf Vekaletinin kaldırılması, Tekke ve Zaviyeler Kanunu, medresenin kapatılması kurumsal ve geleneksel dini anlayış karşısında köklü değişiklikler olarak karşımıza çıkar. Yine ezanın Türkçeleştirilmesi, şapka kanunu, çarşafın kaldırılması, camilere sandalye koymak, camilerde musiki eşliğinde ibadet icra etmek gibi bir yönüyle kısıktıcı icraatlar Cumhuriyet yönetiminin dine bakışını yansıtır. İlaveten, Kurtuluş Savaşı sonrası azınlık olmayı kabul etmeyen Süryanilerin Cumhuriyet dönemi boyunca dini eğitimleri konusundaki eksiklikleri göz önüne alarak bu kararlarını tartışıyor olmaları⁵⁶ Cumhuriyet yönetimlerinin din alanına

⁵⁵ Türk Modernleşmesini çağdaşlaşma kavramı etrafında açıklamaya çalışan Berkes'e göre (bkz. Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, 17. Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınevi, 2012) Cumhuriyet reformlarının önceki reformlardan temel bir farklılığı vardır. Bu fark; o zamana kadar aydınlarımız ve yöneticilerimiz Batı Medeniyetini Ziya Gökalp'te kültür ve uygarlık kavramlarının ayrımı olarak ifade edilen kabaca maddi ve manevi diyebileceğimiz ikili görüşlere ayırmalardan kaynaklanıyordu. Bu durumun sonucu olarak daha önce yapılan reform girişimleri Türk toplumunda da ikili yapıyı, bu anlamda dinle birleşen geleneği güçlendiriyor, bu durumda çağdaşlaşmak yolunda atılan adımların akim kalmasına yarıyordu. İlk defadır ki Cumhuriyetle birlikte Batı Medeniyetinin bir bütün olduğu ve birini almadan diğerine sahip olunamayacağı kavrandı. Cumhuriyetle birlikte atılan ilk adımların hukuk ve siyasal alanda olmasının nedeni bu şekilde açıklanabilir.

⁵⁶ Talip Atalay, "Günümüz Süryani Kilise ve Manastırlarında Din Eğitimi", *Dini Araştırmalar Dergisi*, 2005, cilt 8, Sayı 23, www.suryaniler.com/makalehavuzu/gunumuz%20suryani%20kilise%20ve%20manastirlarinda%20din%20e%C4%9Fitimi.pdf (13.12.2012), ss.39-68

bakışının genel bir huzursuzluk meydana getirdiğini göstermektedir. Biz son zamanlarda yapılan çalışmalardaki hassasiyetleri de dikkate alarak din düşmanlığı tezinin kolayca verilmiş bir hüküm olduğunu⁵⁷ kabul ederek daha geniş bir açıdan bakmaya çalışacağız.

İlk olarak şunu ortaya koyabiliriz ki; Cumhuriyet döneminde uygulanan ve halkın tepkisini çeken birçok uygulama daha imparatorluk döneminde dile getirilmiş ve tartışılmıştır. Kuran'ın Türkçeleştirilmesi, Latin harflerine geçiş, tekke ve zaviyelerin kapatılması önerileri Abdullah Cevdet tarafından çıkarılan İçtihat Dergisi'nde ileri sürülmüştür.⁵⁸ Bu tür uygulamaların sadece tartışılmayıp İttihat ve Terakki döneminde bazılarının uygulamaya koyulduğu bilinmektedir.⁵⁹ Dolayısıyla yukarıda belirttiğimiz gibi modernleşme çabamız dini yaşantı üzerine yönelik eleştirilerinde başladığı döneme denk gelmektedir. Cumhuriyetle birlikte bu tutum daha sert bir hal almıştır. Cumhuriyet yönetimi, İslam'ı toplumsal hayattan silmek mümkün olmayacağına göre ikinci bir tedbir olarak İslam dinini rasyonalize etme çabasına girişmiştir. Cumhuriyetin ideolojik olarak kendisinden etkilendiği Ziya Gökalp'in eserlerine baktığımızda yine bu niyeti görmekteyiz. Cumhuriyetle birlikte yapılan reformların amacını İslamiyet'ten tamamen vazgeçmeden İslam'ı çağın ruhuna uydurmak gayreti olarak düşünebiliriz.⁶⁰

İslam'dan yeni dönemin koşullarına uygun bir bilgi üretmesi istenmiştir. Yeni toplumun oluşturulmasında İslam'dan aktif rol alması beklenmiştir. İslam'ın temel eserlerinin Türkçe yazılması, M. Hamdi Yazır' a hazırlatılan Kuran tefsiri, M. Akif'e sipariş edilen Kuran mealı bu Türk reformunun işaretleridir.⁶¹ Bunların dışında İstanbul Darülfünun'unda bazı hocaların katkısıyla 'İslamiyet'i Islah' ve 'İbadet Reformu' olarak bilinen çalışmalar yapıldı ve bunlar yayınlandı. Devlet dini kendi oluşturduğu kurumla denetlemekte ve ona yön vermektedir. Din dersi ile ilgili inişli çıkışlı tavırlar uzun süre devletin din ile genel ilişkisini de gösterir. Din derslerinin kaldırılması, seçmeli olarak okutulması, zorunlu olması durumları devletin din üzerindeki tasavvurlarını gösterir.

⁵⁷ Subaşı Necdet, **Ara Dönem Din Politikaları**, 1. Basım, İstanbul:Küre Yayınevi , 2005, s.3

⁵⁸ Subaşı, **Ara Dönem Din Politikaları**, s.31-35

⁵⁹ Kahraman, **Türk Siyasetinin yapısal Analizi-1**, s.153

⁶⁰ Subaşı, **Ara Dönem Din Politikaları**, s.33

⁶¹ Subaşı, **Ara Dönem Din Politikaları**, s.60

1923-30 arası itidalli 1930-45 arası oldukça sert ve amansız, 1945'den sonra zamanla artan bir müsamaha süreci yaşanmıştır.

Son olarak, modernleşmenin dine yönelen karşıt tutumuyla İslamcılık olarak adlandırılan fikir yapısının dine yönelen tavırları arasındaki benzerliğe dikkat çekmek gerekiyor. Osmanlı devlet ve toplum yapılanmasının İslam dini üzerine yükseliyor olması yaşanan dini tecrübeye olan güveni zedelemiş ve bir eleştiri başlatmıştır. M. Akif'in safahatında sıkça dile getirdiği gibi İslami yaşantının üzerine oturduğu eserler en az beş yüz senelik eserlerdir. Bu eserlerin günü açıklaması ise beklenemez. Yenilik şarttır. Buna ilaveten, zamanla dinde olmayan birçok şey dine girmiştir ve bunların temizlenmesi gerekir. İslamcıların eleştirilerini adlandırmak istersek çok geniş bir yelpaze ile karşılaşırız: reform, ihya, tecdit, ıslah. Reform tartışmalarına girmeden doğrudan Osmanlı dönemi İslamcılarının görüşlerine bakarsak şunu görürüz: İslam'ın daha rasyonel bir zemine oturtulması ve tasavvufun ıslahı.⁶² Buna ilaveten, ümmetin üzerine çöken ataletin kaynağı olan yanlış tevekkül anlayışını vermek gerekir. İslamcılar, yeni bir İslam anlayışı oluşturma derdindedirler. Bu nedenle dinin sınırlarını zorlamaktan çekinmemektedir. Belirli bir mezhebi takip etmektense her mezhebin kolay ve hafif hükümlerini almayı teklif eden alimler vardır. İslam Dini hakkındaki bilgisinin sathi olmadığı söylev ve demeçlerinden anlaşılan Mustafa Kemal'in din ile ilgili hassasiyeti; dinin doğru bir şekilde öğrenilip uygulanması, siyasi muhalefetin kaynağı olmaktan çıkarılması ve laikliğin hedefi olan din ve inanç özgürlüğünün teminat altına alınması olarak kabul edilebilir.⁶³ Bu noktadan baktığımızda cumhuriyetin ilk uygulamalarının yönetim değişikliği de dahil olmak üzere İslamcılarının sert eleştirilerine muhatap olmadığı aksine yöntem aynı olmasa da benzer fikirlere sahip olduğunu görebiliriz. Sanıldığıının aksine fikri açıdan İslamcı alimler ile devletin değil, halkın ciddi sorunları olduğu görülmektedir.

İslamcıları cumhuriyetten önce ve sonra olarak ikiye ayırırsak, Cumhuriyet'le birlikte milliyetçilik konusunda bir değişiklik olduğunu görebiliriz. Cumhuriyetten önce şiddetle karşı çıktıkları milliyetçilik anlayışına daha sonra sahip çıkmışlardır. Sadece

⁶² Kara İsmail(hzl.), *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi-1*, İstanbul: Dergah Yayınevi, 2011, ss.58-61

⁶³ Talip Küçükcan, "Mustafa Kemal Atatürk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2006, Cilt 31 oae.marmara.edu.tr/akademik/yayınlar/kitaplar/talip/kucukcan/(21.05.2014),ss.335-337

devletin milliyetçiliğe verdiği önemi övmekle kalmamış, bazı yazarlar İslam Peygamberinin Türk asıllı olduğunu iddia etmişlerdir.⁶⁴ Saltanat ve hilafet konusundaki görüşleri ortak ve menfidir. Hilafet konusundaki yazılarında daha çok hilafetin tarihini anlatarak herkes tarafından kabul edilen ortak noktaları bulunmadığını ispatla varlığının gereksizliğine karar verirler. Özellikle son dönem Osmanlı Padişahlarına karşı oldukça acımasız eleştirilerde bulunmak konusunda da ortaktırlar. Bu konuda hakaret ve iftira etmekten çekinmezler.(bu noktada bu hakaretlerden ve iftiralarından en çok nasibini alan kişinin II. Abdülhamit olması dikkat çekicidir. Dikkat çekicidir; çünkü daha sonraki İslamcılar için II. Abdülhamit her türlü övgünün üzerinde neredeyse hatasız bir Padişah olacaktır.) Dönemin diğer aydınlarında olduğu gibi yöneticilere memleketin ıslahı için neler yapılması gerektiğini gazete ve dergiler yoluyla anlatmaktan geri durmazlar.

Cumhuriyet dönemi İslamcı aydınlarının yeni meselelerle ilgili yazılarına baktığımızda yeni devrin şartlarına uygun görüş belirttiğini görmekteyiz. Bunun bir nedeni cumhuriyetin kendi İslamcı aydınları ile yola devam etmek istemesi olabilir; diğer bir nedeni ise yukarıda bahsettiğimiz asırlık sorunlara bir çözüm bulma arayışı olabilir. Cumhuriyetin ilk dönem İslamcı aydınları yönetimle doğrudan ters düşmemeye özen göstermişlerdir. Önemli tartışma konularından alfabe değişimi konusunda Mehmed Ali Ayni'nin görüşleri açıklayıcı ve ilginçtir. Osmanlı dilinin eklektik yapısına ve muğlaklığına dikkati çekerek başladığı yazısına Arap alfabesinin Arapça için bile kifayetsizliği iddiası ile devam ettiriyor ve sonuç olarak Latin alfabesine geçişi kutlayarak bitiriyor. Makalesinde daha önce birkaç sefer yeni alfabe çalışması yapıldığı ancak netice alınamadığı dile getiriliyor, dilde açıklık sorununun bir an önce bitirilmesi övülüyor. Son olarak 2000li yıllarda da gündemi meşgul eden Türkçe ibadet konusunda 1934 yılında yazılan makalede İsmail Hakkı ve Şerafettin Yaltkaya Beylerin İmam-ı Azam'ı delil göstererek olumlu fetva vermesi oldukça dikkat çekicidir.⁶⁵ Sonuç olarak yaşanan süreç çeşitli hoşnutsuzlukları da beraberinde getirmekle birlikte, İslamcılar, genel olarak ilk dönemde yeni Türkiye'nin kuruluşuna katkıda bulunmuşlardır.

⁶⁴ Kara, s.719

⁶⁵Kara, s.714

2.6. Siyasal Alanın Daralması

Kahraman, kitabının girişinde Tanzimat sonrasında Osmanlı toplumunda bir ilk olarak siyasetin ortaya çıktığını belirtir. Siyasetin doğuşu kavramıyla Kahraman, halka yönelik, bir aydın grubunu ve bu grubu muhatap alan halkı kastetmektedir. Daha önce Türk edebiyatında örnekleri bulunmayan roman, hikaye gibi ürünlerin yanı sıra tiyatro, gazete, dergi yoluyla aydın, yönetici kesimin dışında bir muhatap aramaktadır.⁶⁶ Zamanla bu durum kamuoyunun ortaya çıkmasıyla sonuçlanacaktır.

Bu anlayışla birleşen ve zamanla bu oluşum muhalefete yönelik baskıyı öne çıkaran anlayış daha sonraki olayları anlamamızı zorlaştırmaktadır. Modernleşme çabası ve isteği devletin kendisinden fail olarak da padişahı gelmektedir. Padişahla başını devletle organik bağı bulunan aydınların çektiği muhalefet arasında amaç bakımından bir fark bulunmamaktadır. Aradaki çatışmayı bu koşullar ışığında değerlendirmek gerekir. Çatışmanın şiddetinin arttığı II. Abdülhamit döneminde Padişah, muhalefet liderlerini makam- mevki ile para ile ya da danışma meclisleri ile elde etmeye çalışmış, gelir kaynaklarını engelleyerek yurda dönmelerini sağlamaya çalışmıştır. İstibdat döneminde Padişah, kendisine yönelik suikastı gerçekleştiren kişiyi bile idam edememiştir. Aynı dönemde Rusya'da Çar ile muhalefet arasına kan davası girmiştir. II. Abdülhamit dönemi baskının arttığı ama yinede muhalefetin var olduğu bir dönem olmuştur.

Devletle muhalefet ilişkisi zamanla çok farklı bir hal alacaktır. İttihat ve Terakki'nin tüm muhalefeti birleştirip Abdülhamit'i tahtan indirmesiyle başlayan yeni dönemden sonra 1945'e kadar siyaset idamla aynı anlama gelecektir. Çöküşü engellemek için iktidara yönelik İttihat ve Terakki oldukça karışık bir durumla karşı karşıya gelmiştir. Osmanlı toplumunun tüm tabakalarından bekledikleri destek onlara şiddetli bir muhalefet olarak geri dönmüştür. Bütün çabalarına rağmen ikinci bir parti

⁶⁶ Karpas, s.59

kurulmasını engelleyememişler, basında ciddi bir muhalefetle karşılaşmışlar, orduda bile ikili bir yapı ortaya çıkmasının önüne geçememişlerdir.

Meşrutiyetin ilanı ile birlikte farklı din ve millete mensup toplulukların her biri kendi amaçları için harekete geçmiştir. 'Hükümet kısa bir süre içerisinde kendisini Osmanlı sosyalistlerinden dini ayrılıkçılara kadar uzanan geniş bir yelpaze içerisinde yer alan örgüt ve yayınlarla karşı karşıya buldu.' diyen Keyder bu durumu oldukça güzel bir şekilde ifade etmiştir.⁶⁷ İhtilalle iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki anayasa ve meşrutiyet ile getirdikleri özgürlükle Osmanlı devletinin yaşanılabilir bir yer olduğunu, birlikte yaşamının mümkün olduğunu göstermek istiyorlardı. Meclise gelen çeşitli millet ve dinlerden mebusların ya da yayınlanmasına izin verdikleri gazete ve dergilerin kendi halklarına dönüp yeni dönemde birlikte bir yaşam için çalışalım diyeceklerini bekliyorlardı ki; durum hiç de onların beklediği gibi olmadı.

İttihatçılar iktidar için hazır değillerdi, uygulayacakları bir programları yoktu ancak iyi niyetlerine bir karşılık bulamadıkları da kesindir. Devletin dağılmasını önlemek istiyorlardı ancak yapabildikleri bunu hızlandırmak oldu. Attıkları adımların olumlu yansımalarını görememeleri, aksine oluşan özgürlük ortamından yararlanan ayrılıkçıların fiilleri ittihatçılara keskin bir dönüş yaptırdı. Basına sansür, suikastlarla birlikte yeniden geldi. Muhalifler ittihatçılar tarafından suikastlar yoluyla hızlı bir şekilde yok edildi. Bir türlü devamlılık sağlayamayan kabinelerin sonunda Osmanlı idaresi üç kişinin eline geçmiş oldu.

Cumhuriyetle birlikte artık tek adamın idaresi vardır. İttihat ve Terakki deneyimine yakından şahit olan Mustafa Kemal'in aynı sıkıntılara uğramak istemeyeceği açıktır. Milli mücadeleyi yürüten kadro içerisinde geleceğe yönelik planları olan Mustafa Kemal, bir taraftan savaşla ilgilenirken bir taraftanda yeni kuracağı sistemin siyasi alt yapısını oluşturmaya çalışıyordu. Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra ne olacağı ile ilgili kafasında net bir anlayış olan tek kişi Mustafa Kemal'dir. Diğer liderler temel önceliği savaşın kazanılmasına verirken Mustafa Kemal sonrasında ne olacağı ile ilgili adımlar atmaktadır, görüşmeler yapmaktadır. Savaş sonrası dönemde beraber hareket edebilecekleri tespit etmektedir.

⁶⁷ Keyder, s.80

Milli mücadele döneminde kurulan İstiklal Mahkemeleri gerektiğinde kullanılmak üzere 1945 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Her zamanki gibi basın susturuluyor. Milli mücadele döneminde başlayan isyanları aşırı sert tedbirlerle bastırma Cumhuriyetle birlikte daha da sertleşiyor. Şeyh Sait İsyanı ve Dersim İsyanlarının bastırılma şekli suçlu suçsuz ayrımının yapılmadan toplu cezalandırmalara gidildiğini gösteriyor. Devrim kanunlarına muhalefetten on binlerce insan idamla yargılanıp binlercesi asılıyor. Cumhuriyetin kuruluş döneminde devlet Türk, Kürt, Alevi, Sünni ayrımı yapmadan her kesimden insanı hizaya sokmaya çalışmıştır. Mustafa Kemal'in önce milli mücadeleyi beraber yürüttükleri askeri kadrodan kurtulduğunu görüyoruz. Terakki Perver Cumhuriyet Parti'nin kuruluşu ile başlayan süreç İzmir Suikasti ile son buluyor. Milli mücadeleyi yürüten paşaların bazılarının idamla yargılandığını görüyoruz. Mustafa Kemal'in olaylara bakışını anlatması açısından kendi isteği kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın halktan ilgi görmesi üzerine İsmet Paşa'ya söylediği 'Yahu hiç aldırımıyorsun, yanıyoruz. Her şey bitti yeniden başlayacağız.' sözü en ufak bir muhalefete bile müsamaha gösteremeyeceğinin işaretidir.⁶⁸

2.7. Cumhuriyetin Öncelikleri

Cumhuriyeti kuran kadronun ve özellikle Mustafa Kemal'in önceliği hiç şüphesiz sınırları güvence altına alınmış devlettir. Savaş içerisinde ve sonrasında değişiklik olsa da sınırları belirlenmiş, korunabilir, az-çok bir bütün oluşturan insanlardan kurulu bir vatan. Bu düşünce imparatorluğunu yeni kaybetmiş bir milletin elitlerinin kolay kabullenebileceği bir durum değildir. Kurtuluş Savaşı'nın büyük bir zaferle sonuçlanması yönetici kesimde kendine güveni artırmıştı. Bu güvene Rusya'nın dağılmış halinin vaat ettiği ümitlerde eklenince daha önce büyük bir hüznle vazgeçilmiş Panislamizm ve Pantürkizm tekrar canlandırılmak istenmişti.⁶⁹ Mustafa Kemal ise üçüncü yol üzerinden devam etmek niyetindeydi. Bütün enerjisini mevcut sınırlar içerisinde modern bir devlet yaratmak üzerine yoğunlaştırdı. Temel prensibi ,“yurtta sulh cihanda sulh dur”. Doğrudan kendi içine yönelen devlet, sınırları dışındaki Türkler ve Müslümanlarla neredeyse hiç ilgilenmemiştir.

⁶⁸ Kahraman, *Türk Siyasetinin yapısal Analizi-2*, s.75

⁶⁹ Lewis Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Boğaç Babür Turna(çev.), 5.Basım, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2011, s.344

Cumhuriyetle başlayan reformları, saltanatın kaldırılması, hilafetin kaldırılması gibi bu yönüyle değerlendirmek mümkündür. II. Abdülhamit'in bilinçli politikalarıyla hilafet makamı siyasi bir güce ulaşmıştı. Dünyanın çeşitli yerlerindeki Müslümanlar baskı ve zulme uğradıklarında halifeden yardım bekliyorlardı. Atatürk, devletin artık bu müdahalelere gücü olmadığını kabul etmiş, bütün önceliğini kurduğu devlete vermiştir.⁷⁰ Sınırları korumanın ilk yolu ihtilafı konulardan uzak durmak olmuştur. Misakı Milli sınırları içerisinde olan Musul, Kerkük ve Batum gibi merkezlerden vazgeçilmiş, boğazlar konusunda tam yetkide ısrar edilmemiştir. Bir taraftan Avrupa'nın faşist devletleri ile iyi ilişkiler gerçekleştirilirken diğer taraftan 'Kadro Dergisi' aracılığı ile farklı sistemlerle uzlaşma yolu aranmıştır. Balkan Antantı ve Sadabat Paktı da yine komşularla iyi geçinme ve sınırlara saygı nedeniyle yapılmış antlaşmalardır. Cumhuriyetin ilk çeyrek yüzyılı ile ilgili olarak bir diğer önemli konu Birinci Dünya Savaşı'nda sıkıntısı çok çekilen demiryolu yetersizliğini sorununa özel bir itina gösterilmesidir. Demiryolu konusunda ısrar edilmiştir. Bir taraftan mevcut demiryolu ağları devletleştirilirken diğer taraftan yeni güzergahlar inşa edilmiştir.

Siyasi tartışmaların gölgesinde kalan bir husus da özellikle Osmanlı devletinin son zamanlarında hızla yaygınlaşan bulaşıcı hastalıklardır. Uzun süren savaşlar, milyonları bulan göçler, yetersiz sağlık ve alt yapı hizmetleri bulaşıcı hastalıkların tüm toplumu etkilemesine neden oluyordu. 1917-1925 yılı arasında Türkiye'nin önemli merkezlerinde sıtmal hastası oranı, nüfusun %50 ile 70'i arasında bir orana ulaşyordu.⁷¹ Nüfusun neredeyse yarıya yakının sıtma hastalığına yakalandığı Cumhuriyetin ilk yıllarında Anadolu'da tahminen 3 milyon trahom hastası vardı.⁷² Kolera, sıtma, frengi, trahom gibi hastalıklar tüm toplumu etkileyen salgın hastalıklardı. Devam eden savaşında etkisini göz ardı etmeden 1920-1921 yılları arasında ülkede ölüm oranlarının doğum oranlarının 2.5 katına ulaştığını ifade etmek gerekir.⁷³ Önleyici tedbirler, yeni açılan tıp okulları ve hastane sayısının artırılması gibi tedbirlerle bulaşıcı hastalıkların önlenmesine çalışılmıştır.

⁷⁰ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 17. Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınevi, 2012, s.516

⁷¹ Fatih Tuğluoğlu, "Türkiye'de Sıtma Mücadelesi(1924-1950)", *Türkiye Patoloji Dergisi*, 2008, cilt 32, sayı 4 www.parazitoloji.dergisi.org/text.php3?id=392(15.05.2014), s.353

⁷² Gül Muhittin, *Atatürk Dönemi Sağlık Politikası*, *Gazi Üniversitesi Dış Hekimliği Dergisi*, 1988, Cilt 5, Sayı 1 webfb.gazi.edu.tr/guisdergi/yayinler/1988/5/27.pdf(25.05.2013), s.258

⁷³ Tuğluoğlu, s.354

3.MODERN TÜRKİYENİN DİNAMİKLERİ

3.1.Devralınan Miras

İmparatorluğun yerine kurulan devlet her koşulda imparatorluk imkanlarının gerisinde kalmıştır. İmparatorluğun nüfus yapısında önemli olan birçok büyükşehir elden çıkmıştır. Zaten yetersiz olan nüfus oldukça azalmış, uzun süren savaş nedeniyle tarım üretimi durma noktasına gelmiştir. Tehcir ve mübadele nedeniyle gayr-i müslim nüfusun ülke dışına çıkmasıyla imparatorluğun dünyaya açılan penceresi, ticaret burjuvası da ortadan kalkmıştır. ‘Osmanlı nüfusunun en üretken kesimini oluşturan Ermeni ve Rumların Türkiye’den ayrılmaları önemli oranda girişimcilik bilgi ve becerisinin Türkiye’den gitmesi anlamına geliyordu.’⁷⁴ Üstelik kapitalizm savaşın ve Rusya İhtilali’nin gölgesinde hızını kaybetmiş, yayılması ertelenmişti.

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte temel yapılarda esaslı bir değişim görülmemektedir. İmparatorluk bürokrasisinin küçük köylülükle kurduğu ilişki cumhuriyet kadrolarınca da aynen korunmuştur. Genel kanaat; özgür köylülükle kurulan ilişkinin bürokrasi açısından yönetimde daha az sorun yaratacağı düşüncesi üzerine kurulu olduğudur. Tarihi süreç bu durumu doğrular niteliktedir. Toprak rejimi ile ilgili yapılan ilk esaslı öneri 'Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'dur. 1945 yılında (zaman olarak bile oldukça geç bir dönem.) ortaya çıkarılan bu öneri bizzat CHP saflarından eleştiriye uğramıştır. Toprağın önemli bir kısmı devlete ait olduğundan ve istenildiğinde kişilerin yeni tarım arazisi açması engellenmediğinden yasa o günün şartlarında yalnızca siyasi bir manevra olarak görülmüştür. Yasaya karşı olanların ileri sürdükleri 'önemli olan üretim araçlarıdır' eleştirisi haklı bir eleştiridir. Gerekli olan toprak reformu değil 'öküz reformudur.' Gerçektende Türkiye'de yapısal değişim üretim araçlarının

⁷⁴ Gürpınar, s.244

değişmesi ile başlamadı ise de hızlanması, üretim araçlarının değişmesi ile olmuştur. 1950'li yıllarda tüm Türkiye'ye yayılan traktör, tarım üretimi alanında büyük ilerleme sağlamıştır.

Savaşın sona ermesi erkeklerin cepheden dönmesi tarım üretiminde bir artışa neden olmuştur, ancak imalat sanayi nerdeyse hiçbir üretim gerçekleştirememektedir. Özellikle cumhuriyetin ilk yıllarında ithalat, bu konudaki tek çözümdür. Yurt dışına çıkan gayr-i müslim tüccarların yeri göçmen gruplarca doldurulsa da ticaret ciddi bir gerileme içine girmiştir. Kırsal bölgelerde takas sistemi oldukça baskın bir model olmuştur.

Cumhuriyetin ilk çeyrek yüzyılında gerek büyük buhran, faşizmin ilerlemesi gibi dış değişkenler, imparatorluk bakiyesi dış borç, paranın değeri gibi nedenler yüzünden kapalı ya da devletçi ekonomik model kullanılmıştır. Modele bu adın verilmesi Serbest Fırkanın kurulma aşamasına denk gelir. Sermayeye sahip bir sınıf olmadığı için liberal ekonomi zaten uygulanamazdı. Üretim araçlarının devletin elinde olduğu komünist ekonomi anlayışı ise tercih edilmemiştir. Zorunlu bir orta yol olarak, temel yatırımların devlet tarafından yapıldığı, tarım üretiminin desteklenip sermayenin biriktirilmesinin amaçlandığı bir yapıdan söz edilebilir. Biriken sermaye, sanayi yatırımları için kullanılacaktır.⁷⁵ Kastettiğimiz cumhuriyeti kuran kadronun aldığı kararları değerlendirmektir, yoksa daha ilk dönemlerden itibaren siyaset ortadan kaldırılmıştır.

3.2.1950 Sonrası Değişim (Aktif Modernleşme)

Cumhuriyetin ilk çeyrek yüzyılı iç tedirginlikleri yok etmek, dış tehlikelere dikkat kesilmekle geçti. Bir taraftan dünya sorunlarından uzak durulmaya çalışılırken diğer taraftan modernleşme yolunda bir biri ardınca projeler ortaya kondu. Çok partili sisteme geçilmesiyle başlayan değişim özellikle 1950'de meydana gelen iktidar değişimiyle hız kazandı. Değişimin tetikleyicisi Amerika Birleşik Devletlerinin dünya sistemine yön verme isteği ile ortaya koyduğu Marshall Planı'dır. Bu plan dahilinde Türkiye hem askeri hem de ayni ve nakdi olmak üzere ekonomik yardım almıştır.

⁷⁵ Yakup Kepenek ve Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, 16.Basım, İstanbul: Remzi Yayınevi, 2004, s.63

Ancak 1950 ve 1960 arasındaki bu on yıllık 'istatistiklerle anlaşılması kolay olmayan' değişimin hızı yalnız dış etkenlere açıklanamaz. Özellikle tarımsal üretimin devamlılığı, dünya savaşının dışında kalınması nüfusun büyük bir artış göstermesine neden olmuştur. Toprağın önemli bir kısmının devlete ait olması özellikle tarımsal üretimin artırılmasında ve köyden kente göçte karşılaşılabilecek konut sorununa cazip çözümler üretilmesine yardımcı olmuştur. Bürokrasinin Türkiye'ye çizilen yolu kabullenmeyip fırsatçı bir yaklaşımla sınırları zorlaması, yine bu değişimin hızına etki eden nedenlerin başında gelir. Tarımsal gelişim ile başlayan üretim hızı, hızlı göç nedeniyle günümüze kadar devam eden inşaat sektöründeki patlamayla devam etmiş sanayi ve hizmet sektörlerinde beklenenden büyük bir istihdam sağlamıştır. Türkiye yıllara göre değişmekle birlikte ortalama yüzde 5 büyüme oranına sahip olmuştur.⁷⁶ Çeşitli nedenlerden meydana gelen krizlerle sarsılsa da genelde hemen kendini toplayıp hızlı büyüme trendine geri dönmüştür.

1950'lere gelindiğinde, Türkiye, birçok kanlı olay sonucunda siyasi birliğini sağlamış, sınır problemi olmayan komşuları ile sıkıntılarını hafifletmiş, istikrarlı bir yapıya kavuşmuş bir ülke haline gelmişti. Devleti kurtarmak fikri, yerini, devleti muasır medeniyetler seviyesine çıkarmak şeklinde değişti. Kurtuluş savaşını yaptığımız Batı, artık her konuda örnek aldığımız bir medeniyet oldu. Bu durum içte birçok problemin ortaya çıkmasına neden olduysa da topluma bir dinginlik getirdi. Dünya meselelerinden uzak, savaşı geçiren yaklaşık otuz yıl Türk toplumunun kendisini toparlamasını sağladı.

Bu durum en önemli sonucunu nüfus artış hızında gösterdi. 1927'de yapılan sayımla yaklaşık 13.5 milyon olan nüfusumuz 23 yıl sonunda %50'den fazla artarak 21 milyona ulaşmıştır. Nüfusun ortalama artış hızı savaş dönemi hariç yaklaşık %2.5 civarındadır. Nüfusun yetersizliği ve çözüm arayışları daha imparatorluk döneminde başlamıştı, ancak devam eden savaşlar nedeniyle nüfus azalıyordu hem de bu nüfusu besleyecek tarımsal üretim sağlanamıyordu. 19 yüzyılın sonlarına doğru nüfus aynı zamanda toprağın aidiyeti noktasında da önemli hale gelmişti. Özellikle azınlıklar toprak talebini nüfus yoğunluğu ile temellendirir olmuşlardı. Sanayileşmemiş bir

⁷⁶ Mehmet Fuat Beyazıt, "Türkiye Ekonomisi ve Büyüme Oranının Sürdürülebilirliği", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 2011, Cilt 5, Sayı1, [Journal.dogus.edu.tr/index.php/duj/article/download/166/182\(06.06.2013\)](http://Journal.dogus.edu.tr/index.php/duj/article/download/166/182(06.06.2013)), s.90

toplum olduğumuzdan doğrudan insan gücüne duyulan ihtiyaç da nüfusun artırılmasının temel bir politika olarak belirlenmesine neden oluyordu. Bu politikayı uygulayabilmek için ülkenin sorunlardan uzak tutulması gerekiyordu. Sınırlar içerisinde kalan bölgedeki nüfusun yüzyıl başındaki değerlere ulaşması ancak 1930larda mümkün olabilmesi uygulanan sorunlardan uzak durma politikasının ne kadar önemli olduğunun göstergesidir.

Nüfus artışı doğrudan tarımsal üretimle alakalıdır. Nüfus ve tarım birbirini büyüten olgulardır. Pamuk'un biraz da tahmini verilere başvurarak hazırladığı tabloya göre ülkemizde son 120yıl içerisinde tarımsal üretim dokuz kat artarken nüfus beş kat artmıştır.⁷⁷ Yine Pamuk'a göre 1880 ile İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi arasında geçen zamanda nüfus artışı %1'in biraz altında, tarımsal üretim ise %1'in biraz üzerinde gerçekleşmiştir. 1950 ile 1980 arasında ise hem tarımsal üretim, hem de nüfus % 2'nin üzerinde bir artış göstermiştir. Tarımsal üretimin 1950'den sonraki artışın hızı birkaç nedene dayanıyor. İlk olarak, gelen Amerikan yardımıyla kullanılan traktör sayısının artışı geliyor. 1955 yılında Amerikan yardımı yoluyla ülkeye giren traktör sayısı 43000 rakamı ulaşıyordu; halbuki on yıl önce bu sayı, 1300 civarında kalmıştı. Burada özellikle dikkati çeken husus çiftçinin kullandığı traktörlerin %93'ünün kredi ile alınmış olmasıdır.⁷⁸ Bankaların ve yeni kurulan kooperatiflerin sağladığı ucuz krediler sayesinde traktör kullanımı toplumun geneline yayılmış oldu. Üretimin artırılmasında teknoloji kullanımı traktörle sınırlı değildi. Yeni teknoloji ürünü tarım makinelerinin yanı sıra gübre kullanımı ve verimi yüksek tohum türlerinin kullanımı üretimi artıran diğer nedenlerin başında geliyordu.

Traktör kullanımının tarımsal üretime önemli bir katkısı da ekilebilir alanların artırılmasında oldu. Nüfus artışına paralel olarak eskiden mera otlak vs olarak kullanılan alanların tarıma açılması zaten uygulanan bir yoldu. Traktör sayesinde ekilebilir alanların tarıma kazandırılması oldukça hızlanmıştı. 1955'te toplam ekilebilir alan 9.5

⁷⁷ Pamuk, s.127

⁷⁸ Keyder, s.162

milyondan 14.2 milyona ulaşarak %50 oranında artmıştır. Bu, aynı zamanda ekilebilir arazinin de sınırlarına ulaşıldığı anlamına gelmektedir.⁷⁹

Nüfusun artışı ile birlikte 1950’li yıllardan itibaren kentleşme oranı artmaya başlamıştır. Kentleşmenin doğrudan sanayi ile bir bağlantısı yoktur, daha doğrusu, sanayi hamlesi başlamadan çok önce göç başlamış bulunuyordu. Devletin şehirleşme ile ilgili bir çalışması bulunmuyordu. Mevsimlik işçi veya asker olarak şehirle tanışıklığı bulunan köylülerin öncülük ettiği göç, zamanla çığ gibi büyümüştür. 1927 ile 1950 arası nüfusun kentleşme oranı 23 yılda sadece yüzde 0.82 artarken 1950 ile 1960 arası 10 yılda yüzde 5.88 artmış; seksenli yılların başında ise, kentleşme oranı yarı yarıya ulaşmıştır. Hızlı kentleşmenin birinci sonucu gecekondu olmuştur. Gecekondu konusu biraz geniş incelenmeyi hak eden bir konudur.

Gecekondunun beraberinde birçok sorun getirdiği bilinen bir gerçektir. Bu sorunla ilgili literatür oldukça zengindir. Gecekondu, özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra hızlanan bir yapılaşma şeklidir. Aslında bu tarihlerden itibaren giderek en etkili yapılaşma şekli olduğu söylenebilir. Daha 1953 yılında, 80 bin sayısına ulaşan gecekondu tarzı yapılaşma 1965 yılında 430 bin rakamını bulmuştur.⁸⁰ 1980’lere gelindiğinde nüfusu bir milyonu aşan büyükşehirlerin yüzde altmışı ilk gecekondu olarak ortaya çıkan mahallelerde yaşamaktadır. Belirtmek gerekir ki, gecekondu sürekli kendini yenileyen bir deneyimdir. Belirtmek istediğimiz, gecekondu ile gelen rantın sürekli yenilendiğidir. En son uygulamaya konulan ‘kentsel dönüşüm projesi’, bu rantın son örneğidir.

Gecekondu yapımının ilk zamanlarından 2000’li yıllara kadar yasalar ve yöneticiler tarafından bazen açıkça ve bazen de zımmen desteklenmiştir. İlk dönem çıkarılan yasalarda sorun konut yetersizliği sorununa bir cevap olarak düşünülmüş ve ileride ortadan kalkacağı umut edilmiştir. Planlı ekonomik dönem olarak da bilinen 1960lı yıllarda ilk defa gecekondu kanunu çıkarılmıştır. Yasanın içeriği konut

⁷⁹ Keyder, s.162

⁸⁰ Sabri Çakır, “Türkiye’de Göç Kentleşme / Gecekondu Sorunu ve Üretilen Politikalar”, *S.D.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011, Sayı 23, www.sablon.sdu.edu.tr/dergi/sosbilder/dosyalar/23/23_14.pdf (04.04.2013), ss.206-222

sorununun bir betimlemesi gibidir ve var olanı iyileştirme yeni yerleşim yerleri belirleme nihayetinde yetersiz olanları da ortadan kaldırma şeklinde belirlenmiştir.⁸¹

1984 yılında çıkarılan kanunla birlikte gecekondu affı gelmiş ve sahiplerine tapuları verilmiştir. Genel olarak yasalar ve yöneticilerin tutumlarına bakıldığında ‘resmi söylemin gecekondu ve gecekonduluya yönelik politikası izleyicilik’ olarak ifade edilebilir.⁸²

Gecekondu şeklinde yapılaşma dünya üzerinde çeşitli benzerleri bulunsa da kendine özgü bir yapılaşma şeklidir. Gettolar hakkında yapılan çalışmalar Türkiye’nin kendine özgü durumunu analiz etmekte yetersiz kalmaktadır.⁸³ Aynı şekilde Güney Asya ya da Latin Amerika’daki varoşlarda tam olarak mukabili değildir. Türkiye’dekine getto ya da varoş demek, anlamlandırma kolaylığıdır ve aslında ne olduğunu izah edemez. Devlet, bu insanları ne yerlerinden sürmüştür ne de şehre geldiklerinde onları karşısına almıştır. Hazırlıklı olmasa da, yeterli kurumları bulunmasa da gecekondunun yanında yer almıştır. Kentteki tüm olumsuzluklara rağmen göçün devam etmesi geldikleri yerden daha iyi olduğu içindir. Türkiye’de gecekondu sakinleri devletle kavgalı değildir, bu nedenle düzene bir başkaldırı sorunu değildir. Göç kesinlikle mülksüzleştirme sonucu ya da şehirde oluşan sanayi için ortaya çıkmamıştır.

‘Gecekondu; tarımda pazara yönelik üretime geçişin görsel olarak hızlandığı ve kentteki nüfus yığılmasının hızla artmasına karşılık çok yavaş bir sanayileşmenin gerçekleştiği toplumlarda ortaya çıkar.’⁸⁴ Farklı bir şekilde ifade edersek, gecekondu Türkiye’nin şehirleşme biçimidir. Plansız, kendiliğinden, ihmal üzerine kurulu, bununla birlikte hızlı kentleşmenin kendini dayattığı bir çözümdür. Kıray’a göre gecekondu tipi yapılaşmaya neden olan şey, köylünün belirli bir miktarda toprağa sahip olamamasıdır.

⁸¹ Şükrü Aslan, “Yasalar ve Kamu Yönetiminin Politikaları Üzerinden Türkiye’de Gecekondu Sorunu”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1

Ybd.comu.edu.tr/sites/ybd.comu.edu.tr/files/YASALAR%20VE%20KAMUYÖNETİMİNİN_YÖNETİM%20BİLİM LERİ%20Dergisi%20cilt%206%20Sayı%201(02.04.2013), s.161

⁸² Selcen Mutlu, “Türkiye’de Yaşanan Gecekondulaşma Süreci ve Çözüm Arayışları: Ankara Örneği”, *(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, 2007)*,

⁸³ Zeynel Abidin Kılıç ve Bünyamin Bezici, “Kentleşme -Gecekondu ve Hemşehrilik”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2011, cilt 6, Sayı 2

www.aid.sakarya.edu.tr.(19.09.2013), s.327

⁸⁴ Mübeccel Kıray, “Az Gelişmiş Ülkelerde Hızla Topraktan Kopma ve Kentle Bütünleşememe”, *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 1969, Cilt 5, Sayı 1, dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/424/4732.pdf(19.09.2013), s.561

O günkü ŗartlarda pazara dönük üretim yapacak miktarda arazisi olamayan köylüler topraklarını kaybetmektedirler ve ŗehre göçü tetiklemektedir. Hızlı nüfus artışı nedeniyle toprağın bölünmesi bu süreci hızlandırmaktadır.⁸⁵ ŗehirleŗme hareketini ve bunun sonucu olan gecekondulaŗmayı tarım sektöründe meydana gelen değışimle açıklama çabalarını yetersiz bulan Tekeli, tarımda makinalaŗmanın artışı 1948-1956 döneminde hızlanan gç oranının makinalaŗmanın kısmen azaldığı 1956-1962 yıllarında devam ettiğini belirtir.⁸⁶ ŗenyapılı, daha 1930'lu yılların sonlarına doğru Ankara'da yeni geliŗen konut ve ticaret artışının belirli bir emeği kente çektiğini belirterek yine aynı yıllarda baŗlayan barakalaŗma eğilimine dikkat çeker. ŗehrin dıŗında yapılmaya baŗlana barakalar, gecekondunun habercisidir.⁸⁷

Gecekondunun, hızlı kentleŗmenin, bu da geçim darlığının bir sonucu olduğu fikrine katılmayan Karpat, geçim darlığını muğlak bir ifade olarak görür. Karpat, gecekondunun temel olarak hızlı kentleŗmenin bir sonucu olduğunu söyler.⁸⁸ Kırsalda ortaya çıkan büyük nüfus artışı insanları ŗehirlere akın etmeye yneltmiŗtir. ŗehre gç Osmanlı'dan kalma eski bir deneyimdir. Kapitalizmin ilk yayılma döneminde bu durum yaŗanmıŗ zaman içerisinde snme olmuŗ ancak 1950'lere gelindiğinde tekrarlanmıŗtır. Benzer bir yaklaŗımla Keyder, göç edenlerin topraksız ya da yoksul olmadıklarını söyler. Her zaman ve durum için geçerli olmamakla birlikte ortalama bir göçmenin kendine ait ekebileceği arazisi vardır. Zaten göç edenler köyle iliŗkilerini tamamen koparmazlar. Terk edilen arazi kiraya verilmemiŗse bile iŗleyenler tarladan elde edilen mahsulden düzenli olarak gönderirler. Sonuçta ŗehirde tutunamazsa geriye dönebileceği bir toprağı vardır.⁸⁹

Bu durum iki farklı ve önemli sonucu ortaya çıkarır. İlki, gecekondı, Batı'dakinin aksine 'umudun baŗladığı' yerdir. Batı'da kitlelerin yaŗadıkları topraklardan sklp atılmasına karŗılık Türkiye'de insanlar kendi topraklarından isteyerek ayrılırlar ve ŗehre geldiklerinde etrafı çitlerle çevrili olmayan üzerinde bir

⁸⁵ Kıray, s.561

⁸⁶ İlhan Tekeli, **Bağımlı Kentleŗme-Kırdan Kente Dnŗm Süreci**, 1.Basım, Mimarlar Odası Yayınlar, 1977, ss.14-15

⁸⁷ Tansı ŗenyapılı, **Ankara Kentinde Gecekondı Geliŗimi(1923-1960)**, 1.Basım, Ankara: Batıkent Konut retim Kooperatifleri Birliği, 1985, s.56

⁸⁸ Karpat, s.448

⁸⁹ Keyder, s.165

yaşam kuracakları topraklara yerleşirler. Akrabalık ilişkileri sayesinde (hemşericilik anlayışını da buna ekleyebiliriz) barınma, iş bulma gibi sorunlarını kısa sürede çözerler. 'Gecekondu geleceği çok parlak görür. Gecekondu yaşayan insan ilerisini düşünen umutla hareket eden insandır. Bu umut gerçekleşir gerçekleşmez bu ayrı bir sorundur.' Göçmen huzurun ve rahatlığın şehirde olduğunun bilinciyle şehre gelir. Amacı, o rahat ve huzurlu hayata katılmaktır.⁹⁰ İkinci önemli sonucu ise; göçmenin şehre adımını attığı andan itibaren tüketici pazarının bir parçası olmasını sağlamasıdır. Göçmen şehre belirli bir sermaye ile gelir. Bir süre akrabasında kalacağı için barınmaya para harcamaz. Bu göçmene para biriktirmesinde olduğu kadar para harcamasında da özgürlük sağlar.

Konut, ekonomik getirisi olmayan ve yüksek maliyet gerektiren bir yatırımdır. Bu sorunun devlete ve özel teşebbüse yük yapılmadan halledilmesi oldukça büyük alternatif faydaları beraberinde getirmektedir. Gecekondu nedeniyle devlet konut için para ayırmamış, işveren, ücretleri daha düşük tutma imkanına sahip olmuş, halk ise bir konut için harcanması gereken paranın oldukça altında bir maliyetle ev sahibi olmuştur. Bu durum her kesim için daha fazla tasarruf ve daha fazla harcama imkanı vermiştir. Bu durumun en veciz göstergelerinden birisi çatısız, sıvasız, boyasız evlerin hemen yanında duran lüks araçlardır. Evin yapımında gidilen tasarruf araç sahipliğinde kullanılmıştır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki; gecekonduyun ortaya çıkardığı sorunlar görmezden gelinemeyecek kadar çoktur, merkez-çevre denkleminde çevre gecekondu ve çevre gecekondu ile başlamaktadır.

Tarımda meydana gelen olumlu gelişmelere rağmen köylünün her daim desteklendiğini görüyoruz. 2000'li yılların başında ciddi tartışmalara ve sonucunda bazı geri adımların atılmasına rağmen sübvansiyonlar hemen her hükümetin başvurduğu bir yoldu. İlk olarak nüfusun büyük çoğunluğu geçimini tarımdan sağlıyordu. Bu ise, herhangi bir seçimde çiftçinin desteğini almak isteyen hükümetleri sık sık bu yola başvurmaya itiyordu. Sübvansiyonlar, ürünün dış piyasaların çok üstünde fiyatlarla alınması şeklinde olduğu gibi, gübre, ilaç, tohumluk ya da yakıt olarak verilmesi olarak da kullanılabiliyordu. İkinci olarak, bu duruma karşı çıkacak bir kesim yoktu. Dışa kapalı bir pazar anlayışı hakim olduğu için bu durum sanayicilerin de işine geliyordu.

⁹⁰ Karpat, s.447

Üretilen malların toplumun her kesimine satılması hem karları artırıyor, hem de devamlılığı sağlıyordu. Üretilen traktör ve yardımcı parçalarının yanında tarım dışı radyo, teyp vb. haberleşme araçları ve giyim, gıda ürünlerde köylülerin tükettiği ve yerli sanayi güçlendiren ürünler olmuştur.

Tarımda makine kullanımı ve hızlı nüfus artışı zaten başlamış olan köyden şehre göçü hızlandırmıştır. İlk başta daha çok inşaat sektöründe ve ara mesleklerde çalışma imkanı bulan göçmenler zamanla özellikle devletin sanayi hamlesi yoluyla hızla işçi statüsüne geçiş yaptılar. İthal ikameci sanayi hamlesine aşağıda değineceğiz; ancak, burada işçinin durumuna daha yakın bakmaya çalışacağız. Nüfus artış hızı ekilebilir arazinin genişletilmesi nedeniyle ciddi bir baskı oluşturmadı. Süreç içerisinde topraksız köylü sayısı %16'dan %10'a geriledi.⁹¹ Bugün tarım sorunlarından öne çıkarılan bir sorun olan toprağın parçalanması da bize gösteriyor ki göç hep daha iyi bir yaşam için yapılıyor, zorunluluktan değil. Bu durumun bir başka sonucu, ekebileceği toprağı olan göçmenlerin bu toprağı terk etmek için yüksek ücret beklentisi içerisinde olmasının gerekeceğidir.⁹²

Şehre göç eden ve işçi ordusuna katılacak olan göçmenler şehirde de çaresiz durumda değillerdir. Son olarak, üzerine yoğunlaşılacak sanayi toplumu olma stratejisi, işçi sömürüsü üzerine kurulu değildi. Aynı zamanda sistemin yeni gelişen sanayi için diğer kesimleri bir pazar olarak görmesi, işçi kesiminin elini güçlendiren bir başka noktadır. Üstelik daha ortada ciddi bir işçi hareketi bile yokken ve Batı toplumlarında görülen çatışmalar olmadan işçilere grev ve toplu sözleşme hakları verilmişti.

İşçilerin konumunu daha iyi görebilmek için birde Kamu İktisadi Teşekkül'lerinin(KİT) durumuna bakmak gerekir. Temel amacı sermayenin yetersiz olduğu ülkemizde devlet eliyle sanayi kuruluşu kurmak olan KİT'ler, Demokrat Parti'den itibaren hep eleştirilmiş ancak varlıklarını günümüze kadar sürdürmüşlerdir. Bu eleştirilerden ziyade bizi ilgilendiren KİT'lerin hemen her zaman siyasilerin oy almak amacıyla kullandıkları bir yapı olmasıdır. İstihdam yaratmak amacıyla da kullanılan KİT'lerin çoğu zaman sübvansede edilmesi hem istihdam sayısındaki fazlalıkla

⁹¹ Keyder, s.164

⁹² Keyder, s.195

hemde ücretlerdeki aşırı yükseklikle doğrudan ilişkilidir, aksi halde aynı zamanda alanlarında tekel olan bu kuruluşların zarar etmelerini açıklamak güç olurdu. Hem KİT'lerdeki işçilerin hem de otomotiv sektörü gibi bazı sektörlerdeki işçilerin ücretlerini ortaya koyarak, Keyder, birazda mübalağa ile bir işçi aristokrasisinden bahsetmektedir.⁹³ Ücretlerin yüksekliği tabii ki aynı durumdaki ülkelerin kıyaslanması ile birde GSMH'ya oranlarına göre ortaya konulmaktadır.1974 yılında ortalama ücretler, birbirine yakın süreçlerden geçen Güney Kore'ye göre üç kat daha fazla idi 1980 yılında ise 1.5 kat fazla idi.

Son olarak, modernizmin göstergelerinden bir başkası olan sanayileşmeye bakabiliriz. Bilinçli bir sanayi hamlesinden ancak 1950'li yılların sonunda daha görünür hale gelmiştir. Türkiye'nin şu anda etkin olan sanayicilerinin başlangıçları da en fazla bu yıllara dayanmaktadır. Türkiye'nin de kullandığı bu sanayileşme modeline ithal ikameci sanayileşme modeli deniyor. Bu konuyu da daha geniş ele alacağız.

Sanayileşme, Türk modernizminin en temel iddiasıdır. İktidarda olanlar ve iktidara talip olanlar hedef olarak hep sanayileşmeyi gösterirler; bunun nasıl ve ne şekilde yapılacağı daha fazla tartışmalıdır. Sanayileşmenin bir stratejisi olmadığı gibi mümkün olup olmadığı da tartışma konusudur. 1949'da ülkemize gelen ABD'li danışmanlar, Türkiye'nin daha mütevazî amaçlar peşinde koşması gerektiğini, iyi bir tarım ülkesi olmak için çalışması gerektiğini belirtmişlerdir. Tarım ülkesi olma çabalarına 1980'den sonra turizm ülkesi olmak çabaları da eklenmiş ancak sanayileşme ülküsü her zaman korunmuştur.

Türkiye'nin milli geliri içerisinde ihracatın payı genellikle düşük olmuştur. Yapılan ihracatın 1960larda %80'i, 1970lerde %60 ı tarım ürünlerinden yapılan ihracattı. 2000 yılına gelindiğinde ihracatın milli gelir içerisindeki payı %14 iken tarımın bu ihracattaki payı %10'un altında olmuştur. Tek Parti iktidarının son döneminde tarım sektörünün gayri safi milli hasıla (GSMH) içerisindeki oranı yaklaşık %41,6 iken 1995-2001 döneminde %13,5 e düşerken aynı dönemlerde tersine bir ivme ile sanayi

⁹³ Keyder, s.211

üretiminin GSMH içerisinde payı % 14,3'den % 27,9 'a çıkmıştır.⁹⁴ Bu veriler bize açıkça tarıma dayalı bir kalkınma modelinin sanayiye dayalı kalkınma modeline bir alternatif olamayacağını gösterir. Bu nedenle 1950den sonra yoğunlaşsa da genel olarak sanayileşme hedefi her zaman korunmuştur. Hatta bu konudaki ısrarın Türkiye'de darbelere neden olduğunu düşünen araştırmacılar vardır.

İthal ikamesi yoluyla sanayileşme 20 yüzyılda da kapitalist az gelişmiş ülkelerin izlediği kalkınma stratejilerinden biri olarak kabul edilir.⁹⁵ Güney Amerika ülkeleri Hindistan, Kore gibi gelişmekte olan ülkelerle birlikte ithal ikameci sanayileşme modelini ilk uygulamaya koyan ülkelerden biride Türkiye'dir. Temel strateji ortak olsa da uygulamada iç ve dış nedenlerden kaynaklanan farklılaşmalar görülmektedir. Aslında ithal ikamesi yoluyla sanayileşme sanayi devrimini gerçekleştiren ve bu konuda bir ilk olan İngiltere dışındaki tüm ülkelerin yaşadığı bir deneyim olarak görülmektedir. İthal ikamesi ile sanayileşme aynı zamanda bizim toplum yapımıza uygun devletin etkin müdahalesini gerektiren sanayileşme modelidir. Yine bu strateji Birinci Dünya Savaşı sırasında bir ihtiyaç olarak ortaya çıkan milli burjuvazi yaratma çabasına da uygun bir modeldir.

Sanayileşmiş ekonomilerin bulunduğu bir dünyada sanayileşmek için devletin yoğun müdahalesini zorunlu gören Pamuk, ithal ikameci sanayileşmenin temel prensiplerini belirtir. İlk olarak, iç pazar, dış rekabetten korunarak yerli sermayenin egemenliğine terk edilir. Bunun en kolay yolu, yüksek gümrük vergisi koymaktır, tabii ana mallarda ve yatırım mallarında bu geçerli değildir. İkinci olarak, devlet düşük faiz politikaları izleyerek ayrıcalıklı kesimlere ucuz kredi sağlar. Bu durumun avantajları bellidir. Olumsuz yanı ise, plansız yatırımlar ve amacı dışında kullanılan kredilerdir. Üçüncü olarak, bu sistemde kilit rol oynayan dövizin piyasa mekanizması ile değil tahsis yoluyla dağıtılması gelmektedir. Son olarak, bu sistemde sanayileşmenin tüm

⁹⁴ Fikret Şensesve Erol Taymaz, "Unutulan Bir Toplumsal Amaç:Sanayileşme Ne Oluyor? Ne Olmalı", *ERC Working Papers in Economics*, www.erc.metu.edu.tr/menu/series03/0301.pdf(03.10.2013), s.6

⁹⁵Pamuk, s.239

sistemde değil aşamalı olarak ilerleyebilmesi gelir. Süreç tüketim malları ile başlayıp, ara malları ile devam eder ve nihayetinde yatırım mallarına ulaşır.⁹⁶

Dayanıklı tüketim mallarının parçaları dışarıdan ithal edilerek ülke içerisinde birleştirilir. Zamanla bu parçaların bir kısmı veya hepsi ülke içerisinde üretilecektir. Nihai hedef ise, sermaye mallarının üretimidir. Aynı sistemde devlet sanayileşmeyi kitler aracılığı ile de gerçekleştirmeye çalışır; çünkü bazı yatırımların maliyeti özel teşebbüsün gücünü aşmaktadır. Ne şekilde olursa olsun ithal ikame sürecinin amacı sanayi dalında sermaye birikimini sağlamaktır. Bu nedenle süreç içerisinde rant, korumacılık v.s. gibi hatta yasal sınırları aşan bir şekilde kaynaklar sanayi sermayesi birikmesi yönünde saptırılmıştır. Sürecin bu şekilde işlemesinin sermayeyi elinde bulunduranlarda oluşturacağı rahatlık bellidir. Zamanla değişmesi gereken bu durum kanıksanır ve rekabete dayalı üretimin gerçekleşmesi ve kendini geliştirmesi gereken sanayi sermayesi ayrıcalıklı konumunda ısrar eder. Gerekli ekonomik politikaların oluşturulamaması nedeniyle ülke sık sık darboğaza girer.⁹⁷

Zorunlu olduğu kadar mümkün götüren bu sanayileşme tipinde çok sık karşılaşılan bunalımların sebebi nedir? Daha sonra değineceğimiz gibi işçi-memur, sermayedarı toplumun geneli memnun iken (olması gerekirken) neden darbelere sebep olan bunalımlar ortaya çıkmaktadır? Bu soruya Pamuk'un ilk cevabı, sistemin kendi işleyişidir. Sanayi geliştikçe artık kendi ürününü üretmek yolunda ilerlemesi gerekmektedir; ancak teknoloji bu konuda ciddi bir engel oluşturur. İlâveten, büyüme yeni ve çok büyük yatırımları da beraberinde getirecektir, ancak yeterli sermaye yoktur ya da dış sermaye girişi azdır. Son olarak, sistem geliştikçe dövizle daha bağımlı hale gelir. Pamuk'un vereceği ikinci cevap politikacılarla ilgilidir. Pek çoğu iktisadın temel yasalarının kendileri için geçerli olmadığını ya da bir mucize yaratacaklarını ya da Türkiye'nin stratejik konumunu da kullanarak borç bulabileceklerini düşünürler. Sonuçta alınması gereken kemer sıkma politikaları gecikir ve daha ağır faturalar çıkar.⁹⁸

⁹⁶ Şenses ve Taymaz, s.2

⁹⁷ Pamuk, s.270

⁹⁸ Pamuk, s.270

Türkiye’deki kesimlerin genel durumuna baktığımızda süreçten köylü kesimin ve işçilerin memnun olduklarını görüyoruz. Sanayicilerde yüksek karlar elde ederken bu hak edilmeyen kazançların karşılığı nereden çıkıyor? Birinci kaynak, Amerikan mali yardımlarıdır. İkinci kaynak ise, yurt dışına giden işçilerin gönderdikleri dövizlerdir. Bir işçinin gönderdiği döviz miktarı, 1972’de bin dolar iken, 1974’de 2 bin dolar seviyesine yaklaşmıştır. İşçi dövizleri zaman zaman dış ticaret açığını tek başına kapatacak kadar yükselmiştir.⁹⁹ 1974 yılında izinsiz göç edenlerle birlikte yaklaşık bir milyon Türk işçinin Avrupa’da olduğu tahmin edilmektedir. O dönemde nüfusun 40 milyon olduğu düşünülürse neredeyse her elli aileden birinde göçmen işçi olduğunu varsayabiliriz. Gönderilen dövizlerin miktarı göz önüne alındığında bu ailelerin maddi olarak ulaşacakları refah göz alıcı olacaktır. Avrupalı içiler tarafından gönderilen paraların bir kısmı tüketim için kullanılırken büyük bir kısmı da tasarruf ve yatırım olarak kullanılıyordu. Gönderilen paralarla televizyon, buzdolabı gibi tüketim malları alındığı gibi tarla ya da arsa gibi ya da traktör gibi üretim malları da alınıyordu. İşçi dövizlerinin toplumsal refaha katkısı da dikkate alınmalıdır.

Buraya kadar 1950’den sonraki değişmeyi çeşitli yönleri ile ele almaya çalıştık. Modernleşme çabamız dikkate alındığında ciddi ilerlemeler kaydettiğimiz dönem yine bu dönemdir. Modernizmin temel kavramları sanayileşme, kentleşme ve buna bağlı iletişim değişikliği, çekirdek aileye dönüş, teknolojik ilerleme, üretim alanlarının çeşitlenmesi ve buna bağlı işbölümü bu dönemden itibaren daha hızlı yaygınlaşmıştır. Öncelik verdiğimiz konu, hem devletin hem de fertlerin ekonomik durumlarıdır. Siyasi ve toplumsal olayları görmezden geldik. Ortaya koymaya çalıştık ki, bu dönemle birlikte hem devletin hem de fertlerin ekonomik durumlarında oldukça belirgin gelişme olmaktadır.

3.3. Çevrenin Oluşumu

Osmanlıdan günümüze toplum yapısını analiz etmek için birçok düşünce geliştirilmiştir. Bu düşüncelerin bir kısmı doğunun farklılığına vurgu yaparken birkısmı

⁹⁹ Keyder, s.224

da farklılığı kabul etmeyen er ya da geç süreçlerin birbirini takip edeceğini iddia eden görüşlerdir. Yapılan analizlerin genel özelliği ikili bir yapıdan hareketle açıklama çabası içinde olmasıdır. İlk olarak, ikili yapılar değişmeyi açıklamada kolaylık sağlar. İkinci olarak, dönemsel kopmalar yaşandığını kabul eder ve bunu açıklamak için kullanışlıdır. Batıdaki sınıfsal yapılardan farklı olan Osmanlı toplumsal yapısını sınıf temelli açıklama çabası da ikili model kullanmayı zorlar.¹⁰⁰

Bu ikili modellerden üzerinde en çok durulan çevre-merkez modelidir. Mardin'e ait olan bu model Osmanlı toplum yapısında halk-devlet ayrımından hareketle kurulmuştur. Merkezde kendi kendine işleyen bürokrasi halkı kendi prensiplerine göre kontrol ederken aynı zamanda halktan da uzak durmuştur. Mardin'e göre; Osmanlı devletinde merkez, tüm kurumlar üzerinde kurduğu hakimiyetle hem doğudaki hem de batıdaki devletlere göre daha güçlüydü. Küçük yaşta alınan gayr-i Müslim çocukların eğitilmesi ile yalnız sultana bağlı bir ordu ve bürokrasi ile siyasal alanı, toprağın mülkiyetinin devletin elinde olması ve vergi sistemi ile ekonomik alanı, bir hiyerarşi düzeni getirerek dini alanı kontrol ediyordu. Devlet ve halkın bulunduğu din ve kültür alanında ise merkezin kendini üstün görmesi çevre ve merkez arasındaki kopukluğu artırıyordu. Merkezin dinamizm ve bütünselliği karşısında çevre, ne amaç ne de kültür birliğine sahip olmadığı için oldukça dağınık bir görüntü arz ediyordu.¹⁰¹ Kapitalizmin Osmanlı Devleti içerisinde yayılmasıyla çevrenin etkisi de yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır. Cumhuriyetin kurulması ile bu ikili yapı bitmemiş devlet halkla kucaklaşmak yerine halktan gelecek tepkileri göz önüne alarak halktan uzak durmuştur.

Karpat'ın ortaya koyduğu çözümlemede taraflar milli devletlerin ortaya çıkışı ile belirlenir. 19. yüzyılda da Batı'da kurulan milli devletlerin genel özelliklerine bakılınca bir kurucu kadronun varlığı belirginleşir. Aynı durum Cumhuriyet'in kurulması ile bizde de gerçekleşmiştir. Kurucu kadro bütün gücü elinde bulundurur ve kendi ideolojisine sahiptir. Yönetici kadro kendi ideallerini gerçekleştirmeye çalışırken yeni gruplar ortaya çıkarılır. Zamanla bu gruplar yönetici kadro ile fikir ayrılığına düşerler, böylece bu gruplarda yönetime dahil olur.

¹⁰⁰ Kongar, s.325

¹⁰¹ Şerif Mardin, **Türkiye'de Toplum ve Siyaset makaleler-1**, Mümtazer Törköne, Tuncay Önder(çev.), 2. Basım, İstanbul: İletişim yayınevi, 1991, ss.35-79

Kongar da çözümlemesini ikili model üzerinden kuranlardandır. Ona göre siyasi geleneğimizde biri 'devletçi-seçkin' diğeri 'gelenekçi-liberal' şeklinde sınıflandırılmak üzere iki cephe bulunmaktadır. Birinci cepheyi batılılaşmayı radikal bir biçimde uygulamak isteyen aynı zamanda ekonomik tercihlerini kontrol etmek daha kolay olan devletçi modelden yana kullanan grup oluşturur. Buna karşılık, İslam'a ve geleneğe daha fazla önem veren toplumun inşasında İslam'a da yer açmaya çalışan grupta ikinci cepheyi oluşturur. İkinci cephe ekonomik model olarak liberal politikalardan yanadır. Kongar'ın çözümlemesi Küçük ömer'in çözümlemesine daha yakındır. Bu ikili modeller, tarihsel çizelgede İttihat ve Terakki'yi Cumhuriyet Halk Fırkası'nı (sonrasında CHP'yi) modellerdeki ilk kısma yerleştirirken; Hürriyet ve İhtilafı, Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası'nı, Demokrat Parti' yi ikinci kısma yerleştirirler.¹⁰²

Türk modernleşmesini anlatan teorilerden biri de Kahraman'ın modernizmi belirli bir grubun eliyle gerçekleştirilen bir olgu olarak ele aldığı Tarihsel Blok Teorisidir.¹⁰³ Kendisinin de belirttiği gibi bu yaklaşım merkez- çevre teorisi bağlamında geliyor ve daha ayrıntılı ve daha açıklayıcıdır, yani merkez-çevre teorisinin detaylandırılmış şeklidir. Buradaki yorum şu şekilde özetlenebilir: Kahraman 2000 sonrasını tahlil ediyor. Özellikle 28 Şubat süreci ile İsmet Özel'in de belirttiği gibi devletin artık kendisi ile ideolojik bir mücadeleye girebileceği rakibi kalmamış, devletle halk bütünleşmesi önündeki engeller kalkmıştır.

Kahraman'a göre tarihsel blok 1889'da kesinleşen ordu-aydınlar ve bürokrasiden oluşur ki bu zaten Mardin'in merkez kavramıyla ifade edilen şeye yakındır. Türk modernleşmesini harekete geçiren şeyin aydınlar olduğunu belirtmiştik. 2.Mahmut döneminde merkezi yönetimi güçlendirmek için atılan adımlar 2. Abdülhamit döneminde daha da güçlendi ve bunun sonucunda büyük bir bürokrat katman oluştu. Son olarak, İttihat ve Terakki Kongresi'nde kendisini gösteren ordu ile ittifak tamamlanmış oldu. Kahraman ordu derken özellikle genç subayları kastettiğini, çünkü aksiyoner olanın bu grup olduğunu belirtir. Bu anlayış, 1960 Darbesini yapanların en

¹⁰² Kongar, s.321

¹⁰³ Kahraman, **Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-1**, s.119

yüksek rütbeli olanının albay olması ile uyuşur. 1980 Darbesi ve 28 Şubat Darbesi ise hiyerarşi içerisinde yapılmıştır. Bu yönüyle 1960 darbesinden ayrılır.

Bizim için önemli olan tarihsel blok içerisinde ordunun ağırlığıdır. Tarihsel blok'un diğer elemanları zaman içerisinde farklı eğilimler gösterse de ordu daima sabit kalmıştır. Aydınlar sağa, sola, daha sağa ve daha sola eğilimler gösterirken ordu içselleştirdiği Kemalizm'den ve Kemalizm'in öğretilerinden ayrılmamıştır. Askeri darbeleri siyasetin sağa ve sola kaymalarının verdiği rahatsızlıkla tekrar eski rayına oturtma çabası olarak değerlendirilebilir. Askeri darbeler sonunda ortaya çıkan askeri rejimlerin kısa sürede yerini siyasete terk etmeleri bu şekilde de yorumlanabilir. Varılacak hedef belirlenmiştir: Modernizm. Çizilen rotada bellidir: Kemalizm. Ülkenin varılacak hedef ve çizilen yoldan çıktığını düşündüklerinde siyasete aktif müdahalede bulunmuşlardır. Burada küresel dünya sisteminin Türkiye'ye biçtiği rolleri de bir dış değişken olarak dikkate almak gerekir. Darbelerde var olan dış bağlantılar sürecin bütünüyle iç dinamiklerle şekillenmediğini gösterir.

Kahraman'ın önemli katkılarından biri de, Türk Modernleşmesini aktif modernleşme ve pasif modernleşme olarak ikiye ayırarak incelemesidir.¹⁰⁴ Bir tarafta Cumhuriyet, medeni kanun, laiklik gibi modernizmin siyasal unsurlarının çok erken hayata geçirilmesi, diğer taraftan nüfusun yüzde seksenden fazlasının kırsal bölgelerde yaşıyor olması, üretimde sanayinin etkisinin neredeyse hiç olmaması, geleneksel yaşam modernizm hedefleri açısından ciddi çelişkiler ortaya çıkarmaktadır. Modernleşme son tahlilde güçlü bir devlet ve refahı yükselmiş bir halk tasavvuru için girilen yoldur. Devlet kurtulmuş, anayasal haklar güvence altına alınmıştır ancak halkın durumu içler acısıdır ve modern Batı ile aramızdaki fark gittikçe açılmaktadır. Kahraman, CHP'ye yönelen ve yine CHP içerisinde çıkan muhalefetin nedenlerinden biri olarak bu durumu göstermektedir.

Pasif modernleşme kavramıyla Kahraman, İttihat ve Terakki ile başlayan ve Kemalizm'le devam eden 1950'ye kadar olan modernleşmenin belirgin özellikleri olan hukuki ve siyasal dönüşümleri anlatmaktadır. Soyut modernleşme olarak da ifade ettiği Cumhuriyet, medeni kanun, kılık kıyafet, ölçü tartı gibi kültürel dönüşümler pasif

¹⁰⁴ Kahraman, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-1*, s.178

modernleşme döneminin görüntüleridir. Birde somut modernleşme olarak ifade ettiği 'köylülüğün ve tarım toplumunun çözülmesi, şehirleşme ve sanayi toplumunun ilerlemesi' gibi bireyi doğrudan etkileyen yapısal dönüşümler vardır ki bunu da aktif modernleşme olarak ifade eder. 1950'den sonrası için kullandığı aktif modernleşme kavramı ile Kahraman, üretim ve üretimde çeşitliliğin artmasını, şehirleşmeyi, ikincil grup ilişkilerinin artmasını, genel olarak gelir-refah düzeyinin artmasını kastetmektedir. Bizim tezimizle ilgili olarak aktif modernleşme aynı zamanda çevrenin oluşmaya başladığı dönemi ifade etmektedir.

Bu analiz modellerinden çevre-merkez modeli konumuzu açıklamak için daha elverişli durmaktadır. Çevrenin 1950'den sonra ortaya çıkmaya başladığı ileri sürülebilir. Çevreden kastedilen devletin dışındakiler ise elbette çevre her zaman var olmuştur, ancak bizim anladığımız iktidarı etkileyen, iktidarı isteyen bir çevre ise bunun oluşumu oldukça geç zamanlara kadar uzanır. Türkiye'nin yapısal dönüşüm geçirmesinden sonra çevreden bahsedebiliriz. Modernleşme çok geniş bir kavram olduğundan modernizmi çeşitli alanlardaki görünüşlerinden de ayırt edebiliriz.

Batı'daki anlamıyla modernizmi ele alırsak üç ayrı alanda görünüşünden bahsedebiliriz. Siyasi modernleşme, imparatorlukların çözülüp ulus devletleri ortaya çıkıyor. Bürokrasi, siyasal katılım, parlamento, devlet, kavramları önemli hale geliyor. Ekonomik modernleşme, sanayileşme, tarımda teknolojinin, ilerlemesi köyden kente göç, işte profesyonelleşme başlıyor. Sosyal modernleşme, sanayileşme ve kentleşme, kültür ürünlerinin ortaya çıkması, kilise otoritesinin çökmesi gibi sonuçlarıyla ortaya çıkıyor.

Ülkemizde siyasal modernleşme diğerlerine göre daha hızlı ilerlerken modernizmin diğer görünüşleri yavaş ilerlemektedir. 2.Dünya Savaşı'ndan sonra tüm dünyada görülen hızlı kalkınma Türkiye'ye de yansımış, bu durum ise ülkede oluşan dengenin değişmesine neden olmuştur. Bu noktadan itibaren, çevre yavaş yavaş oluşmaya başlamıştır. Köyünde belirli bir ailenin, belirli bir aşiretin, herhangi bir bireyi olanlar; göçle birlikte yeni ekonomik imkanlar, yeni iletişim imkanları, yeni ilişkiler ağı içerisinde çevreyi oluşturmaya başlayacaklardır. 1950'den itibaren köyden kente göçünde etkisiyle eğitim ve ekonomik imkanların artmasıyla halkta farklı bir yaşam

oluşturma yolunda bir hareketlenme olduğunu söyleyebiliriz. Çok partili hayata geçişle birlikte bir çok parti kurulmuş, sendikal hareketler hızlanmış, dernek ve vakıfların sayısı artmış ve tabii cemaatler toplumsal hayatın tekrar merkezine oturmaya başlamıştır. Gecekonduolar zamanla o kadar hızlı büyüme gösterdiler ki eski gecekondu bölgeleri yeni merkezler olurken bunların çevresi yeni gecekonduolarla doldu. Zamanla siyasetin de bu bölgelere kaydığını görüyoruz. Özellikle 1980'den sonra gecekonduunun fikri yapısı önce yerelde iktidarı zorladı ve aldı; 2000'den sonra ise genel seçimleri de alarak iktidara geldi.

Kahramanın aktif modernleşme olarak adlandırdığı devletin planlı ekonomik modelle yönetimi teknokratlara bıraktığı, sanayide ithal ikameci modelin uygulandığı kentleşme oranının hızlı arttığı bu dönem çevrenin oluşmaya başladığı dönemdir. Çevrenin oluşmaya başladığı bu dönem aynı zamanda Türkiye' de toplumsal taleplerinde ortaya çıkmaya başladığı zamandır.

4. TÜRKİYEDE TOPLUMSAL TALEPLER

Cumhuriyetin ilk yıllarında halkın çoğunluğu kırsal bölgelerde yaşarken; şehir nüfusunun büyük kısmı da yine kasaba tarzı yerleşim yerlerinde yaşıyordu. Bu dönemde halkın devletle karşılaşması oldukça sınırlı idi. Genelde doğum-ölüm, askerlik ve vergi nedeniyle devletle halk karşılaşıyordu. Bu nedenle, devletle halkın karşı karşıya gelmesi 1950’den sonra başlayan göçle olmuştur.

Toplumu yeniden şekillendirmede eğitim, ilk planda gelmektedir. Yeni bir alfabe ile eğitim işini ele alan rejim, bu istekliliğini fiiliyata dökememiştir. Eğitim, uzun dönemli ve oldukça maliyetli bir faaliyettir. Savaş koşullarından yeni çıkan devletin ekonomik gücü, bu yükü kaldıracak durumda değildir. Savaş sonrası öğretmenlerin maaşlarını ödemekte zorlanan devlet bu nedenle eksilen öğretmen sayısını tamamlamakta bile zorlanıyordu. Nüfusun çoğunluğu köyde yaşıyordu ve köylerin çoğu öğretmensizdi. Cumhuriyetin ilk yıllarında yaklaşık 35bin köy okulsuzdu. Milli Eğitim Bakanlığı’nın o günkü bütçeleri ile öğretmen açığını tamamlamak yaklaşık yüzyıllık bir süreçte ancak tamamlanabilirdi. Bu durumu değiştirebilmek için geçici çözümler üretmeye çalışan devlet, askerliğini tamamlamış erbaşlardan köye öğretmen göndermekten köy enstitülerine kadar birçok yolu denemiştir. Bütün bu çalışmalardan sonra bile 1930’lu yıllarda okur-yazar oranı, ancak nüfusun %19 unu, 1950’de ise %32’sini ancak bulabilmiştir.¹⁰⁵

Öğretmen açığı kapatılsa idi bile bu tek başına eğitim seviyesini istenilen düzeye getirmezdi. Ekonomisi tarıma dayalı bir toplumda çocukların okulda geçen süreleri üretim faaliyetlerinde çalınan bir süre sayıldığından okul çok da istenilen bir durum olarak gözükmüyordu.

Devlet inkılaplarını yerleştirmek için eğitimin faaliyetine özel önem verme dışında Halkevleri, Halk Hatipleri Teşkilatı ve Türk Tarih Kurumu gibi kurumlar kurmuştur. Nihai hedef içine eğitimin, hukukun, bürokrasinin ve ekonomik alanın

¹⁰⁵ Ziyet Bahadır, “Köy Enstitülerini Sosyolojik İncelemesi”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi SBE, 1994), s.33

Türkleştirilmesi gerekmektedir ve bu yönde adımlar atılmaktadır.¹⁰⁶ Bütün bu kurumlaşmalara rağmen, Kemalizm'in seküler ve milliyetçi eğilimi merkezden uzaklaştıkça ciddi bir güç kaybına uğruyordu.¹⁰⁷ Örneğin kapatılan tarikatlar gizli de olsa şehirlerde varlığını sürdürürken özellikle doğu ve güneydoğu bölgelerinde gizli medreseler öğretime devam ediyordu. Anadolu'nun her köşesinde çocuklarına dini eğitim vermek isteyen insanlar kendi köylerinde hoca tutarak bu eğitimi veriyorlar, durumu iyi olanlar ise gizli medreselere gönderiyorlardı. Özellikle doğu ve güney doğuda dini unvanları olanlar değerlerini koruyorlardı.¹⁰⁸

Aleviler, Osmanlı döneminde gördükleri baskıdan dolayı dini eğitim işini daha kolay halledebilmişlerdir. Kürtler açısından, yalnızca dini unvanların değil; sosyal hayatta aşiret yapısının da korunduğunu görüyoruz. Ayrıca Aleviler ve Kürtler yaşam alanı olarak daha çok köyü tercih ettiklerinden bu baskıdan daha az etkilenmişlerdir denebilir. Toplumun tüm kesimleri kendi köylerinde kendi dillerini konuşup kendi kültürleri yaşatabiliyorlardı. Bu durum, sadece Kürtler için geçerli bir durum değildir; Çerkezler, Araplar ve diğer etnik gruplarda kendi kültürlerini yaşamaya devam ettiler. Burada rejimin baskısını ve toplumu tek potada eritmek isteğini yadsıyor değiliz; ortaya koymaya çalıştığımız bu oluşumu gerçekleştirmeye gücünün yetmediğidir. Dağınık bir toplumu toparlamak ve yeni manalar etrafında bütünleştirmek kolay bir süreç değildir. İşgaller ve harp görmüş bir askeri bürokrasi toplumu behemahal ve hızlı bir biçimde yeni sistem etrafında yenileştirmek istemiştir. Cepheden gelen bir bürokrasinin meseleleri sosyal bilim mantığı içinde teenniyle düşünmesi zor bir ihtimaldir. İl dönem modernleştirici güçler için kaybedilecek zaman yoktur. Zaten Kahraman'ın 'pasif totaliter rejim' olarak adlandırdığı dönem çok partili hayata geçişle gevşemeye başlayacaktır.

Toplumsal talepleri incelerken bir ayrıma gitmek faydalı olabilir; toplumsal talepleri siyasi taleplerden ayırarak incelemek. Bu ayrım, ilk olarak, toplumsal taleplere

¹⁰⁶Ahmet Yıldız, 'Ne Mutlu Türküm Diyebilene' Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları(1919-1938), 4. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, ss.271-285

¹⁰⁷ Şark Islahat Raporlarında belirtilen ve yapılması zorunlu görülen, beş ayrı bölgede Umumi Müfettişlikler kurulması, okular açılması, mecburi iskan gibi konular istenilen düzeyde gerçekleştirilememiştir. Buna neden olarak da ekonomik gerekçeler gösterilmiştir. Doğudaki okul sayısı Osmanlı Devleti zamanındaki sayının yarısına düşmüştür. (bkz. Ahmet Yıldız, 'Ne Mutlu Türküm Diyebilene' Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları(1919-1938), 4. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, ss.257-261)

¹⁰⁸ Necdet Subaşı, *Öteki Türkiye'de Din ve Modernleşme*, 1. Basım, İstanbul: Vadi Yayınevi, 2003,ss.44-47

bir alan açmak ve onu siyasetin baskısı altından kurtarmak için gerekli görünüyor. Açıklama ve anlama kolaylığı yanında bu taleplerin siyasi bir yapıda dile getirilmesi sonucunda devletin verdiği tepkiyi değerlendirmemiz açısından önemlidir. Devletin siyasi taleplere yönelik tutumu oldukça serttir ve bunu haklı gerekçelere dayandırabilmektedir. Halbuki, bu taleplere siyasetin dışında bir alan açılrsa idi devletin tavrı daha farklı olabilirdi. Bu konuda Said Nursi ve hareketi açıklayıcı bir örnek olabilir.

Siyasi faaliyeti diğer faaliyetlerden ayırmak çok zordur. Bir faaliyetin hangi noktadan sonra siyasi faaliyet alanına girdiğini belirlemek de aynı şekilde çok zordur. Başlangıçta siyasi hiçbir anlam yüklenmeyen faaliyetler bile bir zaman sonra siyasi anlamlar kazanabilir. Ancak, zihinsel de olsa bu ayrıma gitmemiz gerekmektedir. Aksi halde, din eğitimi talebi ile dine dayalı bir devlet kurma talebi arasındaki farkı yada anadilde eğitim ile devletten ayrılma talebini yada işçi haklarını savunma ile sosyalist bir düzen kurma iddiasını birbirinden ayıramayız. Toplumsal taleplere bir alan açmak ve siyasetin baskısı altından kurtarmak için bir ayrıma gitmemiz gerekmektedir. Konuya daha açıklık getirmek için aslında siyasi bir anlam ifade etmeyen taleplerin de mevcut rejim tarafından manipüle edilebildiğini ve siyasi anlamlar yüklendiğini de görmek gerekmektedir. Oldukça somut bir örnek, türban konusudur. Rejim en yetkili ağızlardan başörtüsünün Türk halkının geleneksel giysisi olduğunu ve Türk kızlarının bunu takmalarının doğal olduğunu belirtmiş; ancak türbanın siyasi bir simge içerdiğini ve bu nedenle yasaklanması gerektiğini belirtmiştir.

İmam hatip liseleri örneği de bu konuya açıklık getirmek açısından faydalı olabilir. Bu okulların açılması, CHP döneminden başlamış ve hızlanmıştır. Özellikle 1980 Darbesinin dine açmış olduğu alan sayesinde ve halkın da katkıları ile eğitim sistemi içerisinde kayda değer bir ağırlığı olmuştu. 1990'ların sonlarına doğru çok tartışmalı bir şekilde sayıları azaltılmıştır. Konuya birazda ironi ile yaklaşan Fehmi Kuru 'geçmişte en çok imam hatip açmakla övünen Süleyman Demirel nasıl olurda kapatılmasına göz yumar' diye sorduktan sonra bunun nedeninin okul mezunlarının

başka partilere oy vermesi olduğunu söylüyor.¹⁰⁹ Eğitim kurumunun rejimin tasvip etmediği bir partinin oy deposu haline gelmesi kurumu siyasallaştırdı. Daha dindar ve milliyetçi gençler yetiştirmek için açılan okulların, devletin kendisine yönelik bir tehdit olarak algıladığı bir parti ile birlikte anılması okulların kapatılmasına yol açtı.

Kürt talepleri açısından konuya yaklaşırken, ‘PKK Kürtlerin 28. Başkaldırısıdır demek’¹¹⁰, ‘ya da konuya girerken ‘şu anda önümüzde üç seçenek var: ayrı bir devlet, demokratik özerklik ve birlikte yaşamak’¹¹¹ şeklinde bir izah ile girmek siyasetin çetrefilli yaklaşımını öne almak olur ve varmak istediğimiz yere ulaştırmaz. Konuyu siyasi olarak ele aldığımızda birbirinden farklı en az iki şekilde veren çalışmalarla karşılaşabiliriz. Her çalışma belli oranda doğru veri ile destekleneceği için sonucu kişilerin kendi bakış açıları belirleyecektir.

Tan, Kürtlerin Cumhuriyet’le başlayan isyanlarını bir nefsi müdafaa, yok sayılmaya karşı duruş olarak ifade eden kitabında İngilizlerin ve Ermenilerin çalışmalarını görmezden gelirken,¹¹² Demir, isyanları ülkeyi bölmeye yönelik faaliyet olarak ele alıp İngiliz ve Ermeni etkisini daha fazla belirgin kılmaya çalışmaktadır.¹¹³ Konuyu siyasi olayların etkisi altında incelediğimiz sürece farklı açıklamaların içinde kaybolma ihtimalimiz vardır. Hasan Cemal karşılaştığı Kürtlerin ifadelerine yer verirken ‘PKK olmasaydı Kürtlerde olmazdı’ sözüne çok yer veriyor. Öte yandan, PKK’nın sadece Kürtlerin milliyetçiliğini artırmaya yaramadığı aynı zamanda Türk milliyetçiliğini de yükseltip ayakta tuttuğu da bir gerçektir. Hatta şu da iddia edilebilir ki PKK sayesinde ülke Türkler ve Kürtler olarak ikiye ayrılmış bu ayrışmada etnik olarak Türk olmayanlar bile kendilerini Türklerin safında yer almak durumunda hissetmişlerdir.

Son olarak, siyaset şiddete ve sonrasında silaha yönelme eğilimi göstermektedir. Kürt sorununun bir isyanla başlaması, aynı zamanda bu isyanın bir dini ayaklanma olarakda isimlendirilmesi bu konuda bir fikir vermektedir. Toplumsal

¹⁰⁹ Fehmi Kuru, “Bize Dönersek”, *Yeni Şafak*, 19 Kasım 2006 www.yenisafak.com.tr/yazarlar/FehmiKuru/bizedönersek/2548, (02.02.2013).

¹¹⁰ Hasan Cemal, **Kürt Sorununa Yeni Bakış Barışa Emanet Olun**, 1.Basım, İstanbul: Everest Yayınevi, 2011

¹¹¹ Altan Tan, **Değişen Ortadoğu’da Kürtler**, 2.Basım, İstanbul: Çıra Yayınevi, 2011

¹¹² Altan Tan, **Kürt Sorunu**, 6.Basım, İstanbul: Timaş Yayınevi, 2010

¹¹³ Safiye Demir, **Kürtler ve Azınlık Tartışmaları**, 1. Basım, İstanbul: Doğan Yayınevi, 2009

muhafeletin hızlı bir şekilde silaha yönelmesi, Weber'in devlet tanımını dikkate alırsak meşru şiddet kullanma hakkına sahip devletin karşılık vermesini haklı çıkaracaktır. Kemal Burkay son zamanda söylemiş olduğu 'rejim bizi hem sol hareketi hem de Kürt hareketini silahlı mücadele minderine çekmeye çalıştı buna gelmeyebilirdik'¹¹⁴ sözü toplumsal muhafeletin silahlanmasının yanlışlığını dile getiriyor. Bu nedenle biz siyaset dışı muhafelet ve mücadele yollarını daha belirgin kılmaya çalışacağız.

Toplumsal taleplere siyaset alanının dışında kalarak bakmaya çalışacağımızı ifade ettik ancak, konu Kürtler olduğunda bunu yapmak oldukça zorlaşıyor. Bu zorluk, sadece yapılan alan çalışmalarından kaynaklanmıyor, aynı zamanda Kürt hareketinin Kürt kimliğini korumak için siyaset alanının dışında açık bir gayret ortaya koyamamasından da kaynaklanıyor. Üstelik Kürt siyaseti özellikle 1950'den sonra aşağıda değineceğimiz gibi Kürt kimliğinin korunmasında etkili olan tarikat ve aşiret kurumlarını hedef alan bir söylem geliştirmiştir.¹¹⁵ Anlaşıldığı kadarıyla Kürt toplumsal hareketi, kültürün korunmasını devrimden sonrasına bırakıyor.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki merkezileşme çabaları, Kürt beylerinin otoritesini sarsarken dini yapılanmaları güçlendirdi ve aslında dini bir kimlik olan şeyhlik siyasi bir kimliği de kapsamaya başladı.¹¹⁶ Kürt kimliğini korunmasında diğer bir dini yapılanma olan tarikatların önemi büyüktür. Doğu'da her dönem var olan tarikatların eğitim dili Arapça olmasına rağmen tartışmalar ve açıklamalar Kürtçe yapıldığı için Kürt dilinin muhafaza edilmesinde tarikatların önemi büyüktür.¹¹⁷ Merkezileştirme çabalarının güçlendirdiği bir diğer yapı, aşiret yapısıdır. Bu tarihten itibaren, otoriteyi aşiret yapılanması sağlamaya başlayacaktır. Cumhuriyet'in hedeflerinden birisi olan dini ve kültürel bağların koparılmış bireyler yetiştirmek anlayışı aşiret yapısı nedeniyle Doğu'da sekteye uğramıştır. 'Aşiret, Kürtlüğün korunduğu ve direndiği bir toplumsal mekan olma özelliği kazanmış oldu.'¹¹⁸

¹¹⁴ Cemal, s.156

¹¹⁵ Cemil Gündoğan, **Türkiye Siyasetinde Kürtler**, Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan ve Nesrin Uçarlar (drl.), 1. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s.95

¹¹⁶ Mesut Yeğen, **Devlet Söyleminde Kürt Sorunu**, 6. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s.235

¹¹⁷ Gündoğan, s.128

¹¹⁸ Yeğen, **Devlet Söyleminde Kürt Sorunu**, s.244

Toplumsal talepleri üç ana neden üzerinden incelemeyi düşünüyoruz. İlk olarak, köyden kente göç, ikinci olarak, ekonomik gelişme ve son olarak, Avrupa göçmenlerinin etkisi. Bunların dışında eğitimin gelişmesi, Marksist ideolojinin etkisi, Aleviler için devletin taraf olarak algılanması gibi bir çok değişik türde etkide taleplerin oluşmasında etkili olmuştur.

Toplumsal taleplerin gelişimini yeni kurulan devletin baskıcı rejimi ile açıklamaya çalışacağımızı belirttik ancak çalışmanın sınırlarına alamayacağımız kadar geniş bir konu olan modernizmin ilerlemesine de bir paragraf ayırmalıyız. Modernizm teorileri ile sekülerleşme teorileri birbirini izler. Batı medeniyetini ayırıcı vasfını rasyonel düşünme olduğunu iddia eden Weber'e göre rasyonalite tüm kurumlarda hakim olacak bu durumda sekülerleşmeyi beraberinde getirecektir. Sekülerizm, hem kişilerin dünyayı açıklamak için artık dini araçlara başvurmayacağı noktasında, hem de eskiden kiliseye ait olan eğitim, sağlık gibi bazı kurumların kiliseden ayrılması ve kendi ilkeleri ile yönetilmesi sonucunda belirginlik kazanacaktır.¹¹⁹

Kuramlarını Weber'in görüşlerine dayandıran bazı din sosyologları zamanla dinin etkisinin tamamen kalkacağı öngörüsünde bulunmuşlardır.¹²⁰ Özellikle II. Dünya Savaşı sonuna kadar açıklayıcı özelliğini koruyan bu kuram daha sonra eleştirilere uğramaya başlamıştır. Sekülerleşme kuramı, II. Dünya Savaşı'ndan sonra tüm dünyada dini hareketlenme görülmesi ve Batı dışı toplumları açıklamakta yetersiz kalacağı nedenleriyle eleştiriye uğramış; açıklayıcılık özelliğini kaybettiği ileri sürülmüştür.¹²¹ Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra modernite, küreselleşme gibi büyük anlatıların açıklayıcı özelliği sorgulanmaya başlamıştır.¹²²

Geleneksel olanla dinsel olanın birbirine çok yaklaştığı zaman zaman geleneksel olanın din tarafından belirlendiği bizim gibi toplumlarda din ve modernizm

¹¹⁹ Inger Furseth ve Pal Repstad, **Din Sosyolojisine Giriş Klasik ve Çağdaş Kurumlar**, İhsan Çapcıoğlu ve Halil Aydınalp (çev.), 1. Basım, Ankara: Birleşik Yayınevi, 2011, s.158-162

¹²⁰ Talip Küçükcan, "Modernleşme ve Sekülerleşme Kuramları Bağlamında Din, Toplumsal Değişme ve İslam Dünyası", *İslami Araştırmalar Dergisi*, Sayı 13, 2005, http://www.isam.org.tr/documents/_dosyalar/_pdfler/islam_arastirmalari_derigisi/sayi13/109_128.pdf(05.04.2013), s.111

¹²¹ Küçükcan, Modernleşme ve Sekülerleşme Kuramları Bağlamında Din, Toplumsal Değişme ve İslam Dünyası, s.113

¹²² Inger ve Pal, s.179

oldukça karmaşık ilişkilere sahiptir. Modern toplum olma, ulaşılması zorunlu bir amaçsa din de bu amacın önündeki en büyük engel olarak durmaktadır. Bu çelişkiyi aşmanın bir yolu da dini modernize etmek olabilir. Bu nedenle ülkemizde bir geleneksel İslam'dan birde modern İslam'dan bahsediliyor. Bunun mümkün olup olmadığı İslam'ın böyle araçlara sahip olup olmadığı tartışmalıdır. Modernizm amaç olmasa dahi kendini zorlayan kabul ettiren bir yapısı var. Var olmak, modern olmakla aynı anlama gelmeye başladı. Bu nedenle, modernizm bir tercih olmaktan çıktı. Genel olarak, Sünni müslüman düşünürler modernizmi seçici bir şekilde almayı daha doğru bir tercih olarak görmüşlerdir. Modernizmin İslam'ın ruhuna uygun kısımlarını almak diğer kısımlarını ise reddetmek gerektiğini belirtmişlerdir.

Konu Alevilik ve modernizm olduğunda ise durum daha da karmaşıklaşmaktadır. İlk büyük problem, Aleviliğin tek bir kategoriye sokulamamasıdır. Irk temelli ayrılıkların yanında başta Bektaşilik olmak üzere birçok alt dala ayrılan Alevilik her yörede farklı bir mecrada ilerlemiş olmalıdır. Girişte de belirttiğimiz gibi teolojik farklılaşmanın yanında ibadetlerde de birçok farklılık vardır. Sezen'in de belirttiği gibi Alevilerle Bektaşiler arasında bile büyük farklar vardır.¹²³ Bu problemi daha da derinleştiren Aleviliğin şifahi bir kültür olmasıdır. Temel bir metin bulmanın zorluğu yanında var olan metinlerin ne kadar kullanıldığı da sorunludur.

Aleviliğin Cumhuriyet yönetimleri tarafından da tanımlanmaması, Osmanlı Devleti döneminde çektiği sıkıntılar, modernizm karşısında onu zorlayan etmenlerin başında gelmektedir. Cumhuriyet dönemi ile baskılardan kurtulan Alevilik devlet tarafından ihmal edilmeye devam etmiştir. Ülkemizde özellikle 1960'lı yıllarda hızlanan modernizm karşısında Aleviliğin donanımı oldukça sınırlıydı. Bu koşullar altında Aleviliğin modernizmin tahrip edici gücünden Sünnilerden daha fazla etkilendiğini söyleyebiliriz.

Toplumsal Taleplerin ortaya çıkışını daha doğrusu belirginleşmesini üç ana neden etrafında görmeye çalışacağız. Tezin ortaya konuluş biçimiyle bu nedenlerin tutarlı olmasına dikkat etmeye çalıştık. Cumhuriyet kurulduğunda köy ve kasabalarda yaşayan geniş halk kitleleri zaman zaman sıkıntı yaşasalar da mevcut kültürlerini devam

¹²³ Yünni Sezen, **Kültür ve Din Türk İslam Örneği**, 1. Basım, İstanbul: İz Yayınevi, 2011, s.144

edebiliyorlardı. 1960’larda başlayan göçle birlikte bir kırılma yaşandı. Her ne kadar yeni yerleşim yerleri belirli bir homojenlik sağlanarak kurulsa da daha büyük bir bütünün parçası olmak zorundaydılar. Özellikle Aleviler ve Kürtler için büyük şehirde yaşamak çeşitli zorlukları da beraberinde getiriyordu.

Ekonomik gelişme toplumsal taleplerin oluşmasında sonraki bir nedendir. Göçün başka birçok nedeni olsa da temel sebep, ekonomik zorluklardır. İlk göç edenlerde yine geldikleri yerdeki en az gelir sahibi insanlardır. Bu insanlar için temel hedef gelirlerini artırmak olacağından doğrudan kültürel konularla ilgilenme durumunda olmayabilirler. Bu insanlar için bulundukları yerde kalıcı olmak ve toplumsal konumlarını sağlamlaştırmak, ilk hedef olacaktır. Kültürel ve dinsel kaygılar büyük şehire tutunduktan sonra onları rahatsız etmeye başlayacaktır.

Son olarak toplumsal taleplerin kendini zorlamasında Türkiye’den Avrupa’ya göçen ve orada kendi yollarını çizen göçmenlerin zamanla daha da artan etkilerini görmek gerekir. Ekonomik nedenlerle başlayan göç özellikle 1980 darbesi sonrasında Avrupa devletlerinin de izin vermesiyle siyasi nedenlerle yapılmaya başlandı. 90’lı yılların başına gelindiğinde ise iltica Avrupa’ya göçün ilk nedeni olmaya başladı. İltica yoluyla göç edenlerin etnik kökeni ağırlıklı olarak Kürt, mezhepsel ağırlık ise Alevi olarak kabul edilir.¹²⁴ Avrupa’nın çeşitli ülkelerine göç eden işçi aileleri zamanla bulundukları ülkede kendi problemlerini çözmek için oluşturdukları örgütlerle son dönemde Türkiye içerisindeki sorunlara da etki etmek için kullanmaya başladılar.

4.1.Toplumsal Taleplerin Ortaya Çıkmasında Kentleşmenin Etkisi

Kente göç toplumun tüm unsurları için kültürel bir değişim yaratmıştır. Göçle birlikte ilk değişen, yerleşim şeklidir. Eskiden olduğu gibi ayrı ayrı köylerde ya da belirgin çizgilerle ayrılmış mahallelerde yaşayan insanlar artık iç içe olmazsa bile yan yana yaşamak durumunda kalmışlardır. Köydeki kapalı toplum yapısı çözülmeye başlamıştır. Kapalı toplum yapısını destekleyen bir olgu olarak iç evliliklerde zamanla

¹²⁴ Tayfun Atay, *Türkler Kürtler Kıbrıslılar İngiltere’de Türkçe Yaşamak*, 1.Basım, Ankara: Dipnot Yayınevi, 2006, s.47

azalmaya başlamış, bu durum yeni nesli kültürel olarak korumayı zorlaştırmıştır. Kentte aile ve çevrenin denetim ve desteğinden uzaklaşan bireyleri kontrol etmek zorlaşmaktadır.

Göç, tarihsel olarak köyü bir yerleşim yeri olarak kabul eden Kürtler ve Aleviler için yıkım oluşturmuştur. Kürtlerden farklı olarak, Alevilerin köy yaşamını seçmeleri bir zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Osmanlı döneminde uğradıkları baskıdan kurtulmak için merkezden uzak yaşamayı tercih etmişlerdir. Yüzyıllar süren bu tecrit hali kendine has bir kültürel dokunun da oluşmasını sağlamıştır. Bu kültürel yapının merkezinde dedelik kurumu bulunur. Dedeler yalnızca dini lider olmakla kalmaz, aynı zamanda hem siyasi hem de hukuki liderlerdir. Sistemin düzenli işleminde cem ibadeti, muhasiplik, düşkünlük önemli yer tutar. Aleviler yüzyıllar boyunca bu kurumlar yoluyla kendi içlerinde düzeni sağlamış ve yeni nesillere aktarmıştır. Kentleşme bu kurumların nasıl ve ne şekilde taşınacağı sorununu ortaya çıkarmıştır.

1950'lerin sonunda başlayan göçle birlikte aleviler tarihlerinde ilk defa kitlesel olarak şehirlileşmiştir.¹²⁵ Birçok araştırmacının üzerinde uzlaştığı gibi bu durum Alevileri ciddi bir krize sokmuştur. Göçün getirdiği ilk tepki Aleviliğini saklamaktır. Bu durumun nedeni hem Sünni kesimden çekinme hem de Aleviliğin sırlarını korumak anlayışıdır. Göçle birlikte dedelik kurumu zarar görmüştür. Dedelerin merkezi konumu zedelenmiştir. Dede-talip ilişkisi kesilmiş, dedelerin verdiği hizmetlerin önemli bir kısmı kent ortamında verilemez olmuştur. Cem ibadeti yapma, Görgü Cemi yapmak, muhasip tutmak zorlaşmış, köy toplumunda cemaat içi sorunların çözüme ulaştırıldığı düşkünlük kurumu kent ortamında işlevsiz olmuş; alevi cemaatinin üyeleri ihtilaflarını yasal mercilere başvurarak çözüme yoluna gitmişlerdir.

Alevilikle ilgili yukarıda verdiğimiz sorunların temeli kentleşme olgusuna dayanmaktadır. Bu sorunlar ilk anda Alevi toplumunu kültürel kodların uzaklaştırmıştır. Bu olumsuzluklara rağmen bir 'Alevi Uyanışı'ndan, bir 'ortaya çıkma' durumundan bahsedebiliyorsak nihayetinde Alevilerin Alevi olarak kalmak adına bir cevap

¹²⁵ Rıza Yıldırım, "Gelenekselden Modern Aleviliğe", *Türk Kültürü Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2012, Sayı 62, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/1144/13417.pdf>, (30.02.2014), s.141

verdiklerini kabul edebiliriz. İlk şoku atlattıktan sonra Aleviler kültürün yaşatılması için kente özgü yeni yapıların oluşturulması yoluna gitmişlerdir. Cemevi bu yapıların başında gelmektedir. Tekke, zaviye ve türbelerin kapatılmasına ilişkin çıkan kanunla birlikte Aleviler ibadetlerini genelde evlerinde yapıyorlardı. Tarihsel olarak Alevilerin dergahlar dışında şehirlerde cem evi adıyla kurumsallaşmış mekanları bulunmamaktadır.¹²⁶ Cemevleri, kente özgü bir kurumsallaşma sürecidir ve iç göç sonucu alevi kültürünü koruma ve aktarma görevini üstlenmiştir. Bu durumun en net göstergesi, statüsünün hala tam olarak belirlenememesidir. Cemevi konusuna geçmeden bu tür yapılarında oluşmasına olanak sağlayan hemşehri kültürüne dikkat çekmemiz gerekir.

Türkiye'nin kentleşmesi kendine has bir yapılaşma olan gecekonduyu ortaya çıkardığı gibi gecekondu yapılaşması da yine kendine has bir kültürün hemşehrilik kültürünün ortaya çıkmasını sağladı. Göç akrabalık bağlarının yanı sıra bu bağda aşan yeni bir birliktelik ortaya çıkardı. Aynı ilden göç eden insanların toplu olarak hareket etmesi ve ilk gelenlerin sonradan gelenlere yardım etmesiyle oluşan hemşehrilik bağı göçmenlerin şehir ile bütünleşmesinde uyum mekanizması oluşturdu. Hemşehrilik bağı göçmenlerin iş bulmasından konaklamasına ve diğer ihtiyaçlarının giderilmesinde yardımcı oldu.¹²⁷ Hemşehrilik göçmenlerin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının yanında duygusal güvence oluşturması açısından da ilk ulaştıkları mekanizma oldu. Hemşehrilik aynı zamanda köylü kalmayı yani aslında ne ise o kalmayı sağlayan bir işlev görmüştür. 'Hemşehrilik çoğu zaman köyden göçenler için köy kökenli olmayı aynı dili konuşmayı, aynı mezhebi paylaşmayı aynı bölgeden gelmeyi içermektedir.'¹²⁸ Erman'a göre, bu durum aleviler için daha belirgindir.

Hemşehrilik, cemaat ruhunu yeniden yapılandıran aidiyet ve kimlik oluşturma da hemşehri derneklerinin ortaya çıkmasına yol açtı. Hemşehri derneklerinin amacı, memlekete ait kültürü aralarında yaşatmak, yeni kuşaklara aktarmaktır. Köyde yaşanan

¹²⁶ Fevzi Rençber, "Alevi Geleneğinde Cemevinin Tarihsel Kökeni". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 2012, Cilt 12, Sayı 3

[file:///C:/Users/bt/Downloads/5000076993-5000102830-1-PB%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/bt/Downloads/5000076993-5000102830-1-PB%20(1).pdf), (30.02.2014), ss. 73-86

¹²⁷ Kılıç ve Bezici, s.331

¹²⁸ Tahire Erman, "Kentteki Göçmenin Bakış Açısından Kent-Köy/ 'Kimliği Niçin Köylüyüz Hala", *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 51, Sayı1, w.w.w.dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/47/5523.pdf, (16.06.2013), s.

kültürü koruma çabası, hemşehri derneklerinin kurulma amaçlarından biridir.¹²⁹ Dernekler, göçün başladığı ilk günden günümüze kadar etki alanlarını ve işlevlerini geliştirerek varlıklarını sürdürmektedirler. Hemşehri dernekleri, kültürün korunmasında oluşturulan ilk mekanizma bakımından toplumsal grupları bir araya getirmede oldukça önemlidir. Toplumsal taleplerin ilk oluştuğu yerlerden biri olan hemşehri derneklerinin aynı zamanda bireyselliğin oluşmasını engellemek, kontrol mekanizması olarak kullanılmak ve ya baskı grubu oluşturmak gibi eleştiriye uğrayan fonksiyonları bulunmaktadır.¹³⁰

Türkiye’de Alevi örgütlenmesinin gelişimi önce dernekler şeklinde başlamış ardından vakıf ve cemevi şeklinde sürmüştür. 1960’lı yıllarda Ankara’da birinin ismi Hacı Bektaş Turizm ve Tanıtma Derneği, diğerinin ismi Hacı Bektaş Kültür Kalkınma ve Yardımlaşma olmak üzere iki ayrı dernek kuruldu ve faaliyet göstermeye başladı. Bu iki dernek bilinen ilk Alevi dernekleri olarak kabul edilmektedir.

1969 yılında Karacaahmet Sultan Kültürünü Tanıtma, Yaşatma Dayanışma ve Türbesini Onarma Derneği ve 1985 yılında Şahkulu Sultan Külliyesi Koruma, Onarma ve Yaşatma Derneği, İstanbul’da kurulan ilk Alevi dernekleridir. Türkiye’de Alevilerin ibadethane olarak kabul ettiği cemevlerini törenle ilk hizmete açan Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı 1992 yılında Ankara’da kuruldu. Hızlı bir şekilde kurumsallaşan ve birçok şubesi bulunan Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı 1995 yılında, Avrupa ve Türkiye’de önemli etkinliği bulunan Ehl-i Beyt Vakfı 1996 yılında kuruldu.¹³¹

Cemevleri, ibadetlerinin önemli bir kısmını Sünni çoğunluktan farklı bir şekilde yapan Alevilerin dini görevlerini yerine getirebilmeleri için inşa edilmiş binalardır. Varlıklarını genelde dernek ve vakıf bünyesinde devam ettirmektedirler. Tüm toplumsal kesimlerde olduğu gibi vakıf ve dernekler kültürel ve dini faaliyetlerin

¹²⁹ Aynur Köse, “Küreselleşme Çağında Bir Aidiyet Zemini ve örgütlenme Şekli Olarak Hemşehrilik”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 3, Sayı1, dergipark.ulakbim.gov.tr/akademikincelemeler/article/view/5000063827/5000059782(19.09.2013), s.221-232

¹³⁰ Kasım Kahraman, *Türkiye’de Şehirleşme Olgusu ve Gecekondu*, *Doğu Anadolu bölgesi Araştırmaları Dergisi*, scholar.google.com.tr/scholar?q=kasım+kahraman+türkiye%27+şehirleşme+olgusu&btnG=hl=tr&as_sdt=0%2C5&as_vis=1(04.04.2013), ss. 108-117

¹³¹ Lütfi Kaleli, *Alevi Kimliği ve Örgütlenmeleri*, 1.Basım, İstanbul: Can Yayınevi,2000

yürütülmesinde yasal zemini oluşturmaktadır. Cemevlerini içerisinde barındıran dernekler ve kültür merkezleri, bu halleriyle yalnızca ibadet mekanları olmakla kalmayıp; bünyelerinde faaliyet gösteren aş evleriyle haftanın belirli günlerinde fakirlere yemek dağıtan, dar gelirli gençlere eğitim yardımı sağlayan, çeşitli kurslar veren, Alevi inanç ve kültür tarihini yeni nesillere aktaran, vefat eden insanlara cenaze merasimi sağlayan, fakir ailelerin çocukları için sünnet merasimleri düzenleyen, evlenemeyen gençlere maddi manevi yardımlar yapan, alevi yurttaşlarımızca değer verilen mekanlara ziyaret turları düzenleyen sosyal dayanışma mekanları haline gelmiştir.¹³²

Yaptığı çalışmada İstanbul'da şubeleri de bulunan 13 Alevi vakıf ve derneğin resmi vakıf senedine ve kişilerin beyanlarına bağlı kalarak faaliyetleri hakkında tez hazırlayan Rençber, yukarıdaki bilgileri vermiştir. Bütün Alevi vakıf ve derneklerin ortak faaliyetlerine baktığımızda, Sünni vakıf ve derneklerden çok da farklı olmadığını, ortak faaliyetlerin insanların temel ihtiyaçlarını gidermek üzerine kurulu olduğunu söyleyebiliriz. Temel amaç, var olan dini anlayışı ve kültürü yaşatmak ve gelecek nesillere aktarmaktır.

İnsanlar yaşadıkları sürece inançlarına bağlı kalsınlar ya da kalmasınlar öldüklerinde cenaze ve defin işlemlerinin inançlarına uygun bir şekilde yapılmasını isterler. Bu işlemleri kendileri istemese bile birinci derece yakınları ve içinde yaşadıkları toplum isteyecektir. Mevcut vakıf ve derneklerin hemen hepsinde gasilhane, morg ve hatta cenaze aracı bulunması, bu tür kurumların asıl amacının insanların dini inançlarının yerine getirebilmek olduğunu gösteriyor.

Kırsal alandaki sosyal yapı çözülerek kentte yeniden yapılanma, köy cemaatinin kent cemaatine dönüşmesi bu mekanlar yoluyla olmaktadır. Dernekler, vakıflar ve cemevleri yeniden şekillendirirken köydeki dini cemaat yerini şehirdeki siyasal bireylerden oluşan cemaate dönüştürmüştür. 'muhasip olmaktan üye olmaya inanç akrabalığı ve sosyal akrabalığa dayalı geleneksel yapının göçü takiben dernek

¹³² Rençber Fevzi, "İstanbul'da Mevcut cem Evleri ve Faaliyetleri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE), 2008

üyeliğine dayalı bir yapıya dönüşme’ eğiliminde olduğunu söyleyebiliriz.¹³³ Alevilerin şehirleşirken yaşadığı trajediler bu siyasal kimliğin oluşmasında etkili olmuştur. Yukarıda belirttiğimiz göçle birlikte alevi bireylerin dini kimlikleri zayıflamış alevi kültürünün korunması zorlanmıştı. Dernekler ve cemevleri yoluyla yeniden kazanılan alevi bilinci değişime uğramıştır. ‘Alevi örgütlenmeleri bir yandan alevi politikalarının üretildiği mekanlar bir yandan da kentlere yeni göç eden Aleviler için cemaat ilişkilerinin ortaya çıkarılıp sürdürüldüğü dolayısıyla da köy cemaatinin kent cemaatine dönüştüğü merkezlerdir.’¹³⁴

Yeni Alevi kimliğinin siyasi yönü dini yönünün önüne geçmektedir. Bu değişimde temel alabileceğimiz ölçütler dini içerikli bir araya gelmeler ile siyasi içerikli bir araya gelmeler arasındaki farklar olabilir. Geleneksel Alevi ibadetlerine olan ilginin gösteri ve protestolara yönelen ilginin gerisinde kalması bu değişimin siyasi içerikli olduğu yönünde fikir verebilir. ‘Görgü ceminin uygulanmayışına karşın Sivas Olaylarının her yıl anılması yeni ritüellerin (ideolojik olarak) oluşmasını sağlamaktadır.’¹³⁵

Aslında bu durum ele aldığımız tüm toplumsal gruplar için geçerlidir. Kürtler, Aleviler ve Sünni İslami kesimler kendilerini yeniden üretmek zorundadırlar ve göçle birlikte oluşan yeni yerleşim yerleri bu iş için daha elverişlidir. Bu yeniden üretimde her grup çektiği acıları sık sık tekrarlamak ihtiyacı içerisinde olmuşlardır. Geçmişin yeniden ve trajik kurgulanışı ideoloji ve kimliği ayakta tutmaya çalışmanın bir ifadesidir. Geçmişteki olaylardan trajik bir sembolizm üretmek suretiyle kimlik ve grup şuuru perçinleştirilmeye çalışılmaktadır denilebilir.

4.2. Bireysel Refah Artışının Toplumsal Taleplere Etkisi

Devletin kendi ideallerine uygun vatandaş yetiştirmek için bile yeterince kaynak sorunu yaşadığı ortada iken birde bu anlayışın dışına çıkan toplumsal isteklere maddi destek sağlayamayacağı açıktır. Kültürün korunmasında devletin katkısı özellikle

¹³³ Şahin İlkay, “Ocaktan Cemevine Yapısal Bir Dönüşüm: İngiltere’de Alevi Kültür Merkezi ve Cemevi Örneği”, *Türk kültür hacı Bektaş Veli Dergisi*, Güz 2012, sayı 63, s.45

¹³⁴Subaşı Necdet, *Alevi Modernleşmesi Sırrı Faş Eylemek*, 3. Basım, İstanbul: Timaş Yayınevi, 2010, s.192

¹³⁵İlkay, s.51

alt kimliklerde sınırlı olduğu için bu işler toplulukların kendileri tarafından yapılmaya çalışılmıştır. Elbette bu Türk toplumunun alışık olduğu bir durumdur. Dini hayat batıdaki gibi kiliseler şeklinde yönetilmediği için devletin bu hizmetleri sunmada eksik kaldığı yerlerde halk ihtiyaçlarını kendi kendine gidermek yoluna gitmiştir. Alevi toplumu için bu durum daha belirgindir. Cumhuriyet döneminde olduğu gibi Osmanlı devletinde de aleviler dini hizmetlerini kendi imkanları ile görmüşlerdir.

1960'larda hızlanan göçle birlikte yıkılan geleneksel sistemin yerine şehirde yeni bir sistem kurulması için önce ekonomik güçlüklerin aşılması gerekiyordu. Cem evleri, vakıflar, dernekler için toplumsal refahın yükselmesi gerekir, daha doğrusu toplumsal refah artıkça bu tür kurumların sayısı da artar.

Dernekler kente yönelen toplumda belirli bir ihtiyacı karşılamak üzere kurulurlar. Bizim ele aldığımız şekliyle dernekler, kentleşen halkın isteği doğrultusunda hizmet veren kurumlardır. Dernekleşme aynı zamanda sosyo-ekonomik gelişenin bir sonucu olarak alınabilir. Dernekleşme hakkı 1908 ve 1924 Anayasalarında da bulunmasına rağmen 1961 anayasası bu konuyu daha geniş ve kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Bu, hem nüfus hareketlenmesinin hem de hareketlenmenin doğal bir sonucudur. Dernek yoğunluğunun artışı ile gelişmenin eş doğrultuda olduğunu kanıtlayan sayısız literatüre Türkiye'deki bulguları eklemek anlamlıdır.¹³⁶

1950'den sonra başlayan ekonomik hareketlilik toplumun kendini yeniden dizayn etme çabasını da beraber getirmiştir. Bu köy toplumunun durağan yapısından şehir toplumunun dinamik yapısına adapte olma isteğinin bir sonucudur. Çalışmalar içerisinde Yücekök'ün 1946-1968 yıllarını kapsayan geniş çalışması, oldukça aydınlatıcı bir eserdir. Çalışmasında, bu yıllar arasında kurulan derneklerde en hızlı gelişme kaydeden dernek türü olarak dini dernekleri tespit etmiştir. 1946'da dini dernekler ve cami yaptırma dernekleri toplamda 11 adet iken, 1950'de 142, 1955'de

¹³⁶ Yücekök Ahmet, *Türkiye'de Örgütlenmiş Dinin Sosyo -Ekonomik Tabanı(1945-1968)*, Ankara SBF Yayınları, 1971, No:33
www.politicks.ankara.edu.tr/dergi/kitap/1971/Ahmet_Yucekok.pdf

1003, 1960’da 4821ve 1968’de 10730 olmuştur. Son toplamda cami yaptırma derneklerinin sayısı 8419 adettir.¹³⁷

Ağırlığı cami yaptırma dernekleri olmak üzere dini dernekler bu son verilere göre toplam dernek sayısının yaklaşık %30’una ulaşmaktadır. Dernekleşmede düşük yoğunlukta olan az gelişmiş illerde bile cami yaptırma dernekleri, o illerin dernek sayısını önemli oranda artırmaktadır. Cami yaptırma derneklerinin 1965’den sonra görece durgunluğa girmesinde hem caminin yapılmasıyla derneklerin kapanması hem de bu tarihten itibaren İmam hatip Okullarının ve Kuran kursu derneklerinin sayısındaki artış neden olabilir.

Fahri Kuran kurslarının da camiler ve imam hatip okulları gibi arsa, bina, personel gibi giderlerinin tamamı halk tarafından karşılanıyor. Diğerlerinden farklı olarak, Fahri Kuran Kurslarının giderleri yapımının bitmesiyle bitmez her sene yeniden tekrarlanır. 1951 yılında mevcudu 237 olan Fahri Kuran kursları, 1965 yılında 1869 sayısına ulaşmış, 1968 yılında 2510 adet olmuştur. Bu rakamlar, kayıtlı olan kursların adedini vermektedir. Kayıtsız olarak faaliyet gösteren kursların sayısını ise o çalışmanın yapıldığı dönemde bile on binler olarak ifade edilmektedir.¹³⁸

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı(TESEV)’nin 2007’de hazırladığı İmam Hatip Okulları ile ilgili raporda bu okulların adedi hangi dönemde yapıldığı ve maliyetinin nasıl karşılandığı ile ilgili bilgiler var. Rapora göre, 1975-78 yılları arasında kurulan Birinci Milliyetçi Cephe hükümetiyle ikinci Milliyetçi Cephe hükümetleri dönemlerinde 230 İmam Hatip Lisesi açıldı. Bu rakam 2006 verileri ele alındığında toplam açılan okul sayısının (452) neredeyse yarısı kadardır.¹³⁹

2004 yılına kadar yapılan İmam Hatip Okullarının binalarının %65’i ‘tepeden tırnağa’ halkın yardımları ile yapıldı. Yine yapılan okulların %25.5’de halkın desteği bulunmaktadır. Devletin kendi başına yaptığı okul yüzde olarak 9.5’i ancak bulmaktadır. Halkın katkısı ile yapılan imam hatip okulları genelde aynı zamanda

¹³⁷ Yücekök, s.123

¹³⁸ Yücekök, s.145

¹³⁹ TESEV, **Devletle Toplum Arasında Bir Okul: İmam Hatip Liseleri Bir Kurum: Diyanet İşleri Başkanlığı**, İstanbul,2007

www.tesev.ogr.tr/assets/publication/file/BirOkul%20BirKurum%2003_.pdf(28.06.2012)

öğrencilerin barınma yemek gibi ihtiyaçlarını da karşılayacak şekilde yapıldı. İmam hatip okullarının yapımına cami yapımında olduğu gibi denek yada vakıf örgütlenmesi yoluyla yapılmaktadır.¹⁴⁰

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesinde eşit tek tip vatandaşlık anlayışı olduğunu söylemiştik. Bu anlamda, sadece Kürtler değil, Kürtler gibi yerli Araplar yine nüfusu önemli yer tutan Çerkezler ve diğer tüm etnisiteler Türk kabul edilmiştir. Bu duruma en güçlü tepkiyi Kürtler vermiştir. Kürt düşünürler devleti; Kürtleri ve bölgeyi sömürmekle, ırkçılık yapmakla asimilasyona uğratmakla, yok saymakla suçlamışlardır. Sömürü iddiasının yersizliği kadar ırkçılık iddiasının da kabul edilmesi ağır olacaktır.¹⁴¹ Bununla birlikte Türkiye'nin ilk başbakanı Rauf Orbay Çerkez, yine ilk başbakanlarından ve cumhurbaşkanlarından İsmet İnönü Kürt kökenlidir. ırkçılık yapan bir devlet kendisini yöneten inanları kendisi dışındaki gruplardan seçecek kadar geniştir. Açıkçası burada bilinçli bir ırkçılıktan söz etmek realitelerle uyuşmamaktadır. Cumhuriyet dönemi içerisinde bazı çıkışları saymazsak devletin Kürt düşmanlığı yaptığını iddia etmek yanlış olacaktır. Devlet, devletin kurumları hatta Türk milliyetçiliği yapan bir parti olarak Milliyetçi Hareket Partisi(MHP),Kürtleri ayrı ve tehlikeli bir grup olarak görmemiş, Türklerin bir kolu olarak ifadelendirerek kurulacak gelecekte doğal bir müttefik gözüyle bakılmıştır. Cumhuriyet'in Kürtler konusundaki temel tutumu tanımamaktır. Alt kimlikler kategorik olarak Türk kimliğinin bir parçası olarak görülmüş ve halk Türk üst kimliği etrafında bütünleştirilmeye çalışılmıştır; etnik, mezhepsel yada dinsel ayrışmalara sıcak bakılmamış, imparatorluk sonrası dağınık bakiye üzerinden bir milli devlet inşa edilmeye çalışılırken temel refleks ülkeyi bütünsel bir yapı haline getirmektir. Alt kimlikler üzerinden ayrışma siyaseti asla hoş görülmemiştir. Otorite etnik ve ideolojik isyanları otorite karşısında isyan davranışı olarak telakki etmiş ve bu konuda tavizsiz bir politika takip etmiştir.

Devlet söyleminde Kürt sorunu; irticai kalkışma, eşkıya faaliyetleri, dış güçlerin oyunu, geri kalmışlığın sonucu olarak isimlendirmiştir.¹⁴² Cumhuriyet'in milliyetçi politikalarının ırkçılığa doğru yönelmemesinin nedenlerinden biri de aynı

¹⁴⁰ TESEV,

¹⁴¹ Cenk Saraçoğlu, **Şehir Orta Sınıf ve Kürtler**, 2.Basım, İstanbul: İletişim Yayınevi, 2011, s.54

¹⁴² Yeğen, **Devlet Söyleminde Kürt Sorunu**, ss.109-115

dönemde ortaya konan halkçı politikalaradır. Sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir toplum yaratma ideali halkçılık anlayışı ile milliyetçiliği dizginlemiştir. Milliyetçi söylemin sertliği kargaşa ve isyan dönemlerinde artarken, sükun dönemlerinde halkçılık vurgusu yaygınlaşmıştır.

4.3. Avrupa'ya Yönelen Türk Göçünün Toplumsal Taleplere Etkisi

Dini alanda ise tüm Müslümanlar Sünni Müslüman olarak kabul edilmiştir.Devletin bu anlamda destek ve teşvikte bulunarak yaygınlaştırmak istediği için değil varlığını tanıma ve muhatap kabul etme açısından Sünni İslam'ı öne aldığını söyleyebiliriz. Muhtemel sebeplerinden birisi de, İslam'ın Sünni- Hanefi yorumunun daha rasyonel kabul edilip Reform konusunda elverişli olduğunun düşünülmesi olabilir. Ne sebeple olursa olsun resmi ideoloji imparatorluk ve eski gelenek özlemi içindeki dini yorumlara sıcak bakmamıştır.

1980'lerin sonuna doğru Kürtlük ve Alevilik meseleleri ülke dışına taşmış ve farklı bir boyut kazanmıştır. Bu oluşan yeni durumun en önemli sebeplerinden biride, Türkiye'den Avrupa'ya yönelen göçtür. 90'lardan itibaren göçmenler kurdukları güçlü örgütlerle hem bulundukları ülkelerde kültürel haklarının mücadelesini vermişler hem de Türkiye içerisinde kültürel hakların mücadelesine katkıda bulunmuşlardır.

1961 yılında devletlerin anlaşmaları ile başlayan Türkiye'den işçi göçü kısa sürede yüz binleri buldu. İlk başta temel amaç, yeterli geliri elde ettikten sonra anavatanına geri dönüştür. İlk kuşak göçmen işçilerinden sonra geri dönüş isteği yerini kalıcı olmaya bırakmıştır. Türkiye'den göç eden insanların Avrupa'da dernekleşmeye başlaması bu süreçten sonradır. İlk kurulan dernekler, cami dernekleri ve anavatanın cemaatsel uzantılarının kurduğu dernekler olmuştur. Bu nedenle ilk örgütlenmeler sorunlarını anavatanla bağlantılı olarak düşünürken 90'lardan sonra yeni bir yapılanma ile bulundukları ülkede kalıcı olmak üzerine strateji geliştirmeye çalışmaktadırlar. Adıgüzel, yaptığı çalışmada var olan derneklerin ortak amaçlarının başında daha

eğitimli bir topluluk yaratmak ve çifte vatandaşlık bu mümkün değilse Alman vatandaşlığına geçiş olarak belirtmektedir.¹⁴³

Avrupa’da Türk örgütlenmesine geçmeden şunu da belirtmek gerekir ki, göç konusunda devletin herhangi etnik ya da dini grubu kayırdığına ya da engellediğine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Devlet, her gruptan bireylerin ekonomik refahlarının yükselmesini istemektedir. 40 yıla yayılan göç olayının devlet tarafından kontrol edilebilmesi zaten zordur. Bununla birlikte devletin vatandaşları arasında bir ayrıma gitmediğini söylemek gerekir. Ortaya çıkan tabloda kesin veriler olmamakla beraber bu durumu doğrulamaktadır. Reha Çamuroğlu’nun ifadesine göre Almanya’daki Türk nüfusu içerisinde Alevi oranı Türkiye’dekinden daha yüksektir. Yine Almanya’da yaşayan Türkiye vatandaşlarının tahmini nüfusunun %25’den fazlası Kürt kökenli vatandaşlar olduğu düşünülürse Türkiye’ye olan etkileri daha net anlaşılır.

Göçle birlikte ilk kurulan çatı örgütlerinden birisi Milli Görüş’ün Almanya şubesi diğeri ise yine Türkiye’nin ilk cemaatlerinden birisinin uzantısı olarak kuruluyor. Çatı örgütlerinin çoğunluğu ise 70’lerin sonu ile 80’lerin başında kuruluyor. Göçün kalıcılığının anlaşılmasının yanında 80 Darbesinden sonra artan siyasal göç örgütlenme faaliyetlerini hızlandırmıştır.¹⁴⁴

Adıgüzel, Avrupa’da faaliyette olan en etkili dokuz çatı örgütünü incelemiştir. Temel hedeflerini aleviler adına hak talep etmek, Alevilik kaynaklı sorunlarıyla ilgilenmek olarak belirten Avrupa Alevi Birlikleri Federasyonunun kendilerine bağlı 96 dernekleri ve 20 bin üyesi bulunmaktadır. Avrupa Ehl-i Beyt Alevi Federasyonu; Türkiye merkezli bir yapılanma olarak 63 dernek sayısı ve 10 bin üye sayısı ile Ehl-i beyt ve gerçek Aleviliği anlatmak amacıyla 1999 yılında kurulmuştur. Atatürkçü düşüncüyü Avrupa’daki insanlarımıza anlatmak amacıyla 1994 kurulan Avrupa Atatürkçü Düşünce Dernekleri Federasyonu’nun 28 derneği ve 6 bin üyesi bulunmaktadır. Avrupa Türk Kültür Dernekleri Birliği, 47 derneği ve 3 bin üyesi ile Müslüman Türk kimliğini yaşatmak amacıyla kurulmuştur. Aynı amacı Türk kimliğini daha belirgin halde kullanarak gerçekleştirmeye çalışan Avrupa Ülkücü Türk Dernekleri

¹⁴³ Adıgüzel Yusuf, “Kimliğin Korunmasında ve Üretilmesinde Türk Derneklerinin Rolü Almanya/ Köln Örneği”, (**Yayınlanmamış Doktora Tezi** Sakarya Üniversitesi S.B.E.), 2004

¹⁴⁴ Adıgüzel, s.92

Federasyonunun 200 derneği ve 26 bin üyesi bulunmaktadır. Avrupa Türk İslam Birliği, Türklerin milli, dini, manevi değerleri ile birlikte yaşamalarını amaç edinen 127 derneği ve 10 bin üyesi bulunan çatı örgütüdür. Diyanet İşleri Türk İslam Birliği Türkiye Devletinin göçten yaklaşık 25 yıl sonra kurduğu ve Türkiye'dekine benzer bir amaçla kurduğu bir teşkilattır. 1985 yılında kurulan çatı örgütünün 863 derneği ve 110 bin üyesi bulunmaktadır.¹⁴⁵

Almanya göçten sonra ilk kurulan çatı örgütü, İslam Kültür Merkezleri Birliği adını alan ve Türkiye'nin ilk kurulan cemaatlerinden Süleyman Efendi cemaatinin bağlılarının kurduğu teşkilattır. Müslümanlara dinlerini öğretmek ve dini ihtiyaçlarını gidermek için 1973 yılında kurulan teşkilatın 300 derneği ve 20 bin üyesi bulunmaktadır. Adıgüzel'in çalışmasını yaptığı yıllarda Avrupa'da en etkili ve kalabalık çatı örgütü Avrupa Milli Görüş Teşkilatı 1974 yılında kurulmuştur. 2137 adet dernek sayısı ve 87 bin üye sayısı ile en geniş ağa sahip olmasının yanında en faal ve faaliyet çeşitliliği bakımından en geniş çatı örgütlerinden biridir. 2004 yılında yapılan bu çalışma oldukça kapsamlı net bilgileri vermekle birlikte aradan geçen zaman içerisinde artan nüfus diğer bazı nedenlerle bilgilerde değişim olmuş olabilir. Almaya Alevi Birlikleri Federasyonu(AABF) resmi internet sitesi Almaya çapında 130 yerel örgütün birleşmesi ile 100 bin üyeye ulaştıklarını bildirmektedir. Almanya Milli Görüş Teşkilatının Türkiye'deki ile uyumlu olarak gücünün biraz azaldığını düşünebiliriz.

Aleviler Avrupa'da 1970'lerin sonlarından itibaren örgütlenme yoluna gitmeye başlamışlardır. Avrupa Alevi örgütlenmesi genel olarak Türkiye'yle irtibatlı olduğu için 1990'larda hızlanan bir ivme kazanmıştır. Kaleli'ye göre, Avrupa Alevilerini harekete geçiren nedenlerden biriside Madımak Olayı'dır. Bu tarihten itibaren Avrupalı Aleviler birbirlerine daha fazla sahip çıktılar ve 36 derneğin birleşmesi ile 1993 yılında Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu kuruldu.¹⁴⁶

Avrupa'da bu çatı örgütlerinin dışında kalan Türklerin kurduğu birçok örgüt bulunmaktadır. Türkiye'den ve başka ülkelerden göç eden Kürtlerin kurduğu birçok örgüt de bulunmaktadır. Göçün ilk dönemlerinde hem Almanya Hükümetinin izin

¹⁴⁵ Adıgüzel, ss. 108-149

¹⁴⁶ Kaleli, s. 74

vermemesi hem de göç edenlerin gücünün kırılmaması için ayrı bir dernekleşme faaliyetine girmeyen Kürtler, zamanla kendi derneklerini kurmaya başlamışlardır. Kürt göçmenlerin kurduğu ilk dernek, Türkiye İşçi-Kültür Yardımlaşma Derneği oluyor ve dernek sayısını 1979 yılında 20'ye yükseltiyor. Şartlarında uygun olmasıyla aynı yıl dernek adını Kürdistan İşçi Dernekleri Federasyonu olarak değiştiriyor. Bu anlamda yasal olarak içinde Kürt kelimesi geçen bir dernek faaliyete geçiyor.¹⁴⁷ Özellikle 80 Darbesinde meydana gelen hızlı siyasi göçle birlikte Kürtler Avrupa'da etkin dernekleşme faaliyetine giriyorlar.

Türkiye'de yaşayan Kürtlere ilk defa 1988 yılında Amerika Birleşik Devletleri tarafından yayınlanan İnsan Hakları Uygulamaları Ülke Raporları'nda yer verilmiştir. Raporda, Türkiye'de yaşayan Kürt azınlığın varlığından ve haklarının ihlal edildiğinden bahsedilmektedir. Aradan on yıl geçtikten sonra, 1998 yılı Avrupa Birliği İlerleme Raporu'nda Aleviler muhatap alınmaktadır. Raporda, devlet okullarında zorunlu olarak okutulan din dersinin yalnızca hakim mezhebe uygun olarak verildiği, geniş bir nüfusa sahip olan Alevilerin bu derslerde ihmal edildiği ifade edilmiştir.¹⁴⁸

2000 yılından 2007 yılına kadar yayınlanan komisyon raporlarında, Sünni olmayan Müslüman toplulukların ve sayıları on milyon ile yirmi milyon arasında değişen Alevi topluluğunun mağduriyetlerinde herhangi bir değişiklik bulunmadığı belirtilmiştir. 2002 yılında yayınlanan raporda Müslüman dini topluluklara atıf yapıldığı gerekçesiyle Alevi ve Bektaşî Oluşumları Birliği Kültür Derneğinin feshedildiği belirtilmektedir. 2004 yılında hazırlanan raporda zorunlu din eğitimi konusunda Alevi bir anne-babanın açtığı dava dile getirilmekte, 2005 yılı raporunda ise Alevilerin ibadet yeri olan cemevleri ile olumlu bir gelişme olmadığı ifade edilmektedir.¹⁴⁹

2008 yılında yayınlanan raporda, hükümetin Alevi toplulukları ile diyalog kurmaya başladığı belirtilmiş, bununla birlikte başta cemevlerinin statüsü olmak üzere gözle görülür bir iyileşmeden bahsedilemeyeceği belirtilmiştir. 2009 yılında hazırlanan

¹⁴⁷ Rıza Baran, Berlin Eski Eyalet Millet Vekili, [www.kurdinfo.com/nuce-bixwine\(08.09.2012\)](http://www.kurdinfo.com/nuce-bixwine(08.09.2012))

¹⁴⁸ Avrupa Birliği İlerleme Raporlarında Alevilik, 2012 [www.alevibektaşi.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=758:avrupa-birlii-komisyonu-ilerleme-raporlarında-alevilik&catid=35:makale\(17.01.2014\)](http://www.alevibektaşi.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=758:avrupa-birlii-komisyonu-ilerleme-raporlarında-alevilik&catid=35:makale(17.01.2014))

¹⁴⁹ Avrupa Birliği İlerleme Raporlarında Alevilik,

raporda hükümetin başlattığı açılımı devam ettirdiği, bu açılımın bir parçası olarak Alevilerden özür dilendiği, Alevi toplumunun sorunlarını görüşmek üzere çalıştaylar düzenlendiği, devlet televizyonunda programlar yapıldığı, Madımak Oteli'nin Kültür Merkezi olarak yeniden düzenlenmek istendiği belirtilmiş ve olumlu bulunmuştur. 2010 ve 2011'de yayınlanan raporlarda hükümetin olumlu adımları hatırlatılmış; ancak, yine de uygulamaların Avrupa İnsan hakları Sözleşmesinin kriterlerine tamamen uyumlu hale gelmediği ifade edilmiştir.¹⁵⁰

Avrupa Birliği'nin ya da Amerika Birleşik Devleti'nin etnik ve dini azınlıklar konusundaki uyarıları hakkında yapılan yorumlar çeşitlilik gösterse de artık yurt dışındaki Türk vatandaşlarının Türkiye içerisindeki uygulamalara karşı inisiyatif aldığı gerçeği kabul edilmektedir. Barış Erdoğan, 2007 yılında Alevilikle ilgili yayınladığı yazı dizisinde artık yeni merkezin Avrupa olduğunu söylüyor ve bunun için üç neden sıralıyor. İlk olarak, Avrupa'da örgütlü Aleviler Türkiye'nin girmek istediği Avrupa Birliği kurumlarına daha yakın, bu yakınlığı ekonomik güç ile birleştirip kendilerine yakın isimleri destekleyebiliyorlar, son olarak da Aleviliği kurumsallaştıracak özgürlükler Avrupa'da var.¹⁵¹

Bazı Avrupa ülkelerinde okutulmaya başlanan Alevilik din dersleri, hem örgütlü Aleviliğin başarısını göstermek bakımından hem de Türkiye'deki Aleviliğe etkisini göstermek bakımından önemlidir. Almanya kanunları, sadece dinleri değil cemaatleri de hukuken tanıyıp haklarını gözetiyor. Cemaatlerin kendi bağlılarına din dersi verme hakları var. Kurumsallaşmış dini bir topluluk Almanya anayasasının 7. maddesi 3. fıkrası gereği din dersi talebinde bulunabilir.¹⁵²

AABF kendisini ayrı bir dini cemaat olarak kabul ettirdikten sonra yaptığı çalışmaları sayesinde Almanya'daki Aleviler birçok eyalette devletle doğrudan ilişki kurma hakkı kazanmıştır. İlk defa 1995 yılında AABF Alman Devleti'nin bütün batı eyaletleri kültür bakanlıklarına Alevilik din derslerini okutulması için başvuru yaptı

¹⁵⁰ Avrupa Birliği İlerleme Raporlarında Alevilik,

¹⁵¹ Barış Erdoğan, "22 Temmuz ve Alevilik-5", *Sabah*, 7 Haziran 2007
www.sabah.com.tr. (19.03.2012)

¹⁵² Halise Kader Zengin, "Almanya'da İslam Din Öğretimi Modelleri", *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, Sayı 2, dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/737/1144/13417.pdf(30.02.2014), ss.245-268

ancak, bir sonuç çıkmadı. Çalışmalar sonucunda 2002-2003 ders yılında Berlin eyaletinde dört ilköğretim okulunda Alevilik din dersi verilmeye başlandı. Dersin dili Almancadır. Ders kitabını, araştırmacı yazarlar Cemal Şener ve Celal Aydemir kaleme almışlardır. AABF 2010 yılında Almanya’da dini bir cemaat olarak kabul edilmesi sonucunda dört eyalette daha din dersi uygulamaları başlamıştır.¹⁵³

Alevilik din derslerinin verilebilmesi için bir takım şartların yerine getirilmesi gerekiyor. Öncelikle, öğrencilerin velileri okul müdürlerine Alevi olduklarını belirtip çocukları için Alevilik dersleri almak istediklerini ifade ediyorlar. Bir sınıf oluşturulabilmesi için en az on iki Alevi çocuğunun velisinin başvurması gerekiyor. İnanç grubu, okul müdürleri ve o eyaletin eğitim bakanlığı birlikte çalışmalar yaparak ders hazırlanıyor. Başlangıçta Alevilik din dersini verecek yetişmiş öğretmen olmadığı için dersin verilmesinde alevi kökenli isimlerden yararlanılmıştır. 2008-2009 öğretim yılında 530 alevi öğrenci Alevilik din dersi almaktadır.¹⁵⁴

Danimarka Alevi Birlikleri Federasyonu yaptıkları hazırlıklar sonunda Danimarka’da inanç topluluğu olarak kabul edildiklerini belirttikten sonra kendilerine bağlı olan Alevilerin yasalarca tanıdığı haklarını şu şekilde sıralıyor: İncamıza kişi ve kurumlarımıza yapılacak maddi manevi saldırı ve hakaretlere karşı yasal güvence, nikah kıyma yetkisi, yurt dışından din görevlileri getirebilme hakkı, özel mezarlık açma hakkı, bazı yeni çıkacak yasalar hakkında görüş bildirme hakkı, okullarda verilecek din derslerinde aleviler hakkında bilgi verilecek olması. Bu bilgilerin verildiği kitapçığın girişinde federasyonun amacının bu hakların verildiği yabancı ülkelerin yanında Alevi-Bektaşî-Kızılbaş inancının anayurdu olan Türkiye’de de tanınması ve haklarının verilmesi olarak ifade edilmiştir.¹⁵⁵

Kurdukları dernekler, yaptıkları sürekli ve süreksiz yayınlar ve uydu yoluyla yapılan t.v.yayınlarıyla göçmen Kürt ve Aleviler, öncelikle Türkiye’de yok sayılan kimliklerinin var olduğunu dile getirdiler. İkinci olarak, ülke içerisinde baskı yoluyla

¹⁵³ Cemal Tosun, “Almanya’da Alevi Din Derslerinin Tarihsel Gelişimi ve Türkiye’ye Muhtemel Yansımaları”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, cilt 12, Sayı 33, [ktp.isam.org/pdfdr/DO1949/2009_33/2009_33TOSUNC.pdf](http://isam.org/pdfdr/DO1949/2009_33/2009_33TOSUNC.pdf)(30.02.2014) ss.99-106

¹⁵⁴ Tosun, s. 35

¹⁵⁵ *Danimarka Alevi Federasyonu*
tr.alevi.dk/?page_id=5(19.12.2012)

oluşturulan bu irreal durumun sürdürülemez olduğunu ortaya koydular. 814 bin kilometrenin dışına çıkıldığında bu yok saymaların bir anlamının kalmadığının, dünya ile irtibata geçilmek istenen her durumda bu gerçeklerle karşılaşılacağının idrak edilmesini sağladılar.

5.ALEVİ ÇALIŞTAYLARI

5.1.Alevilik ve Aleviler

Aleviliğin tanımlanması gün geçtikçe daha da karmaşıklaşıyor. Burada kastettiğimiz belirli bakış açısına sahip olanların yaptığı tanımlar değildir. İlahiyatçıların Aleviliği tanımlaması aşağı yukarı birbirinin aynısıdır ya da bir araştırmacıya göre Alevilik tanımı bellidir. Karmaşıklığı görmek için çok uzaklara gitmeden Alevi Bildirgesinin giriş cümlesine bakmak yeterlidir. Bu bildirgede, Alevilik ‘İslamiyet’in Türkiye’de yaşayan bir kolu’ olarak tanımlanır. Geçen zaman içerisinde İslamiyet vurgusunun gittikçe azaldığını görebiliriz. Alevilik hakkında konuşan birçok alevi önder ideolojik bakış açısı nedeniyle ya da dinsel konumu nedeniyle (ateist) bu İslamiyet vurgusundan uzak konuşuyor.

Aleviliği Hz. Ali ile başlayan bir süreç olarak kabul eden Alevi Vakfı Genel Başkanı Doğan Bermek, Aleviliği İslam’ın ilk ve en sadık yorumu olarak kabul ediyor. Bermek, her inanç sistemini kitlelere ulaştıran kitlerle anlatan şahıslar bulunduğunu iddia ederek Hz. Ali’nin ise İslam’ın ilk teorisyeni olduğunu belirtiyor. Bu nedenle, Alevilik Bermek’e göre, İslam’ın özüdür.¹⁵⁶ Alevi Bektaşî Federasyonu Genel Sekreteri Atilla Erden için Aleviliği tek bir dini yapı içine hapsetmek kadar yanlış bir şey olamaz. Anadolu Aleviliği İslam dini dışında Hristiyanlık, Şamanizm, Manizm gibi dini yapılardan etkilenmiştir ve aynı zamanda Anadolu’daki eski medeniyetlerden izler taşımaktadır. Aleviliği dini bir tanımlama içine hapsetmek yerine onu büyük bir kültür olarak görmek gerekir.¹⁵⁷ Pir Sultan Abdal Kültür Derneği Genel Başkanı Kazım Genç Aleviliğin Tanrıya bakışının İslam dininin bakışından oldukça uzakta olduğunu belirtip Aleviliğin İslam dininden etkilenmiş olmakla birlikte kendine özgü bir inanç olduğu belirtiyor.¹⁵⁸

Alevilik üzerine araştırma yapan alevi yazarlar sadece Aleviliğin İslam’ın içinde olup olmadığı konusunda değil ne zaman ortaya çıktığı, Hz. Ali ile bağlantısı,

¹⁵⁶ Hakan Tanıttıran ve Gülten İşeri(hzl.), **Aleviler Aleviliği Tartışıyor**, 1.Basım, İstanbul: Kalkedon Yayınevi, 2006, s.43

¹⁵⁷ Tanıttıran ve İşeri, s.37

¹⁵⁸ Tanıttıran ve İşeri, s.71

yerel ya da evrensel bir kültür olup olmadığı konularında da birbirinden farklı yaklaşımlar sergilemektedirler. Erdoğan Aydın, Anadolu Aleviliğini kökeninin Hz. Ali olmadığını iddia ederken, Süleyman Diyaroğlu, Alevilerin İslam'ın beş şartı dahil bir çok konuda genel anlayıştan uzak hareket ettiğini belirterek Aleviliği İslam'ın içine sokmaya çalışanları, ya İslam dinini ya da Aleviliği bilmemekle suçlamaktadır.¹⁵⁹ Reha Çamuroğlu, Aleviliği heterodoks bir inanç olarak niteleyerek bu durumun ilk sonucunu evrensellik olduğunu belirtir. İkinci bir özelliği ise, dinler arasında bir hiyerarşi oluşturmamasıdır. Bu nedenle, Reha Çamuroğlu'na göre Alevilik gerçek Müslümanlık demekle Alevilik gerçek Hristiyanlık demek arasında fark yoktur.¹⁶⁰ Cemal Şener ise her dinin birden farklı yorumu olduğu gerçeğinden hareketle İslam'ın temel şartının Allaha inanmak olduğunu belirtmiş ve tarihi sosyolojik, teolojik olarak Aleviliği İslam dışı saymanın mümkün olmadığını belirtmiştir.¹⁶¹

Buradaki sorun yapılan ve yapılacak tanımlamaların kuşatıcılığının her geçen gün azaldığıdır. Bir inanç sisteminin tek bir tanımla sınırlandırılmayacağı bellidir. Sünni İslam'da birçok mezhebe ayrılmıştır. Mezheplerin dışında da birçok farklı görüş vardır. Alevilik içinde birçok farklı görüş olması doğaldır.

Tanım konusunda karmaşıklığı nedenlerinden birisi, Aleviliğin tarihsel olarak üç ayrı fiili dönem yaşamasıdır: Kızılbaşlık, Alevilik ve Modern Alevilik. Dönemlere ayırma inceleme açısından kolaylık sağlamak için yapılsa da aynı zamanda tanım karmaşasına ışık tutmaktadır. Birinci dönem, yani Kızılbaşlık dönemi, Aleviliğin doğuş sürecini anlatır.¹⁶² Anadolu coğrafyasında Şah İsmail'in Safavi devletinden önce de Şii kolları bulunsa da asıl önemini bu dönemde kazanırken Şah İsmail'in çağrısına uyanlar bunun sonucunu Osmanlı Devletinin sınırsız şiddetiyle karşılaşmak durumunda kaldılar. Alevilerin İran'la bağlarının koptuğu ve içte tecride uğradıktan sonra yeni bir yapılanma içerisine girdikleri dönemi, Alevilik olarak adlandırıyorlar. Modern Alevilik ise, Cumhuriyet sonrası ve kentleşme sonucu modernizmin daha yoğun hissedildiği dönem olarak ifade ediliyor.

¹⁵⁹ Tanıttıran ve İşeri, s.121

¹⁶⁰ Reha Çamuroğlu, **Değişen Koşullarda Alevilik**, 5.Basım, İstanbul: Kapı Yayınevi, 2008, s.43

¹⁶¹ Tanıttıran ve İşeri, s.32

¹⁶² Necdet Subaşı, **Alevi Modernleşmesi Sırrı Faş Eylemek**, 3. Basım, İstanbul: Timaş Yayınevi, 2010, s.79

Aleviliğin soy yoluyla var olan bir inanç olması tanımlama konusundaki sıkıntıları oluşturan bir başka etmen. Bugün toplumda geleneksel Aleviliğe inanan ve bunun gereklerini yerine getiren kişi de alevidir, inanan ancak inançlarını yerine getirmeyende alevidir, fikri bağlamda Marksist olanda alevidir, hiçbir dini inancı kabul etmeyen tanrının varlığını reddeden kişide alevidir.

Tanımlamayı karmaşıklaştıran bir başka unsur, Aleviliğe bilimsel bir yaklaşımın nasıl olacağı konusundaki tartışmalarla ortaya çıkmaktadır. Alevilik, İslam üst başlığı altında heterodoks-ortadoks ayrımında mı ele alınacaktır yoksa seçkin İslam'ı ve halk İslam'ı ayrımında alt başlık olarak mı incelenecektir.¹⁶³Heterodoks kavramının İslam dini söz konusu olduğunda anlamlı olmayacağını düşünenler olduğu gibi bu kavramın İslam içinde uygun olduğunu en azından yeni kavramlar üretilene kadar bu kavramın kullanılabileceğini belirten görüşlerde vardır. Burada temel problem, İslam dini içerisinde Kilise türü bir yapılanma olmamasıdır. Üstelik İslam dininde ilk ayrışmalar teolojik değil de siyasidir ve her grup siyaset içerisinde yeniden yapılanma yoluna gitmiştir. İran için heretik, rafizi, mülhid olan Türkiye için ortadokstur.

İslam dini yayılırken İslam davetçileri bulundukları bölgeye kendi damgalarını vurmuşlar bu da bir takım farklılıkları ortaya çıkarmıştır. Yeni bir dine girecek olan insanlar tepkisiz birer alıcı olmadıklarından bu insanlar binlerce yıllık din ve ya kültürlerini bir şekilde yeni kabul ettikleri dinin içerisine sokacaklardır. Sonuç olarak alevi incelemelerinde heteredoks grupların yapısal özelliklerinden olan gizlilik, sır gibi yapıların bulunduğunu ve bu şekilde incelenebileceğini ama aynı zamanda halk dini özellikleri de taşıdığını belirtmek gerekir.

Bu nedenle, bir tanımdan ziyade bir süreci ifade eden Subaşı'nın tanımını kullanabiliriz. ‘ Alevilik, en belirgin özelliğini Hz. Muhammed'in Ehl-i Beytine özellikle Hz. Ali ve soyuna gösterilen derin saygı, sevgi ve yandaşlık olan dini ve siyasi grupların genel adıdır. Hz. Ali'nin Hz. Muhammed'in halifesi olduğunu savunan İmamiyye (İsnaAşeriyye, Caferiye) mezhebini de içine almak üzere, Zeydiyye, İsmailik, ve yanı sıra gulat olarak adlandırılan ve Galiye, Müellihe, Ali-İlahiler, Kızılbaşlık gibi

¹⁶³ Selim Eren, “Heterodoks Grupların Yapısı ve BU Tür Grupların Araştırılmasında Yöntem Sorunu”, **Türk Din Sosyolojisinin Temel Sorunları Sempozyumu**, Çorum, 11-13 Haziran 2004, ss.279-292

zaman zaman Hz. Ali'ye ilahlık mertebesinde gören 'hulu', 'tenasuh', 'ibaha' inanışlarına diğer gruplarda genel olarak Alevilik üst kavramı içinde değerlendirilmektedir. Bu meyanda Hz. Ali'ye nispet edilen tarikatlarda alevi şeklinde adlandırılmaktadır.' Bu çok genel bir çerçevedir ve daha belirgin kılmak için Aleviliği belirli bir coğrafya yani Anadolu ile ve belirli bir ırk yani Türklükle alakalandırmak gerekli görülümüştür. Anadolu Aleviliği kendine özgü bir yapılanmadır. Sezen, Alevilik üzerinde Türklerin Şamanizm dönemi adetlerinden bazılarının değişmiş de olsa girdiğini belirtmiş şaman kişiliğinin gerek Alevilik gerek Bektaşilik ve hatta bazı tarikatlarda pir ve ya veli şeklinde dönüştüğünü belirtmiştir.

Hz. Ali ve soyuna yapılan haksızlık ve zulüm anlayışı Şii davetçiler tarafından oldukça profesyonel bir şekilde işlenmiş, özellikle İran ve Türkistan'da geniş bir taraftar desteği almıştır. Göçebe yaşayan ve Anadolu'ya gelen Türkler arasında bu anlayışın yaygın olduğu söylenebilir. Bir diğer etkide, Anadolu'nun Müslümanlaşmasında önemli katkısı bulunan tarikatlardan gelmektedir. Sezen'e göre, üç büyük Türk tarikatından biri olan Bektaşilik kaynağını bir taraftan İslam'dan alırken bir taraftan da eski Türk ve diğer inanç sistemlerinden alarak onları kaynaştırmış ve yeni bir kimlik çıkarmıştır.

Görebildiğimiz kadarıyla Osmanlı-Safavi karşılaşmasından evvel Anadolu'nun şartları bu Sünni-Alevi ayrışmasına müsaitti. Osmanlı Devleti kuruluşu aşamasında yararlandığı göçerlerle daha sonra özellikle padişaha doğrudan bağlı düzenli ordu kurulduktan sonra çatışmaya girmiştir. Devletin devamı için düzenli vergi düzenli vergi için yerleşik hayata geçiş gerekiyordu. Bunun dışında göçerler bağımsız hareketleri ile asayiş tehdit ediyordu. Zamanla göçerlerle devlet arasındaki hoşnutsuzluk çatışmalara yol açmaya başladı. Burada şunu da belirtmek gerekir ki Balkanların Türkleşmesi yine Türkmen göçerler sayesinde oluşmuştur. Fetret Dönemi içerisinde devlete en sadık bölge yine balkanlardaki Türk toprakları olmuştur. Devletin tüm Türkmen göçerlere karşı olduğu doğru değildir. Bu durum, yani göçebe yaşam süren Türkmenlerin ortaya çıkardığı problemler, sadece Osmanlı Devleti için geçerli değildir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin son dönemlerinde ortaya çıkan ve devletin gücünün sarsılmasına yol açan isyanlarda bu tür isyanlardandır. Moğol baskısıyla Anadolu'ya kaçan Türkmenler zaman zaman yerli halkla problemler yaşıyorlardı. Devletin yerli halktan yana tavır alması

gerilimi daha da artırdı ve sonunda tarihe Babai İsyanı olarak geçen acı olaylar yaşandı. İsyan bastırıldı ancak isyancılar Anadolu'nun çeşitli yerlerinde var olmaya devam ettiler. İsyanın fikri üst yapısını kuran Baba İlyas öldürüldü; ancak, müritleri onun öğretisini yaymaya devam ettiler. Babailik hareketi 'mehdici, bağdaştırmacı, mistik ve heterodoks İslam özellikleri'¹⁶⁴ Anadolu'daki Alevi üst başlığındaki birçok öğretiye temel sağlamaktadır.

Türkler'in İslam'a girerken Şii öğretilerden etkilenmesi Anadolu'nun Müslümanlaşmasında tarikatlerin rolü, ve otoritenin temsilcisi olarak devlete karşı ortaya konan isyanlar öyle görünüyor ki Osmanlı Devleti içerisinde Safavi Devleti için hazır müttefikler barındırıyordu. Safavi Devleti Erdebil Tarikatına dayanıyor. Erdebil tarikatı kuruluşundan sonra zamanla siyasi bir hedef gütmeye başlıyor. Özellikle Şeyh Cüneyt ile birlikte politik bir güce ulaşıyor. Evlilik yoluyla Akkoyunlu Devleti'nin mirasına da ortak olan şeyh Cüneyt'in torunu olan Şah İsmail 1501 yılında kendi devletini kuruyor. Hem dini hem de siyasi liderliği elinde bulunduran Şah İsmail devletinde Türkmenlere önemli görevler veriyor ve bu tutumu da o zamana kadar kendilerini unutulmuş hisseden Türkmenlerde büyük etki yaratıyor. Araştırmacılar, Anadolu'daki Safavi taraftarlığının hem mezhepsel hem de ırksal nedenleri üzerinde birlikte duruyorlar. 'Türkmenlerin Safavi tarikatı ile olan ilişkilerini giderek askeri yardıma dönüşmesini politik, sosyal ve kültürel açıdan içinde bulundukları durumdan memnun olmamalarına bağlanabilir.'¹⁶⁵ Birçok sebebe dayanan bu yakınlaşmayı Safavi Devleti de davetçiler göndererek hızlandırmaya çalışıyordu. Daha sonra Celali İsyanları olarak adlandırılacak Osmanlı Devletine yönelik isyanlar o dönemde Safavi'lerin Anadolu'da bulunan davetçilerinin çevrelerine topladıkları müritler yoluyla çıkan isyanlardır.

Şah İsmail'in Anadolu'nun çeşitli yerlerine gönderdiği davetçiler yoluyla ortaya çıkan rahatsızlık sonucunda yeniçerilerinde isteğiyle Osmanlı Devleti'nde taht değişikliği oluyor. Bu kargaşa döneminde gerekli tedbirleri ihmal edip almadığı düşünülen 2. Beyazıt tahtan indirilerek yerine oğlu Selim geçiriyor. Devletin varlığını tehlikede gören Sultan Selim tahta çıktıktan sonra Şah İsmail ile savaşmak için harekete

¹⁶⁴ Subaşı, *Alevi Modernleşmesi Sırrı Faş Eylemek*, s.80

¹⁶⁵ Subaşı, *Alevi Modernleşmesi Sırrı Faş Eylemek*, s.82

geçiyor. Savaştan önce ve savaştan sonra Anadolu’da sayıları binleri bulan Şah İsmail taraftarları öldürüldü. Bu nedenle, Sultan Selim ismi, Alevilerde oldukça olumsuz bir çağrışım yaratmaktadır.

Savaşın sonunda, Anadolu hakimiyeti Osmanlı Devleti lehine belirginleşmiştir. Bununla birlikte, bu durum, isyanların artmasını engellememiş Bozoklu Celal, Baba Zunnun, Şah Geldi isyanları gibi birçok alevi kökenli isyan devam etmiştir. İsyancılar kısmi başarılar gösterebilir de her isyanın sonunda daha fazla yara almış bir şekilde bozguna uğradılar. Bu isyanlar bittiğinde Aleviler, bir tarafta Şii İran ile irtibatsız kalmış diğer taraftan da Osmanlı Devletinin ötekisi konumuna düşmüşlerdir. Üzerine konuştuğumuz Aleviliği oluşturan süreç böylece başlamış oluyor.

Beklenen Şahın bir türlü gelmemesi, şaha giden yollarında şiddetle kapanması neticesinde Alevi topluluklar içe yönelmek zorunda kalmışlardır. Kızılbaş olduklarından şüphe edilenlerin takip edilmesi, öldürülmesi ya da sürülmesi sonucu Anadolu’ya yayılan korku Alevileri görünür olmamaya ve sırra yöneltmiştir. Dış dünya ile irtibatın kopması, İran ve diğer bölgelerdeki Şii ulemanın etkisinden uzaklaşılması ile neticelenmiş, ulema tarafından yenilenen güncellenen bilgi ulaşılamaz olmuştur. Kızılbaşlık dönemi olarak ifade edilen dönemin bitip Alevilik döneminin başlaması bu şekilde olmuştur.

Kendilerini ifade etmelerinin ve yeni taraftar toplamalarının imkansızlığı yanında merkezi otoritenin sıkı takibine uğramaları Alevileri gözden uzak, ulaşılmaz zor yerlere çekilmeye yönlendirmiş ve diğer toplumsal kesimlerden soyutlanmalarına yol açmıştır. Bu durum giderek Aleviliği soy yoluyla devam eden bir inanış haline getirmiştir.

Osmanlı Devletinin hoşgörüsünün sınırı Alevilerdir. İçerisinde barındırdığı etnik ve dini grupların kendi iç hukukuna karışmayan, dini eğitimlerinden uzak duran ve belirli bir düzeyde hoş görü ve birlikte yaşam alanı oluşturan Osmanlı Devleti sıra Alevilere geldiğinde bu özelliklerinden uzaklaşmaktadır. Statülerinin Osmanlı tabakalaşma sisteminin en altında yer alması, yönetimin Aleviliği bir millet olarak kabul değerlendirmemesi, Aleviliği görünür olmaktan alıkoymuş gizliliğe daha çok

yaklaştırmıştır.

Osmanlı Devleti tarafından hukuki olarak tanınmayan Aleviler gizliliğe zorlanmış, bu da, geri besleme yoluyla Alevi olmayan grupların Alevileri hor görmelerine ve onlardan kuşkulananmalarına neden olmuştur. Toplumdan ve merkezi otoriteden soyutlanıp kendi içine kapanan aleviler bu yeni dönemde kendilerine has yöntemlerle kurumsallaşarak Cumhuriyet kurulana kadar gelmişlerdir. Yukarıda çizdiğimiz çerçeve ilk olarak Aleviliği anlamak için kullanılan bağdaştırmacı, mehdici, halk dini gibi kavramların nasıl bir zeminde ortaya çıktığını anlatır. İkinci olarak, Osmanlı Devleti Aleviler için Sünni kesimin aksine olumlu bir imaj içermez. Gerçi özellikle son dönemde aleviler ve Osmanlı devleti arasında bir yakınlaşma olsa da Osmanlı devletinin yıkılıp yerine Cumhuriyetin kurulmasını Aleviler içten desteklemişlerdir. Aleviler Cumhuriyete ve Mustafa Kemal'e bağlılıklarını her zaman dile getirmişler, cumhuriyetin getirdiği düzenin Alevilerin nefes almasını sağladığını ifade etmişlerdir.

Siyasi çerçevesini çizmeye çalıştığımız Aleviliğin inanç sisteminin oluşması daha karmaşıktır. Bektaşiliği Alevilikten temelde ayırmayan yalnız Aleviliğin köye dönük Bektaşiliğin ise şehirli bir yapı olduğunu düşünen Melikof, Bektaşiliği; bir ucu Türkistan'da diğer ucu Arnavutluk'ta bulunan ve bulunduğu yerlerdeki dini inançlardan etkilenecek oluşan senkritik bir inanç olarak görür.¹⁶⁶ Ona göre Bektaşilik diğer İslam tarikatlarından temelde Türk hayat tarzına olan bağı ile ayrılır. Bektaşilik, Türklerin göçebe yaşamından ve bu yaşamın döngüselliğinden etkilenmiştir.¹⁶⁷

Aleviliğin şekillenmesinde geniş bir coğrafya ve dinlerin etkisi olduğu noktasında Melikof'a katılan Ocak, bu inancın oluşmasında Orta Asya kavimlerinin dinleri, Türk'lerin en eski dinleri ve daha sonra girdikleri dinler, İran dinlerinin etkileri, semavi dinler ve Anadolu'daki inançlar etkilerini belirtir.¹⁶⁸ Türklerin kültürel olarak en çok alışverişte bulunduğu ve etkilendiği medeniyetler Çin ve İran medeniyetleridir.

¹⁶⁶ İrene Melikoff, **Uyur İdik Uyardılar Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları**, Bahar Tırnakçı(çev.), 1.Basım, İstanbul: Cem Yayınevi, 1993, s.24

¹⁶⁷ Melikoff, s.30

¹⁶⁸ Ahmet Yaşar Ocak, **Alevi Bektaşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri**, 1. Basım, İstanbul: İletişim Yayınevi, 1993,s.38-39

İran’da ortaya çıkan dinler kısa sürede Türk bölgelerinde yayılıyordu. Aleviliğin inanç özelliklerini en belirgin olanları, eski Türk inançlarının izlerini taşır. Ocak’a göre Şamanizm’in din olarak Türk toplumları içerisindeki abartılmaktadır. Aslında Şamanizm, Türklerin inanç dünyasına onların ilk inançları olan atalar kültü, tabiat kültürleri ve Göktanrı inancı yoluyla girmiştir.¹⁶⁹ Uzak doğuya ait inanç motifleri de Aleviler üzerinde etkidir, ancak bu motifler Sünni tarikatlarda da bulunur. “Tenasüh”, “şekil değiştirme”, “dört unsur” gibi uzak doğu dinlerine ait inançlar Aleviliğin temel inançları arasına girmiştir. Ruhun bedenden bedene geçmesi olan “tenasüh” inancını menakıbnamelerde, Velayet-i Abdal Musa’da, Velayetname-i Sultan Şucauddin’de görmek mümkündür.¹⁷⁰

Tenasüh inancının en belirgin olduğu kişiler, Hz.Ali ve Hacı Bektaş Veli’dir. Üstün güç sahibinin bir iyiliğe karşı vermiş olduğu mükafat olarak tarif edilen “şekil değiştirme”, bir cismin başka bir cismin içine girebileceği inancına dayanır. Özellikle Hacı Bektaş Veli ve Kaygusuz Abdal menakıb namelerinde bu tür hadiseler anlatılır. Bu tür inançlar, yalnız Alevilere has inançlar değildir. Bu tür anlatımlar, Sünni tarikatlarda ve Anadolu’da Hristiyan azizlerin hikayelerin de görülür.¹⁷¹

Türklerin İslam dinine girmelerinin inanç benzerliği nedeniyle kolay olduğunu iddia eden tezler ile din değiştirmenin uzun ve sancılı bir süreç olduğunu iddia eden tezlerin de hem fikir olduğu şey; Türklerin İslam dinine geçerken sahip oldukları din ve kültürlerini hemen bırakmadıklarıdır. İslam dinine geçmekle İslamlaşmak arasında fark vardır ve bu fark, ancak eğitimle kapatılabilir. Bu eğitim sürecini yaşamayan gruplar İslam’ı önceki inançlarının etkisinde kalarak anlamaya çalışır.¹⁷² Göçebe toplulukların yeterli bir eğitim aldıklarını düşünmek zordur. Alevi inançlarının oluşmasında Müslüman olduktan sonra etkilendikleri tarikatların da etkisini belirten Üzüm, Yesevilik, Vefailik, Kalenderilik tarikatlerinin Alevilik inanç ve ibadetlerinin şekillenmesindeki izleri gösterir.¹⁷³

¹⁶⁹ Ocak, s.73

¹⁷⁰ Ocak,s.186

¹⁷¹ Ocak, s.209

¹⁷² İlyas Üzüm, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik**, 1. Basım, İstanbul: İsam Yayınevi, 2007, s.19

¹⁷³ Üzüm, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik**, s.24

Velayetnamei Hacı Bektaş-ı Veli, Pir Sultan Abdal Deyişleri, Demir Baba Velayetnamesi'ni, Tanrı'nın varlığı ve birliği, kaynakların Kuran-ı Kerim'le ilişkisi, Peygamber H.z.Muhammed ve ölümden sonraki haya düşüncesi noktalarında incelendiğinde zaman zaman İslam'ın özü ile ters beyanların bulunduğunu belirten Üzüm, ancak; hem İslam'a bağlı metinlerin İslam'ın dışına çıkan metinlere göre çok ağırlıkta olduğu gerekçesiyle hem de Aleviliğin geçirdiği zorlu süreçler ve eğitim konusundaki eksiklik nedeniyle Aleviliğin İslam'ın temel inançlarına sahip olduğu sonucunu çıkarmıştır.¹⁷⁴

Aleviliğin temel inançlarından biri Vahdet-i Vucud anlayışı yukarıda verilen temel kaynaklarda bulunur. Kaynaklarda, Hz.Muhammed'i övmekle beraber genelde Hz. Ali'ye göre daha az yer verilmektedir. Yine kaynaklarda bu iki ismin aynı kişi olduğu görüşü ağır basmaktadır. Hak-Muhammed-Ali üçlemesinde merkezi önemde olan ve en çok isim geçen Hz.Ali'dir. Kaynaklarda Hz. Ali, yiğitliği övülen, Hz. Muhammed'le özdeşleştirilen, velayet atfedilen ve zaman zaman uluhiyet nispet edilen bir varlıktır.¹⁷⁵ Alevi teolojisi, Hak-Muhammed-Ali ile başlar fakat bunun bir sıra takip edip etmediği tartışmalıdır. Bazen Üç'ü Tek olur Bazen Hz. Muhammed ile Hz. Ali yer değiştirir veya bazen aynı kişi olur. Ancak her durumda Şiiilerin ve Sünnilerin kabul ettiği Hz. Ali'den farklıdır. Tarihteki Hz.Ali ile Alevilerin Ali'si arasında büyük mesafe vardır.¹⁷⁶ 'Geniş ölçüde gnostik özellikler sergileyen Vahdet-i Vücut'cu bir Tanrı anlayışına dolayısıyla çok güçlü bir tasavvufi karaktere sıkı sıkıya bağlı olan Aleviliğin teolojisi sistematik bir teoloji olmayıp mitolojik ve şifahi bir teolojidir.'¹⁷⁷

Alevilik kurumlarında ilk karşımıza çıkan kavram, dini ve siyasi otoriteyi elinde bulunduran dede yahut baba kavramıdır. Sezen'e göre Türklerin ilk dinlerinde Şaman daha sonra girdikleri Budizm'deki Azizle birleşmiş bu da en son girdikleri din olan İslam'da veli kültünü hazırlamıştır.¹⁷⁸ Hastalıkları gideren, felaketleri önleyen anlamlarına gelen Şaman aynı zamanda soy yoluyla kutsallığın devamını da beraberinde getirmektedir. Bu özellikleri ile Şaman kavramı Alevi olan ve olmayan tarikatlarda Pir

¹⁷⁴ Üzüm, **Kültürel Kaynaklarına Göre Alevilik**, s.29

¹⁷⁵ Üzüm, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik**, s.90

¹⁷⁶ Sezen, s.107

¹⁷⁷ Subaşı, **Alevi Modernleşmesi Sırrı Faş Eylemek**, s.103

¹⁷⁸ Sezen, s.133

veya Veli kimliğini etkilemiş olabilir. Sünni tarikatlarda soya bağımlılık bulunmamakla birlikte böyle durumlar görülebilmektedir.

Dedeler, kutsallıklarını Hz. Muhammed'in soyundan gelmelerinden alırlar. Hz. Ali'nin ilminin de varisi de olduklarından zahiri ve batını bilginin sahibidirler. Otoriteleri tartışılmaz. Dedeler, alevi toplumunun inanç önderleridir, topluluğun tüm saygısını üzerlerine çekerler. Sadece topluluğu bir arada tutmakla kalmazlar, aynı zamanda inanç konularında onun izni ve bilgisi alınır. Dedeler, ayin-i cemi yönetir, cemaat içi anlaşmazlıklarda hüküm verir, cenaze, evlenme gibi törenleri yönetir, topluluğa geçmişe ait bilgileri verir ve bu bilgilerin yeni nesillere aktarılmasını sağlar, toplumda birlik ve dayanışmayı sağlamak için zaman zaman yaptırımlar uygular. Talip adı verilen bağlılarının dini ve dünyevi sorunlarını çözüp onlardan 'hakkullah' adı verilen bir vergi alır.

Alevilikte ikinci önemli yapı muhasipliktir. Muhasiplik toplumsal dayanışmayı artırır. Muhasipliğin temel özelliği ise Alevilik öğretisinin yeni nesillere öğretilmesini sağlamaktır. Ergenlik çağına gelmiş, aklı başında, kendisine verileni anlayıp saklayabilecek gençler, kendisinden olgun daha önce bu eğitimi almış insanlardan bu eğitimi alırlar ve artık kardeş olurlar. Artık ömrünü sonuna kadar birbirlerini koruyup gözetmek zorundadırlar. Grubun sürekliliğini sağlamada önemli bir araç olan muhasiplik, farklı aileleri yakınlaştırarak genel anlaşmazlıkların önüne geçilmesine katkıda bulunur. Muhasipler birbirinin akrabası olmayan ailelerden seçildiği için toplum kan kardeşliğin yanında yo kardeşliği ile de kenetlenir.

Hz. Ali soyundan gelmeyen yani ocakzade olmayan yani alevi toplumunun büyük çoğunluğuna talip denir. Talip, Alevi inancını pir ve ya mürşitten öğrenecek olan yani 'yol'a girecek olan her Alevi bireydir. Ocakların bazıları diğer bazılarına tabi olabilir. Tabi olunan pir, tabi olan ise mürşit olarak adlandırılmaktadır. Dikme ya da mürebbi olarak adlandırılan görevliler ise dedenin bulunmadığı ya da bulunamadığı zamanlarda bu görevi yerine getiren kişilere verilen addır. Alevilik, soy temelli bir inanç olsa da cemaate kabul edilmek gerekir. Bu kabul edilme törenle olur. ' Giriş ya da Kabul ediliş töreni bütün toplulukların klan hayatından beri değişerek ve dönüşerek gelen bir usuldür. Kutsalı yaşamak, artırmak, kişiyi sorumlu kılmak gibi işlemlerden

olan ayinler arasında yer almış giriş ayini ile fert cemaate kabul edilmiş olur.¹⁷⁹

Alevi inanç ve ritüellerinden bazıları şunlardır: muhasip tutmak, ikrar vermek, cem yapmak, kurban kesmek, oruç tutmak, hakkullah, baş okutma ücreti vermek, semah dönmek. Alevilerde Sünnilere benzer bir namaz ibadeti yoktur. İstisnaları bulunsa da genelde ramazan orucu tutmazlar. Muharrem ayında on iki imam için on iki gün oruç tutarlar. Kurban bayramında kesilen kurbanın dışında Abdal Musa Kurbanı, muhasip kurbanı, muharrem kurbanı, dar kurbanı, adak kurbanı, ve bunların dışında kurbanları bulunmaktadır. Alevilerde kurban ibadeti Sünnilerden daha farklı ve belirgin özellikler taşır. Cemlerden önce kesilen kurban genelde tüm katılımcılarla birlikte orada tüketilir. Alevi teolojisi, Hak-Muhammed-Ali ile başlar fakat bunun bir sıra takip edip etmediği tartışmalıdır.

5.2.Ak Parti

Çevrenin merkeze yönelik bir hareketi olarak Ak Parti, Milli Görüş'ün devamı niteliğindedir. Ak Parti hem Milli Görüşün devamı olmak bakımından hem de iktidara hazır olmak bakımından diğer çevre partilerinden farklıdır. Milli görüşün içinde yetişmesi partiye bir dünya görüşü kazandırmıştır. Ak parti kurulduğunda sözcüsü olacağı küçük de olsa bir sermaye grubu ve sırtını dayayabileceği basın yayın organları vardır. Bunlar, Ak Parti'yi ilk bakışta Anavatan Partisi ve Demokrat Parti'den ayıran farklılıklardır.

Ak Parti, iktidara merkezin temel kurumları ile anlaşarak gelmesine rağmen temel meselelere bakışı merkezin görüşünden farklıdır. Ülkenin temel meselelerinin giriş kısmında belirttiğimiz şekliyle yeni kurulan cumhuriyetin farklılıkları yok sayan tutumundan kaynaklandığını düşünmektedir. Geçmişte olduğu gibi kabul edilen bir üst kimlikte birlikte diğer kimliklerin de yaşayabileceğini kabul etmektedir. Sorun kimliklerin reddedilmesinde ve toplumu ayakta tutan dinin geri plana itilmesindedir. Ülkenin yıllardır biriken sorunlarına Ak Parti'nin kendine özgü cevapları olsa da ülkenin içinden geçtiği dönem ve Ak Parti'nin gücü bu sorunlara karşılık vermesini güçleştiriyordu. O dönem içerisinde ülkenin temel hak ve özgürlükler noktasında

¹⁷⁹ Sezen, s.149

biriken sorunlarına Avrupa Birliği üyeliği ve üyelik sürecinde yapılacak reformlar çare olarak görülmeye başlanmıştı.

Ak Parti'nin kurulduğu dönemde, ülkede bir belirsizlik daha doğrusu bir normsuzluk hakimdi. İslami bir ideoloji ile iktidara gelen parti kapatılmış İslami çevreler baskı altına alınmıştı. Resmi ideolojinin zorlamasıyla kurulan koalisyon hükümeti ülkeyi ekonomik bir krize sokmuş çare olarak ülke dışından getirilen uzmanların direktifleri uygulanmaya çalışılıyordu. PKK lideri yakalanmış ancak daha sonra olacaklar için kimsenin fikri yoktu. Böyle bir ortamda Avrupa Birliği toplumun geneli için ideolojik bir hedef olarak görülüyordu. Avrupa birliğine üye olmanın getireceği ekonomik kazançlar ve üye ülkelere dayatılan normlar sayesinde oluşacak özgürlük ortamına her kesimin ihtiyacı vardı. '28 Şubat Süreci sonrasında ülkeye hakim olan içe kapanmacı, dünyadan kopuk, milletinden korkan politikaların aşılmasında evrensel düzeyde bir demokrasi ve insan hakları kabulünün yerleşmesinde Avrupa Birliğinin ve uyum Yasalarının etkisi yadsınamaz.'¹⁸⁰

Ak Parti hem tabanı olan İslami kesimlerin şiddetle ihtiyaç duydukları özgürlük nedeniyle hem de egemen güçlerin kendisine duyduğu güvensizlik nedeniyle oluşan meşruiyet ihtiyacı nedeniyle Avrupa Birliğinin savunucusu oldu.¹⁸¹ O zamanki şartlara bakıldığında hızla büyüyen Avrupa Birliğinin çekinceleri olmakla birlikte Türkiye'nin üyelik sürecine olumsuz bakmadığı izlenimi vermekteydi. Ak Parti'nin kurulduğundan ve ilk hükümetinden 2007 yılına kadar geçen sürede temel hak ve özgürlükler Avrupa Birliği uyum kriterlerine bağlı olarak götürmeye çalıştığı genel kabul gören bir yaklaşımdır.

Türkiye Cumhuriyeti, 6 Şubat 2002 ile 14 Temmuz 2004 arasında 8 adet Avrupa Birliği Uyum Paketi Yasaları çıkarmıştır. Bu yasaların ilk üçü 57. Hükümet döneminde, son beşi ise 58. Hükümet döneminde onaylanmıştır. Birliğe kabul edilmek için gerekli şartların yerine getirilmesi için çıkarılan uyum yasalarının amacı: Temel hak

¹⁸⁰ T.c. Başbakanlık Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı 'Sessiz Devrim' www.kdgm.gov.tr.(24.04.2014)

¹⁸¹ Arman Murat Necip, **Ak Parti Hükümetleri Döneminde Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri**, Kitap Atölyesi, 2010, s.6

ve özgürlüklerin genişletilmesi düşünce ve ifade özgürlüğü önündeki engellerin kaldırılması ve temel insan haklarının güvenceye alınmasıdır.¹⁸²

Uyum sürecinde çıkarılan yasalarla Milli Güvenlik Kurumunun, Radyo Televizyon Üst Kurulu ve Yüksek Öğretim Kurumu'nun sivilleştirilmesi, yeniden yargılanma, göz altı süresinin kısaltılması, orantısız güç kullanımının cezalandırılması, terör mağdurlarının zararlarının tazmini, toplantı ve gösteri haklarının kullanılması imkanının genişletilmesi, faklı dil ve lehçelerde yayın yapılması, özel kursların açılması, bu dil ve lehçelerde radyo televizyon yayını yapma imkanı verilmesi, yabancı cemaat ve vakıflarının mülk edinmesinin kolaylaştırılması¹⁸³ temel bir çok konuda çıkarılan yasalarla toplumun ve siyasetin rahatlaması amaçlanmıştır.

Çıkarılan bu yasalarla askeri vesayet kaldırılmaya ve sivil otoritenin kontrolüne açık hale getirilmeye çalışılmıştır. Toplumun farklı kesimlerinin kendilerini ifade etmelerinin önü açılmıştır. Devlet televizyonunda Arapça ve Kürtçe yayın yapan iki faaliyete geçmiştir. Bunların dışında Ak Parti hükümetlerinin ortaya koyduğu kararlılıkla faili meçhul cinayetlerin önü alınmış, işkenceye karşı kararlı bir mücadele ortaya konmuş ve en önemlisi 23 yıldır sürekli uzatılan ve doğuda anormal şartların oluşmasını sağlayan Olağanüstü Hal uygulaması son bulmuştur.¹⁸⁴

Zamanla Ak Parti ve Avrupa Birliği uyumu yerini farklılaşmaya bırakmış, 2007 yılından itibaren ise Avrupa Birliği temel gündem maddesi olmaktan çıkmıştır. Bu durumun hem Türkiye ve Ak Parti'den kaynaklanan, hem de Avrupa birliğinden kaynaklanan nedenleri bulunmaktadır. Avrupa Birliğinin Türkiye'den uzaklaşmasının görünüşteki nedenleri; Güney Kıbrıs Rum kesimi ile Türkiye arasında olan sorunlar, Almanya ve Fransa'da iktidara Türkiye'nin üyeliğine karşı olan sağ partilerin gelmesi

¹⁸² T.C. Başbakanlık A.B. Genel Sekreterliği Ankara 2007A.B. Uyum Paketi Yasaları [www.abgs.gov.tr/files\(25.10.2013\)](http://www.abgs.gov.tr/files(25.10.2013))

¹⁸³ T.C. Başbakanlık Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı. "Sessiz Devrim" www.kdgm.gov.tr/snetix/solutions/KDGM/resources/.../sesiz_devrim.pdf

¹⁸⁴ Stratejik Düşünce Enstitüsü, "10 Yıllık Reform Döneminde İnsan Hakları: Gelişmeler beklentiler" [www.sde.org.tr/Files/Others/84affc65be5cc6a3.pdf\(10.10.2014\)](http://www.sde.org.tr/Files/Others/84affc65be5cc6a3.pdf(10.10.2014))

ve bazı Avrupa ülkelerinde görülmeye başlanan ekonomik krizin tüm birliğe sıçrama ihtimali olarak belirtiliyor.¹⁸⁵

Yaklaşık dört yıllık iktidarının sonuna yaklaşırken Ak Parti olumlu ekonomik verilere ve yapılan reformlara rağmen ülke içerisinden gelen krizlerle karşılaşmıştır. Bir taraftan uzun yıllardır suskun duran terör yeniden ve dağlıca baskını ile şiddetli bir geri dönüş başlatmış, diğer taraftan yüz binlerce insanın katıldığı Cumhuriyet mitingleri düzenlenmeye başlanmıştı. Failleri bulunsa da ülkeyi karıştıracak siyasi cinayetler bir biri ardına gelirken Meclis 367 ile kilitlenmeye çalışıyordu. Nihayet 27 nisan 2007’de basın tarafından ‘e –muhtıra’ olarak adlandırılan Genel Kurmay Başkanlığı Basın Açıklaması Ak Parti açısından yeni bir krizin habercisi oldu.

Siyaset dışı müdahalelerin artması sonucu Ak Parti erken seçim kararı aldı ve %46,7 gibi çok partili sistemde tekrarlanması zor bir oy alarak yeniden seçildi. Seçim sonrası oluşan yeni mecliste, Ak Parti içerisinden bir millet vekilinin Cumhurbaşkanı seçilmesi hükümeti oldukça rahatlattı. Başbakanın seçim sonrası ‘her kesimin başbakanı olacağım’ şeklinde açıklaması Cumhurbaşkanının ‘iyi şeyler olacak’ açıklaması Türkiye’de yeni bir sürecin başladığının habercisi olarak yorumlanabilir. Bu süreçten sonra ülke kendine özgü sorunlarını yine kendine özgü yöntemlerle çözmeye çalışmaktadır. Açılım siyaseti ve bunun bir devamı olan Alevi Çalıştayları, bu şartlar etrafında şekillenmektedir.

5.3.Ak Parti ve Aleviler

Aleviliğin temel endişelerinden biri, yükselen Sünni İslam ve bu durumun yaratacağı baskı nedeniyle Cumhuriyetin kazanımlarının kaybedileceği öngörüsüdür. Devletin 80 Darbesi sonrası Sünni İslam’a göre dizayn edildiği iddiası ve Sünni İslam’ın iktidara gelmesi, Alevilerce, Aleviliğin yaşama alanına müdahale olarak algılamaktadırlar. 1992’de Sivas’tayaşanan trajedi, Alevilerce bu durumun en vahim göstergesidir. Madımak Trajedisi, Alevilerin tüm Sünni iktidarlara karşı şüpheyile yaklaşmalarına neden olmaktadır. Ak Parti’nin kurulmasıyla bu şüphe Ak Parti içinde duyulmaya başlanmıştır. Tayyip Erdoğan’ın belediye başkanı iken yıkmaya çalıştığı

¹⁸⁵ Arman, s.8

Karacaahmet Sultan Dergahı unutulmamıştır. Başbakan tarafından sık sık ifade edilen ‘Hz. Ali’yi sevmek Alevilikse bende Aleviyim’ cümlesini Aleviler tüm toplumu Sünni İslamlaştırmak çabasının resmi ağızlardan ilanı olarak algılanmaktadır.

Ak Parti yeni bir parti olduğunu ve geçmişle arasına mesafe koyduğunu belirtse de daha kuruluşundan itibaren Aleviler için sakıncalı bir parti olarak görüldü. Gazeteci Ruşen Çakır ve İhsan Yılmaz’ın 2001 yılında parti yeni kurulduğu sırada, Milliyet Gazetesinde yayınlanan röportajlarında verilen cevaplar dikkate değer. Hacı Bektaş Veli Kültür ve Tanıtma Dernekleri Başkanı Attila Erden, ‘takiyye ile oy avı yapıyorlar’. Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu Başkanı Turgut Öker ‘desteklemek ihanet’. Araştırmacı Reha Çamuroğlu ‘Türkiye Partisi olamaz’. Araştırmacı Cemal Şener ‘Erdoğan adı olumlu referans değil’. Pir Sultan Abdal Kültür Derneği Başkanı Ali Balkız ‘hiç şansları yok’.¹⁸⁶

Ak Parti’ye karşı bu olumsuz tutumun yalnızca Alevi toplumu sözcülerine has bir tutum olmadığı, genel bir bakış olduğu, 2007 yılında gerçekleştirilen Cumhuriyet mitinglerinde bir kez daha ortaya çıktı. İlki Ankara’da 14 Nisan’da, sonuncusu 13 Mayıs İzmir’de olan Cumhuriyet mitinglerine Aleviler kitlesel olarak destek verdiler ve Alevi vakıf ve dernek yöneticileri bu mitinglerde konuşmalar yaptılar. Genel kanaat, toplumun çeşitli grupları destek verse de mitinglerde ana gövdeyi alevi vatandaşların oluşturduğu yönündedir. Alevilerin hükümete olan güvensizliklerinin de Alevi Çalıştayları’ndan sonrada devam ettiğine dair veriler bulunmaktadır.

2007’de oluşan krizden Ak Parti’nin bir takım çıkarımlar yaptığını gözlemleyebiliyoruz. Bu çıkarımlardan biride, Alevi toplumunun hassasiyetlerine özel bir ilgi gösterilmeye çalışılmasıdır. 2007 seçimlerinde iki alevi kökenli milletvekili aday gösteren Ak Parti bu isimlerden Reha Çamuroğlu ve İbrahim Yiğit’i meclise taşımayı başarmıştır. Aleviler ile Ak Parti arasında bir diyalog başlaması için 11 Ocak 2008 tarihinde Reha Çamuroğlu Muharrem İftarı düzenledi. İlk iftar bekleneni tam olarak vermese de hükümet kanadından devlet bakanı Said Yazıcıoğlu ve Nihat Ergün Alevilerin sorunlarını anlamak ve tartışmak için iletişim yolları geliştirmekle

¹⁸⁶ Ruşen Çakır, İhsan Yılmaz, “Yolunu Arayan Alevilik-2”, *Milliyet Gazetesi*, 17.08.2001
<http://www.milliyet.com.tr/2001/08/17/guncel/gun02.html>(11.04.2011)

görevlendirildi.Hükümetin başlattığı girişimlere devletin diğer kademeleri katıldı. TBMM Başkanı Köksal Toptan 25 Alevi kurumunun temsilcileri ile Alevi sorunları hakkında toplantı yaptı.¹⁸⁷Devletin televizyonunda Muharrem ayında 12 gün boyunca Alevilikle ilgili yayınlar yapmaya başladı.

5.4.Alevi Çalıştayları

Alevi Çalıştayları'na giden yolu tekrarlamak gerekirse; Ak Parti'nin çevreden gelen bir parti olması nedeniyle sorunlara merkezin anlayışından farklı bir şekilde yaklaşması bu konuyla ilgili olarak farklılıkların yok sayılmasını sorunların nedeni olarak görmesi. Son dönemde artarak devam eden 80 Anayasasına yönelen eleştiriler ve yeni Türkiye için yeni bir anayasanın gerekliliğinin tüm toplum tarafından kabul edilmesi. Alevilerin biriken sorunlarının çözümü ve Alevilerin Ak Parti'ye yönelik kaygılarının yersiz olduğunun ispatlanması. Alevilerin ve Kürtlerin olduğu gibi diğer toplumsal gruplarında sorunları çözebilecek bir yapının oluşması. Ak Parti'nin konuya bu şekilde yaklaştığının kanıtı yine çalıştaylar ve bu çalıştaylarda izlenen yoldur. Ak Parti Alevilerin sorunlarının önemli bir kısmının da yasal değişiklikler ortaya konmadan çözülemeyeceği fikrinden hareketle konuların rahat bir şekilde tartışılması için bu çalıştayları düzenlemiştir. Ak Parti'nin Kürt sorununa yönelik çabaları olumlu karşılanmakla birlikte Kürt hareketinin sözcüleri yasal garantiler verilmeden iyi niyet gösterileri ile bu sorunların çözülemeyeceği belirtmektedirler. Toplumun tüm kesimleri tarafından beklenen yeni anayasa çalışmaları ise hep yarım kalmaktadır.

Alevi Çalıştayları, daha başlamadan yine alevi gruplardan birçok tepki ve eleştiri aldı. İlk verilen tepkilerden biri, çalıştayların Alevileri asimile etmek amaçlı olduğu yönündeydi. Devlet şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonrada çalıştaylar aracılığıyla asimilasyonu kolaylaştırmayı amaçlamaktaydı. Bir diğer eleştiri, çalıştaylar boyunca devletin Alevliği tanımlamayacağı eleştirisiydi. Bir başka eleştiri, Alevilerin sorunları zaten biliniyorken bu sorunları çözmek yerine çalıştaylar yoluyla oyalama taktikleri uygulandığı yönündeydi. Bu eleştirilere daha sonra tekrar değineceğiz, ancak tüm bu karşı koymalara rağmen Alevilerin genelinde bu çalıştayların bir umut olduğunu

¹⁸⁷ "Alevi Dernekleri Toptan'a Çözüm Önerilerini Sundu", 28.11.2008
[http://yenisafak.com.tr/politika-haber/alevi-dernekleri-toptana-cozum-onerilerini-sundu-28.11.2008-152986\(28.07.2014\)](http://yenisafak.com.tr/politika-haber/alevi-dernekleri-toptana-cozum-onerilerini-sundu-28.11.2008-152986(28.07.2014))

da belirtmek gerekir. Bu umut ve iyi niyet sayesinde geniş kapsamlı toplantılar yapıldı.

Çalıştayların bir tarafı olarak hükümetin bu toplantılardaki amacı Başbakan tarafından şöyle ifade edilmektedir: Alevi çalıştayları, Alevi vatandaşlarımızın sorunlarının ilk elden dile getirilmesi, ilgili tarafların görüşlerinin öğrenilmesi, sorunların doğrudan tespit edilerek çözümü noktasında kapsamlı ve derinlikli önerilerin sunulmasını sağlamak. Çalıştayların yürüten bakan Faruk Çelik çerçeveyi daha geniş tutarak, devletin yıllardır süren uygulamalarından kendilerini mağdur gören başta aleviler olmak üzere tüm toplumsal grupları rahatlatacak adımların bu çalıştaylarla birlikte başlayacağını belirtmiştir. Alevilerin sorunlarının tek bir başlık altına indirilemeyeceğini, yalnızca Alevileri ilgilendiren sorunların yanında Alevilerle birlikte toplumun geri kalanını da ilgilendiren sorunlar olduğunu, sadece sorunların çözümünde değil saptanmasında da toplumun diğer kesimlerinin önerilerinin bilinmesi gerektiğini, iyi değerlendiren çalıştayların moderatörü Necdet Subaşı çok taraflı bu sorunların çözümü için tüm tarafları bir araya getiren geniş bir çalışma ortamı ortaya koymuştur.

5.4.1.1.Alevi Çalıştayı(03-04 Haziran2009)

Bakan Faruk Çelik ve Necdet Subaşı'nın dışında tüm katılımcıların alevi kökenli olduğu ilk çalıştay, 3 ve 4 Haziran 2009 yılında gerçekleştirilmiştir. İlk çalıştayda, 'aleviler arasında söylemleri ile temayüz etmiş kişiler, inanç rehberi dedeler, kanaat önderleri, örgütsel yapılanmalarda yer alan liderler, aydınlar ve sanatçılar' oluşan katılımcılar sorunları tespit edip kendi çözümlerini ortaya koymuşlardır. Toplum ve devlet nezdinde uygulanan ayrımcılık, Alevi toplumun lideri konumundaki dedelerin statüsü, cem evlerinin ibadet hane olarak kabul edilmesi, Madımak olayında ölenler için anıt dikilmesi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin kaldırılması, Diyanet işleri Başkanlığının kaldırılması,Hacı Bektaş Küllüyesi'nin Alevilere iadesi.Çalıştaylarda ortaya konan talepleri ve tartışmaları katılımcıların birbirini tamamlayan cümleleri ile birlikte özetler halinde aşağıya aldık.

Ayini cem Alevi-Bektaşilerin ibadetidir. İslam'ın ilk zamanlarından başlayarak bu ibadet gerçekleştirilmektedir. Osmanlı Devletinde ve Türkiye Cumhuriyeti'nde de bu ibadet Alevilerce gerçekleştirilmektedir. Kuran-ı Kerim'de ibadet yeri olarak yalnızca

mescit kelimesi geçmektedir. Cami ve ona eklenen minare İslam toplumunun gelişmesi sonucu ortaya konan bir çözüm şeklidir. Benzer şekilde cemevleri de Türkiye’de 1960’lardan sonra hızlanan kentleşmeden etkilenen Alevi-Bektaşilerin yeni şartlara uygun olarak geliştirdiği ibadet için kullanılan mekanlarıdır. Yeni şartlar, yeni kurumların doğmasını sağlar. Cemevleri, toplumun oldukça büyük bir kısmına hizmet vermektedir. Alevi-Bektaşiliğin devamı için cemevleri zorunludur ve bu mekanların ibadethane olarak kabul edilmesi gerekir. ‘Dünyanın herhangi bir demokratik ülkesinde herhangi bir demokratik hükümet binlerce, yüz binlerce vatandaşının ‘biz bu mekanlar da ibadet ediyoruz, bu yaptığımız ibadet bu mekanlarda bir ibadethanedir’ şeklinde ortaya konan tanımlamasını tartışma konusu dahi yapmaksızın kabul eder ve gereğini yerine getirir.’¹⁸⁸ Alevilerin taleplerinin temelini cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilmesi oluşturur. Aleviliğin tekrardan öğretilip yaşayabilmesi için bu mekanların ibadethane olarak kabul edilip yasal bir statüye kavuşturulmaları gerekir. Cemevleri çoğu zaman kompleks yapılardır ve finansmanı zordur. Cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilirse ruhsatlarını alabilecekler, diğer ibadethanelerin yararlandığı imkanlardan yararlanabileceklerdir.

Cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilmesi aynı zamanda dedelerin sorunlarının da çözümü için bir adım olacaktır. Dedeler, Alevilikte kutsal bilgiyi saklayan yeni nesillere aktaran ve tüm Alevilerin ibadetlerini yöneten kişiler olduğundan maddi güvensizlik ya da belirsizlik bu kurumun devamını zorlaştırmaktadır. Dedelerin de diğer din hizmetlileri gibi devletten maaş almaları gerekmektedir. ‘Dede ve babaların özlük haklarının tanınması yani onların bilgi edinebilmesi için başka bir şey ile uğraşmamaları ve onun için normal bir gelirlerinin bulunması ve bu gelirleri aracılığı ile hem bilgi artırmalarını sağlamak hem de toplumda giderek zayıflamakta olan bu kurumun, çünkü ekmek peşinde koşarken birisinin aynı zamanda bilgi toplamaya çalışması ve kendisini o istikamete has etmesi kabul etmek gerekir ki çok zor olaydır.’¹⁸⁹

Alevi toplumu için Madımak Otelinin durumu kabul edilemez bir durumdur ve bu durum yaklaşık 20 yıldır hiç el atılmadan bekletilmektedir. Devlet Alevilerin bu

¹⁸⁸ 1. Alevi Çalıştayı

¹⁸⁹ 1. Alevi Çalıştayı, s.41

konudaki taleplerini yıllardır ısrarlı bir şekilde görmezden gelmektedir. Madımak'ta yaşanan trajedi zamana yayılarak unutturulmak istenmekte bu konuda adım atmaktan kaçınılmaktadır. Madımak oteli ilk adımda kamulaştırılarak bunca acıdan sonra hala Alevileri rencide edici faaliyetlerin durdurulması gerekir. İkinci adım, devlet bu binayı yaşanan acıların tekrarlanmaması için ve gelecek nesillere ibret olması için barış anıtı ya da en azından müze haline getirilmelidir.

Devlet tüm vatandaşlarına kültürel kimlikleri ile beraber eşit yaklaşmalıdır. Devlet tüm vatandaşlarına eşit yaklaşmadığı gibi Alevi köylerine cami yaptırarak Alevilerin huzurunu kaçırmaya çalışmaktadır. Bu durum daha çok köy kanununda hizmet alabilmek açısından gerekli görülen ibadethane tanımı yoluyla yapılmaktadır. Bunun dışında Alevilerin oturduğu semtlere yahut bu semtlerdeki tüm halkın kullanımına açık okul hastane gibi yerlere Alevilerin hoşnut olmadığı isimleri vermek toplumsal barışa katkı sunmaz. Bu tür girişimler, Aleviler tarafından asimilasyon olarak görülmektedir.

Alevi-Bektaşilere ait olan tarihi inanç merkezlerinin Hacı Bektaş Veli Dergahı, Abdal Musa Dergahı, Karacaahmet Dergahı, Şahkulu Dergahı gibi mekanların asıl sahiplerine verilmesi gerekmektedir. Hacı Bektaş Veli Dergahının mevcut hali birçok karmaşa ile doludur. Aleviler için oldukça değerli olan ve sık ziyaret edilen bu mekan, müze yapılmış ve devlete bağlı hale getirilmiştir. Alevi-Bektaşiler'in kendilerine ait olan bu mekana girebilmek için para ödemeleri de dikkat çekicidir. Türkiye'nin her tarafından gelen binlerce insana hizmet etmek zor ve maliyetli bir çabadır. Dergahı asıl sahiplerine vererek devlet hem bir hakkı teslim etmiş olur, hem de bu hizmetler bilinçli kişilerce gerçekleştirilmiş olur.

Mevcut haliyle Diyanet İşleri Başkanlığı(DİB) Alevilik sorunun çözümünde başlıca engel olarak durmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı kurulduğu dönemdeki amaçlarını çok aşmaktadır. Alevilere göre ilk olarak laiklik ilkesine aykırı bir kurum olarak kapatılması gerekmektedir. İkinci olarak tüm vatandaşların vergilerinin toplandığı kurum yalnız Sünni Müslümanlara hizmet eder durumdadır, bu açık bir haksızlık oluşturduğu için kaldırılmalıdır. Üçüncü olarak, İslam'ın yalnız bir yorumunu tüm Müslüman topluma dikte ettiği ve farklılıkların yaşamasını engellediği için

kaldırılmalıdır.

Yine Alevilere göre Diyanet İşleri Başkanlığı hemen kaldırılamıyorsa yeniden yapılandırılmalı ve işleyişi daha adil bir hale getirilmelidir. Yurt dışında yaşayan bir çok Alevi göçmen bulunmaktadır. Özellikle Balkan ülkelerinde ve işçi göçü nedeniyle Avrupa'nın birçok ülkesinde yaşayan Aleviler Diyanet tarafından ihmal edilmektedir. Aynı şekilde, Diyanet bu ülkelerde bulunan Alevilerin sorunları ile ilgilenir hale getirilmelidir.

Alevilere göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi(DKAB) dersleri, şu anki haliyle bir kültür dersi olmaktan çıkmıştır ve Sünni Hanefi İslam'ının anlatıldığı ve uygulandığı bir ders olmuştur. Dersin içeriğinin yanında dersi veren öğretmenlerin İlahiyat Fakültesi kökenli olmaları ve bu öğretmenlerin dersi işleyiş biçimi toplumsal barışa katkı yapmak yerine Alevi-Sünni gerilimini artırmaktadır. Bu dersin zorunlu hale getirilmesi 1980 Darbesinin bir sonucudur ve sadece bu neden bile, kaldırılması için yeterlidir. DKAB dersleri, seçmeli ders olarak okutulabilir. Bu durumda müfredatın hazırlanmasında ve Alevilik ile ilgili konuların yazılmasında Alevi inanç önderleri ve temsilcilerinden oluşacak bir kurul bu çalışmalara katkıda bulunmalıdır. Bu dersi veren öğretmenlerin ilahiyat bölümü mezunlarının dışında olması daha faydalı olacaktır. Okutulacak derslerde aleviler hakkında oluşan önyargıların giderilmesi için doğru bilgi aktarımı önemlidir. Özellikle Ayini Cem, Kırklar Cemi, Dede, Pir Mürşit ne demek, 12 hizmet nedir, Aleviliği yön veren şahıslar öğretilmelidir.

Bu taleplerin ilk dördü tamamen Alevilerin ilgilendiren taleplerdir ve Aleviler açıkça bu taleplerle ilgili olarak ne devletin ne de başka grupların fikir ya da öneri sunmalarının hoş karşılanmayacağını belirtmişlerdir. İkinci kısım taleplerin değerlendirilmesinde toplumun her kesiminin görüşlerinin alınması doğru bir yoldur. Yine bu ikinci kısma giren taleplerin yasal mevzuatlarla da ilgisi yadsınamaz. Bu taleplerde dile getirilen Diyanet İşleri Başkanlığı Din dersi konuları anayasa değişiklikleri gerektiren konulardır. Anayasa değişiklikleri ise, toplumsal mutabakatlarla sağlanabilir. Bu talepler aynı zamanda toplum din ve devlet arasındaki ilişkilerin gözden geçirilmesini yeni bir mutabakat sağlanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle çalıştayları hazırlayan moderatör, konuların akademisyenler, gazeteciler, ilahiyatçılar,

siyasetçiler, sivil toplum kuruluşları tarafından da ele alınması ve mümkünse bir sonuç çıkarılması için toplam yedi çalıştay düzenlemiştir.

5.4.2. 2.Alevi Çalıştay(08 Temmuz 2009)

Akademisyenlerin katılımı ile gerçekleştirilen ikinci çalıştayda mevcut akademik literatürde Aleviler nasıl değerlendirilmektedir, Alevi sorununun belli başlı yönleri hakkında akademik ilgi topluma ne tür imkanlar sunabilir, Alevi toplumunun tarihsel kültürel ve inançsal düzeydeki yapılanma arzusunun bugün ortaya çıkardığı sorunlar akademik araştırmaların ürettiği bilgi ekseninde nasıl ele alınabilir konuları tartışılmıştır.¹⁹⁰ İlk ortaya konan şey, özelde Alevilik araştırmalarının genelde dini araştırmaların yetersiz olduğudur. Bu duruma neden olarak akademisyenlerin son döneme kadar toplumun önemli bir yapı taşı olan din konusuna mesafeli olmaları gösterilmiştir. İkinci bir neden olarak, sadece din ve Alevilik üzerine değil Kürtler üzerine yapılan çalışmalarında az olması nedeniyle devletin tutumunun bu konularda etkili olduğu belirtilmiştir.

Alevilikte araştırma yapılması sakıncalı bir alan olmuştur ve tam olarak ne olduğunu ortaya koyamadığımız bir yapının sorunlarını nasıl çözebiliriz? Konuyu bu şekilde ele aldığımızda tanımlama sorunu hemen kendini gösteriyor. Alevilik konusundaki belirsizlik ve bilgisizlik sorunların başlangıcı olarak beliriyor. Katılımcıların bir kısmı Aleviliğin kendini tanımlamasını sorunların çözümü açısından birincil ilke olarak görüyorlar. Alevilik İslam dininin içinde mi tanımlanmalı dışında mı tanımlanmalı içinde ise mezhep olarak mı tarikat olarak mı tanımlanmalı sorusu aynı zamanda çözümün nasıl olması gerektiğine dair bir yol sunmuş olacaktır.

Akademisyenlerin geneli Alevi sorunlarının çözümünün sorunları, Alevilerin sorunları olarak değil, tüm toplumun sorunları olarak görüldüğünde çözümün daha kolaylaşacağını belirtmişlerdir. Temel sorun, hak ve özgürlükler sorunudur. Tüm toplumsal grupların hak ve özgürlüklerini artıran yeni yaklaşımlar benimsenirse Alevilerin sorunları da çözülecektir. Mevcut şartlar güvenlik endişesi ile oluşturulmuş şartlardır. Bu tutumun yerine devletin diğer konularda olması gerektiği gibi farklılıklara

¹⁹⁰ Nihani Rapor, s.20

izin veren yeni bir anlayışla yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Bugün Alevilerin sorun olarak ortaya koyduğu DİB ve DKAB anayasa ile belirlenen ve toplumu kontrol altına almayı amaçlayan yapılardır. Bu yapıların kaldırılması anayasa değişikliği gerektirmektedir. Zor bir iş olan anayasa değişikli tek başına sorunu çözemez çünkü DİB kaldırılrsa yerine ne ikame edilecektir belli değildir, ya da ikame edilmeyecekse bu boşluk nasıl dolacaktır belli değildir.

Katılımcı akademisyenlerin bir kısmı ise bu tür tartışmalarla bir yere varılamayacağını Alevilerin birçok sorununun siyasi olduğunu belirtmiş siyasilerin bu sorunları iyi niyetle yaklaşılarak çözebileceğini ifade etmişlerdir. Diyanet İşleri Başkanlığına yada din dersine takılı kalıp diğer çözümü mümkün konuları ihmal etmek yanlışına düşülmemelidir. Cemevlerinin durumu, Alevilerin şikayette bulunduğu ayrımcılıklar, madımak olayı gibi sorunlar siyasetin çözebileceği konulardır. Yine bu akademisyenlere göre Aleviliğin ne olduğunu tartışması yalnız Alevileri ilgilendirir. Aleviliği ne olduğunu tartışmaya açmak zaman kaybına yol açmaktan başka bir işe yaramaz yapılan çalışmaların iyi niyetine gölge düşürür.

5.4.3. 3.Alevi Çalıştayı(19 Ağustos 2009)

Alevi Çalıştaylarının üçüncüsü, tartışmaların odağında yer alan ilahiyat Akademisyenlerinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı, zorunlu din dersi, din görevlileri ve ilahiyat fakültelerinin durumu konuları böyle bir çalıştayı zorunlu kılmaktadır. Din alanında bilgi üreten bir yapı olarak ilahiyat fakültelerinin Alevilik hakkında nasıl bir bilgi ürettiği tartışmaların konusudur. Türkiye’de Alevilik ile ilgili çalışmaların büyük çoğunluğu İlahiyat Fakültelerinde yapılıyor. Geriye kalan çalışmalar, sosyoloji ve antropoloji fakültelerinde yapılıyor. İlk olarak, 1970’lerde başlayan çalışmalar 1990 yılından sonra hızlarını artırıyorlar. İlahiyat fakültelerinin Alevilik çalışmaları mezhepler tarihi ile ilgilenen akademisyenler tarafından yapılıyor. Yapılan çalışmalara yine ilahiyatçılardan yönelen ilk eleştiri alan araştırmalarının sınırlı sayıda olması. Bir diğer eleştiri, yapılan çalışmalara rağmen ortaya konan bilgi çok sınırlı ve yetersiz. Bir diğer eleştiri, çalışmaların diğer bilim dallarında yapılan araştırmalar ile bütüncül bir şekilde ortay konamaması.

Çalıştayda, akademisyenler eleştirileri kendilerine de yönelterek bulundukları yerden kendilerini hakikatin yegane temsilcisi olarak görmekle suçlamaktadırlar. Bu durumun doğal sonucu ise ilahiyatçıların sadece Alevilere değil diğer Sünni mezheplere ve dinlere karşı bir yukarıdan bakan durumuna sokuyor olması. İlahiyatçılar, Aleviliğe bakış açılarını olması gerektiği gibi içeriden değil; dışarıdan, oryantalist olduğunu belirtmekten çekinmemişlerdir. ‘İlahiyat camiasında Sünniliğin dışında bütün inanışlar hangi isim altında olursa olsun pek kabul görmemiştir.’¹⁹¹ Yani zihniyetimizde hala o yapılandırmacı, kendimizi haklı gören, dışımızdakileri ötekileştiren tipik bir cemaatçi anlayışı.’¹⁹²

İlahiyat çevreleri kendilerine ve ürettikleri bilgilere bu eleştirileri yönelttikten sonra yine de Alevilik konusunda bilgi üretenlerin ilahiyat çevreleri olduğu gerçeğinin bilinmesini talep etmekte ve bu bilgiye Alevilerin kayıtsız kaldığı eleştirisini yapmaktadırlar. Aleviler itibar etmeseler de Alevilikle ilgili çalışmaların çoğu ilahiyat fakültelerinden çıkıyor. Aleviler, şimdiye kadar ne ilahiyat fakültelerine ne diyanet bünyesine ne din dersi, ne de imamların genel durumu gibi konular üzerine yapılan çalışmalara katılmamışlardır. Bu yapıları toptan reddetmenin dışında farklı bir söylem geliştirmemişlerdir. Tüm alevi toplumuna yönelen önemli bir eleştiride Aleviliğin temel eserlerini temel kaynaklarının yayınlanmış olmasına rağmen bu eserlere Alevilerin tepkisiz kalmasıdır.

İlahiyatçılar Aleviler tarafından sert tepki gösterilen tanımlama anlayışını da eleştirmişlerdir. Aleviler kendilerini nasıl tanımlıyorlarsa bu tanımlar birden çok şekilde de olabilir tüm toplum gibi ilahiyatçılarda buna saygı duymak zorundadır. Öte yandan ilahiyatçıları bir tanımlama yapmasına saygı gösterilmelidir. Benzer durumda Alevilerin Sünni tanımlamalarına da biz saygı duymalıyız.

Çalıştayda, bazı katılımcıların itirazı olmasına rağmen cemevinin mabet olarak kabul edilmesinden yana bir söylem gelişmiştir. Din dersinin müfredatında Aleviliğe yer verilmesi çalışmaları zaten vardır. Bu çalışmalara Alevi önderler de katılmaktadır. Diyaneti İşleri Başkanlığı’nın kaldırılması kısa vadede mümkün görülmediğinden yeni

¹⁹¹ 3. Alevi Çalıştay, s.41

¹⁹² 3. Alevi Çalıştay, s.80

bir yapı oluşturulana kadar Alevilerin kendi kurullarını Diyanet bünyesinde oluşturmaları en makul çözüm olarak görülmektedir.

Çalıştayla ilgili son bir not olarak, diğer çalıştayların aksine Alevilerin ve Sünni yapıların ortak faaliyetlerde bulunduğu çalışmalar örnek gösterilmiştir. Özellikle Tunceli, Tokat, Çorum, Merzifon'da birlikte yapılan faaliyetler, cami ve cemevinin karşılıklı ziyaretleri, Kutlu Doğum Haftasında birlikte yapılan organizasyonlar geçmişte oluşan soğuk havanın dağılacağına göstergesi olarak ifade edilmiştir.

5.4.4. 4.Alevi Çalıştayı (30 Eylül 2009)

Dördüncü Alevi çalıştayı, sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Alevi topluluklar da toplumun diğer grupları gibi taleplerini sivil toplum örgütleri vasıtasıyla duyurmaktadırlar. Sivil toplum örgütleri sorunların çözümünde önemli katkı sağlaması beklenen kuruluşlardır. Sivil toplum örgütlerinin Alevilerin sorunları ne şekilde ele aldığına görülmesi açısından böyle bir çalıştay düzenlemiştir.

Dördüncü çalıştay katılımcılarının demokrasiyi kişisel hak ve özgürlükleri temel referans olarak aldığı bir toplantı olmuştur. Sorun, Alevilik ya da Aleviler değildir, sorun, devletin bu güne kadar Alevilere karşı ihmalkar bir tavır almasıdır. Esas değişmesi gereken devletin bu bakış açısıdır. Katılımcılar, sorunun Alevilerle Sünniler arasında ya da Kürtlerle Türkler arasında olmadığını devletin vatandaşları arasında ayrımcı bir politika izlemesinde olduğunu ifade etmişlerdir. 'Kendi yurttaşından, kendi yurttaşının farklılığından, inancından düşüncesinden hatta kıyafetinden korkan bir anlayış modern devlet anlayışı değildir.'¹⁹³Bu anlayış yerini temel insan hakları ve özgürlüklerinde öne alan anlayışla değiştirmelidir. Bunun yolu da sivil bir anayasa hazırlamaktan geçer.

Dördüncü çalıştay, sorunların çözümü için farklı önerilerin bulunduğu bir çalıştay olarak öne çıkmaktadır. Pozitif ayrımcılık kuralının bu konuda uygulanması önerisi desteklenmiştir. Alevi sorunlarının tümünden çözülmesini beklemek yerine uygun

¹⁹³ 4. Alevi Çalıştayı, s.192

durumlarda pozitif ayrımcılık yapılabilir. Cemevlerine ibadethane statüsü verilmesi beklenmeden yer bulma konusunda yapımı esnasında ve sonrasında maddi kolaylıklar sağlanabilir. Devlet Alevilikle ilgili yayınlarda teknik destek verebilir. Alevi-Sünni ayrışmasının önüne geçmek için her sivil toplum örgütü en az bir alevi üye alabilir. Aşure günü tatil yahut bayram ilan edilebilir.

Önerilerden biri de, azınlık kavramı ile alakalı komisyon kurulması önerisidir. Türkiye’de azınlık kavramı farklı anlaşıldığı için toplumsal gruplar bu kavramdan uzak duruyorlar. Azınlık kavramının beraberinde getirdiği bir kavram olarak ayrımcılık konusunda hükümetin atması gereken adımlar var. Türkiye ayrımcılık karşıtı bir yasayla kurum oluşturmalıdır. Ayrımcılık ve hak ihlalleri ile ilgili olarak kurulacak bu kurum sadece Alevilerin değil diğer azınlıkların uğradığı ihlalleri de inceleyerek bu ihlalleri önlemede ve cezalandırmada etkili olabilir.

Dördüncü çalıştayda Alevilerin talepleri açısından Madımak olayı diğer konulardan öne çıktı. Tartışma otelin müze ya da anıt yapılıp yapılmamasından çok kavramlar üzerinden yapıldı. Toplumun Madımak olayı ile yüzleşmesi gerektiği belirtilmiştir.

5.4.5. 5.Alevi Çalıştayı(11 Kasım 2009)

Alevi çalıştaylarının beşincisi, medya mensuplarının katılımıyla gerçekleşmiştir. Katılımcıların birçoğunun aynı zamanda akademik geçmişlerini olması, sorunlara daha somut çözümler önerilmesini de sağlamıştır. Medyanın Alevilere, Alevi sorununa bakışının ve sorunun çözümünde oynayabileceği rolün tartışılmaya açıldığı toplantıda medyanın bu sorunun çözümünde neler yapabileceği değerlendirilmiştir.

Medya mensuplarının en çok tartıştıkları konuların başında, basın yayın kuruluşlarının Alevilik konusundaki cahillikleridir. Geçmişte yaşanan yanlışlıkların bu cahillikle doğrudan bağlantısı vardır. Alevilik konusundaki bilgisizlik iyi niyetle bile bir çok hata yapılmasına yol açmaktadır. Katılımcılar beş kelimelik bir cümlede üç kelimelik hataların yapıldığını örnekle göstermiştir. Zakirler cem ibadetine nefes(gülbank) okudu cümlesi Aşıklar cem töreninde deyiş okudu şeklinde verilebilmektedir. Basın yayın kuruluşları bünyelerinde Aleviliğe hakim çalışanlar

bulundurmaları zorunludur.

Çalıştayda şimdiye kadar konuşmacıların fazla değinmediği bir konu olan Aleviliğin son döneme kadar kendini açıklamadığı gerçeği dile getirilmiştir. Son on beş yıla kadar Alevilik hakkında Alevilerin kendilerinden bile bilgi alabilmek zordu. Katılımcılar bu iddiayı ortaya atarken Alevilerin bugüne kadar uğradıkları baskıları ve yazılı kaynaklarının az olması durumunu göz ardı etmeden Aleviliğin kapalı toplum yapısına dikkat çekmişlerdir.

Çalıştayda katılımcılar temel problemlerden birinin Aleviliğin kurumsallaşması olduğunu dile getirip devletin Aleviliği tanımasıyla eskiden olduğu gibi dede-talip bağının yeniden kurulmasının ve cemevinin bu bağın kurulduğu yer olmasının sorunun çözümünde mesafe aldıracağını belirtmişlerdir. Bu görüşün karşısına Alevilerin kendilerini seküler bir tarzda yeniden inşa etmek isteyebileceği nedeniyle dindarlaştırma çabasının yanlış bir yol olduğu görüşü belirtilmiştir. Din dersleri, cemevleri, diyanet içinde veya dışında oluşturulacak kurumlar yoluyla Alevilerin dindarlaştırılması şimdiye kadar devletin dışında var olmaya çalışan Aleviliği devlet bünyesine almak olarak anlaşılabilir. Ülke olarak bizim temel sorunlarımızdan birisi olan devletin her şeyi kuşatmışlığı durumundan, merkezin yönlendirmelerinden uzak durmaya çalışan ve bu nu bir noktaya kadar başarmış olan Alevileri, tekrar merkeze bağlamaya çalışmak doğru olamayabilir.

5.4.6. 6.Alevi Çalıştayı(17 Aralık 2009)

Çalıştayların altıncısı, siyasi katılımcıların bir araya gelmeleri ile gerçekleştirilmiştir. Millet Vekilliği ve bakanlık yapmış ya da yapıyor olan farklı partilere mensup siyasetçiler Alevilerin talepleri ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Alevi sorunları ile ilgili geçmişte neler yapıldığı ve şimdi neler yapılması gerektiği konusunda düşüncelerini ortaya koyan katılımcıların sorunların çözümünde ortak görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların siyasi olması konuşmalarında daha sorumlu bir tavır almalarına neden olmuş olabilir. Aleviliğin İslam dininin içinde bir inanç olduğunun en fazla vurgulandığı bir toplantı olmasını bu nedene bağlayabiliriz. Diyanet İşleri Başkanlığının tüm İslam inançlarını kapsayacak şekilde

yeniden yapılandırılması konusunda da oluşan mutabakat da yine siyasilerin siyasetin çözüm üretme potansiyelini gösteriyor.

Katılımcılar Alevilerin hem Osmanlı Devletinin hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında etkin rol almış olmalarına rağmen bu çabalarının ve fedakarlıklarının karşılığını alamadıklarını belirtmişlerdir. Alevi toplumunun eğitim seviyesinin yüksek olmasına rağmen müsteşar, emniyet müdürü, vali gibi yönetici kadrolarda şuanda ya hiç bulunmadıklarını ya da çok sınırlı sayıda olduklarını belirterek bu haksızlığa dikkat çekmişlerdir. Bu durum, alevi katılımcılara göre devletle aleviler arasında bir bütünleşme gerçekleşmediğinin göstergelerinden biridir.

Katılımcıların bu çalışmalar yoluyla Alevilerde ve tüm toplumda meydana gelen sorunların çözüleceğine dair umudun boşa çıkmasından büyük endişe duyduklarını dile getirmişlerdir. Çalıştaylar yoluyla Alevilerin temel problemleri ortaya konmuş ve mutabakat sağlanmış görünmektedir. Alevi toplumu artık somut adımların atılmasını beklemektedir. Önceki dönemlerde bazı çalışmalar yapılmış ancak sonuç alınamamıştır. Bu durum, Alevilerin devlete olan güvenlerini iyiden iyiye bozacaktır. 'Bizim Türkiye kültürümüzde bu yönümüz eksik konuşuruz, tespitler yaparız, hatta programa da koyarız ama uygulama konusunda nedense böyle bir zaafımız var.'¹⁹⁴

Çalışmaya katılan siyasetçiler sorunların devletin imkanlarını adaletli bir şekilde dağıtmamasından kaynaklandığını, İslam'ın Hanefi yorumunun desteklenirken diğer yorumların yok sayıldığını sorunun temelinde bu ayrımın bulunduğunu belirtmişlerdir. Devlet imkanlarını bir inanç grubunu desteklemek için kullanmamalıdır. Katılımcıların ortak görüşü sorunun eşit yurttaşlık sorunu olduğu bu halledildiği zaman diğer sorunların kendiliğinden ortadan kalkacağını ifade etmişlerdir.

Altıncı Alevi çalıştayında siyasi katılımcılar Alevi sorunları içerisinde Madımak olayını konuşulurken bu olayı açıklamakta zorlandıklarını belirtmiş, ülke içerisinde meydana gelen farklı kesimlere yönelik şiddet içeren eylemlerin temel sebebinin yetiştirilen insan modeli olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrımcılık konusunda en mağdur kesim olduğunu düşünen Alevi katılımcılar, eğitim modelinin acilen gözden

¹⁹⁴ 6. Alevi Çalıştay, s.72

geçirilmesini ve farklılıklara saygılı bireyler yetiştirecek yeni bir model uygulanmasının gerekliliğini belirtmişlerdir.

5.4.7. 7.Alevi Çalıştayı(28-29-30 Ocak 2010)

Yedinci çalıştay, diğer toplantılara katılan konuşmacıların bir kısmının çağırılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Üç gün süren son çalıştay, o zamana kadar yapılan çalışmaları belirli bir sonuca ulaştırmak, ortak bir takım kararlara varmak ve bu kararları hükümete ve kamuoyuna iletme için yapılmıştır. Çalıştayda diğer toplantılarda ortaya konan çözüm önerilerinin tüm tarafların onaylayabileceği, yeni çatışmalara zemin hazırlamayacak bir formülle ortaya koymak temel yaklaşım olarak benimsenmiştir.

Aleviliğin çeşitliliği içerisinde bir tanımına ulaşmak, Madımak olayı ile ortaya çıkan yaraları sarmak, zorunlu din dersi, Diyanet İşleri Başkanlığı, cemevlerinin yasal statüsü, Alevilere genel bütçeden pay ayrılması, dedelerin durumu konularında nasıl bir yol izlenmesi gerektiği konusunda katılımcılar birbirlerine müdahalede de bulunarak bir çözüm yolu ortaya koymaya çalışmışlardır.

Alevilikle ilgili yapılacak herhangi bir tanımın yine Alevilere bırakılması konusunda tüm katılımcılar görüş birliği içerisindeyler. Bazı katılımcılar, tanımı konusu konuşmayı bile bir zorlama olarak algıladıklarını bu müdahaleyi kabul etmediklerini belirtmişlerdir. Genel olarak katılımcılar tanımlamayı bir çerçeve çizme anlamında ele aldıklarını, konu yasallaşma sürecine girdiğinde bir çerçeveye muhakkak ihtiyaç duyulacağını belirtmiş ancak tanımlama işinde Alevilere karıştılamayacağını kabul etmişlerdir. Tanım devletle Aleviler arasında bir bağ oluşturmak için gereklidir. ‘Devletin diğer inanç gruplarına tanıdığı hak ve özgürlüklerden yararlanmak istiyorsak Aleviliğin hukuki bir zemine oturması lazım. Bu durum herkesin istediği tanımı yapmasına engel değildir. Alevilerde inanç özgürlüğü kapsamında dilediği inanca sahip olabilir.’¹⁹⁵

Tanım için ortaya konan nedenlerden biriside Alevi olmayan insanların

¹⁹⁵ 7. Alevi Çalıştayı, s.31

Alevilik hakkında bilgi sahibi olması, Aleviliğin mahrem bir alan olmaktan, insanların çekindiği bir saha olmaktan çıkarılıp normalleşmesinin önünün açılması isteğidir. Bugünkü durumda Alevilerin kendileri dahil toplumun genelinin Alevilik hakkında açık bir bilgiye sahip olmadığını belirten konuşmacılar yapılacak bir tanımın bu belirsizlikleri ortadan kaldıracağını ifade etmişlerdir.¹⁹⁶

Tanımlama ile ilgili önemli bir noktada Alevi sorunları ile çizilecek yol haritasının nasıl olacağına bu tanımlama ile karar verilmesi gerektiğidir. Aleviliğin ayrı bir din olarak tanımlanması, yada İslam din içerisinde bir mezhep ya da bir tarikat olarak tanımlanması bu tanıma uygun çözüm önerilerini de beraberinde getirecektir. Aleviliğin devletle iletişimi bu tanım üzerinden yapılacaktır.

İzzettin Doğan, Fermani Altun, Kurtçebe Noyan gibi Alevi önderleri bu tanımların zaten var olduğu, çeşitli çalışmalarda kendi ifadelerini bulunduğunu belirtmişlerdir. Toplantıya katılmayan Alevi grupların da bulunduğu vurgulandıktan sonra toplantıya katılan Alevi önderleri Aleviliği İslam dini içerisinde gördüklerini, bağlı oldukları Alevi örgütlerin Aleviliği İslam içerisinde tanımladıklarını ifade etmişlerdir.

Madımak olayı konuşulurken temel problemin insan yetiştirme sistemimizde ciddi bir yanlışlık olduğu konusu öne çıkmıştır. İkinci olarak bu tür olaylarda devletin sorumluluğu tartışılmış bu tür olayları önlemeye çalışmak yerine huzursuzlukların artması ve toplumsal karışıklıkların ortaya çıkması için özel çaba gösterdiği iddia edilmiştir. Devlet bu olayın yaşanmasında ve faili meçhul kalmasında temel faktördür ve bugüne kadar bu acıyı dindirmek için hiçbir müdahalede bulunmamıştır. Bununla birlikte böyle bir olayın meydana gelmesinde bazı grupların kullanıldığını ve kullanılmaya müsait olduğunu unutmamak gerekir. Böyle bir potansiyelin bulunması ilgili tarafın kendini hesaba çekmesini gerekli kılmaktadır.

Öncelikli olarak Madımak Otelini kamulaştırılmalıdır. Madımak Otelini kamulaştırıldıktan sonra atılacak adımda dikkat edilmesi gereken nokta, yapılacak şeyin hem Sivas halkını hem de tüm Türkiye’deki Alevi ve Sünnileri karşı karşıya

¹⁹⁶ 7. Alevi Çalıştayı, s.107

getirmeyecek bir çözüm olmalıdır. Madımak Oteli yıkılabilir, ya da orada yanarak ölen insanlar için anıt yapılabilir ya da otel müzeye dönüştürebilir.

Din kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin zorunlu olması, müfredatı ve bu dersi veren öğretmenlerin formasyonu sorunludur. Bu konuda Alevi ve Sünni tüm katılımcılar ortak kanaattedirler. İlahiyat fakültesi kökenli öğretmenlerin son derece yetersiz olan müfredatta sadece Sünniliğin Hanefi mezhebinin ibadetlerinin nasıl yapılacağını öğretmesi başta Aleviler olmak üzere toplumun genelinde sıkıntı yaratmaktadır. Çalıştaya katılan konuşmacılar din eğitiminin verilmesi konusunda hem fikirdirler. Öğrencilere tüm dinler ve mezhepler hakkında yeterli bilgi verilmelidir. ‘Bir Alevi kuruluşunun temsilcisi olarak Aleviliğin bu toplumda yani Türkiye sınırları içerisinde yaşayan tüm çocuklarımız tarafından öğrenilmesini istiyorum.’¹⁹⁷Bunun yanında temel insan haklarından biri olan kendi dinini öğrenme ve uygulama hakkının gereği olarak her din ve mezhep kendi cemaatine bu din ve mezhebin yükümlülüklerini öğretebilmelidir. Bu iki durumun sonucu katılımcılar zorunlu bir genel din kültürü ya da dinler tarihi dersinin verilmesi ve bir de seçmeli ders olarak tabi oldukları din ve ya mezheple ilgili ders verilmesi konusunda görüş birliği içerisindeyler.

Zorunlu olarak verilecek ders, ülkemizdeki tüm inançların öğretildiği ve kitaplardaki metinlerin o inanç önderlerinin görüşleri doğrultusunda hazırlandığı bir ders olmalıdır. Alevilere Sünnilik, Sünnilere Alevilik birlikte öğretilmelidir. Kapalı toplum yapısının sonuçlarından biri olan önyargılardan bu dersler sayesinde kurtulabiliriz ve arzuladığımız demokratik toplum olma isteğine ulaşabiliriz.

Seçmeli olarak verilecek ders çocukların ailesinin izni ile ve ailenin dini ve ya mezhebi tercihi ile belirlenmelidir. Bu haktan Sünnilik ve Alevilik gibi Hristiyan ve Musevi vatandaşlarında yararlanması gerekir. Kabul edilen din veya mezhebin pratiklerinin öğretileceği bu dersleri yine bu din veya mezheplerin kabul ettiği öğreticiler vermelidir. Bu dersler sayesinde Aleviler de cem nedir, nefes nedir, dede kime denir öğrenebilir. Bu dini haklar temel insan hakları içerisindeyler.

Diyanet İşleri Başkanlığının yapısı, cemevlerinin ibadethane olması ve

¹⁹⁷ 7. Alevi Çalıştayı, s.244

dedelerin durumu birbirine bağı konular olduğı için birlikte tartışılmıştır. Alevilikte dedeler merkezi konumdadır. Bektaşilik ve Nusayrilikte durum farklı değildir. Dedelik yüzyıllarca uğranılan baskı ve yok sayılmalara rağmen hala ayakta kalmış ve topluluğı bugüne kadar taşımışlardır. Dedelerin sorunlarının çözümü ve toplumdaki yerlerinin belirlenmesi, Alevi cemaatlerinin rahatlamasını sağlayacaktır. Dedelerin maaş ve özlük hakları verilmeli, ayrıca hem Alevilik hem de diğer konularda eğitim alabilecekleri bir ortam oluşturulmalıdır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kaldırılması gerektiğı bazı Alevi ve Sünni katılımcılar tarafından dile getirilmiş; ancak, çoğunluk bu düşüncenin realist olmadığını belirterek yeni bir yapılanmaya gidilmesi gerektiğini kabul etmiştir. Başkanlık artık yalnız Sünni Hanefilerin hizmet aldığı bir kurum olmaktan çıkarılıp tüm inanç gruplarının kendi yoğunlukları oranında temsil edildiğı bir yapıya dönüşmelidir.

Diyanet İşleri Başkanlığı, bir ihtiyaca binaen kurulmuştur. Şimdiye kadar yapılan yanlış uygulamaları göz önüne alarak değerlendirmek, eksik bir değerlendirme olacaktır. Aleviler Diyanet kurumundan faydalansınlar yada faydalanmasınlar kurum kendini yeniden düzenlemelidir. Alevilikle birlikte diğer konularda sağlam ve akademik bilgiye ulaşmalıdır. Kurumun şu anki hali oldukça dışlayıcı ve sınır çizidir. Kurum, dini alanı belirleyen değil; bu alanın genişlemesini sağlayan bir çizgiye oturtulmalıdır.

Cemvlerinin ibadethane sayılması konusunda bazı Sünni katılımcılar bu durumun İslam dini içerisindeki bütünlüğü bozabileceğı, toplumda ayrışmalara yol açabileceğini endişesini ileri sürerek konunun daha farklı şekilde çözülmesi gerektiğı belirtmişlerdir. Katılımcıların çoğunluğu cemvlerinin ne olduğunun sadece Alevilere ait bir konu olduğunu, Aleviler ibadethane diyorlarsa öyle kabul edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Son üç konu ile ilgili çözüm önerileri iki grupta toplanmaktadır. Birinci çözüm önerisi, Almanya Devleti örneğinde olduğu gibi 'inanç vergisi' adı altında bir vergi konulmalı ve bu vergi ayrılmalıdır. Dini vergilerin ayrılması yoluyla Alevilerden alınan vergiler yine onların hizmetleri için kullanılmak üzere oluşturdukları kurumlara verilecektir. Bu şekilde, Aleviler kendi hizmetleri kendi kurumları yoluyla görebilirler.

İkinci çözüm önerisi, toplanan vergilerden Alevi İslam'ı için pay ayrılması önerisidir. İslam dini içerisinde Alevi-Sünni ayrımı üzerinden Diyanet İşleri Başkanlığı'na ayrılan bütçenin bir kısmı Alevilere verilerek cem evlerinin ihtiyaçları dedelerin maaş ve eğitimi gibi harcamalar o bütçeden karşılanabilir.

5.4.8.Alevi Çalıştayları Nihai Raporu ve Aleviler

Dört bölümden oluşan nihai raporun ilk bölümünde, Alevilerin özellikle son yirmi yıldır ortaya koydukları sorunlar, bu sorunların dile getiriliş tarzı, kurumsal çeşitliliğin sorunların dile getiriliş tarzına etkileri, devlet ve siyaset tarafından muhatap alınış tarzı işlenmiş ve yeni bir dile ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. İkinci bölümde Aleviliğin Sünnilik ve Şiiliğe göre var olan dezavantajlarının Alevi sorunlarının oluşmasına etkisi tartışılmıştır. Sünnilik gibi devletin mezhebi olmaması, yazılı kaynakların yetersizliği, devletin baskısı gibi dezavantajlara Cumhuriyetle birlikte mevcut kurumlarının ortadan kaldırılması ve buna tepki verilememesi eklenmiş, özellikle 1960'lardan sonra hızlı kentleşme ile hazırlıksız yakalanan modernleşmenin getirdiği kayıplar birçok Aleviliğin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bir ucunda Aleviliği İslam'ın merkezine koyarak yapılandırmaya çalışanların yer aldığı diğer ucunda dini hatırlatmalardan uzak seküler bir yapılanma isteği içerisinde olanların yer aldığı Alevi toplum örgütlerinin sorunlara ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinde farklılık ortaya konulmaktadır.

Üçüncü bölüm Cumhuriyetin kurulmasıyla ortaya çıkan erken rehabet ve modernleşme isteğinin maliyetinin hesaplanmamasının doğurduğu sonuçları Alevi toplumuna hatırlatma girişimi olarak belirlemektedir. Tüm dünyada geleneksel yapılar laiklik, sekülerleşme, küreselleşme dalgalarının yarattığı tahribatı azaltmaya çalışırken Alevilerin daha fazla laiklik istemesi anlaşılır bulunmamaktadır. 'Modernleşmenin getirdiği çözümler konusunda Aleviler diğer din ve cemaatlerin tavırlarına kendilerini koruma ve güncelleme yöntemlerine pek az dikkat vermişlerdir.'¹⁹⁸Bölümün sonlarında Alevilerin yoğunlaşan taleplerine şimdiye kadar görmezden gelen devletin son dönemde farklı yaklaşımla ele almaya başladığı anlaşılmıştır. Bu tutum değişikliğinde en önemli etken örgütlü Aleviliğin gittikçe artan baskısıdır. Şehirleşmeyle birlikte örgütlenen

¹⁹⁸ Nihai Rapor, s.66

Alevilik devleti kendini muhatap almaya zorlamaktadır.

Raporun çalıştayları ele aldığı bölüm, dördüncü bölümdür. Çalıştayların yapılmasına neden olan taleplerin ele alındığı bu bölümde, bu taleplerin değerlendirilebilmesi için temel koşul olan devlet ve Alevilerin birbirini tanıma ve tanımlama sorunu ilk ele alınan konudur. Taleplerin hangi zeminde tartışılıp çözüm aranacağı bu yapılacak tanımlamaya bağlıdır. Tanımın içeriği konusunda ne devlet ne başka bir toplumsal grup müdahalesi kabul edilemez. Alevi toplumu böyle bir talepten hoşnut olmasa da devletin böyle bir talebinin olması anlaşılır bir şeydir. Aleviler, bu talebi Alevilerin Sünnilik içerisinde asimilasyonu olarak yorumlamakta ve ayrıca Aleviliğin çeşitliliğini ortadan kaldıracağını iddia etmektedirler. Bu eleştiriler akılda tutularak, Aleviliği İslam üst başlığı altında kendine has bir yorum olarak tanımlamak mümkün olabilir.

Çalıştaylarda en çok dile getirilen sorun, Alevilere yönelik ayrımcılıktır. Cumhuriyetle birlikte getirilen eşit vatandaşlık haklarına çok partili hayatla başlayan müdahaleler, 1980 Darbesi ile zirveye ulaşmıştır. Özellikle darbeden sonra devlet Sünni bir organizasyona dönüştürülürken Aleviler ihmal edilmiştir. Bu durum zamanla kamu kurumlarında bir yerlere gelebilmek için Aleviliğini saklamayı zorunlu kılmıştır. Maraş olayları, Çorum Olayları ve Madımak'ın da gösterdiği gibi ayrımcılık toplum içerisinde de görülmektedir. Modern toplum anlayışına ve anayasaya uymayan bu durumun bir an önce düzeltilmesi gerekir.

Rapor, bugün Alevilerin yaşadığı sıkıntıların önemli bir bölümünün Cumhuriyet anayasalarıyla ilgili olduğunu belirtir. Cumhuriyetin Laiklik anlayışı oldukça tartışmalıdır. Dini hayatın önüne çıkarılan engellerin çoğu anayasadaki laiklik ilkesine bağlanmaktadır. Halbuki laiklik ilkesinin temellerinden biri de her toplumsal grubun kendi dini anlayışını özgürce yaşabilmesini sağlamaktır. Sorunların çözümü için laikliğin yeni bir anlayışla ele alınması gerekmektedir. Benzer şekilde Alevilerin ibadetlerini yerine getirdiği mekanlar olan tekke ve dergahların kapatılması ve Alevilerin inanç önderleri dede-babaların bu unvanlarının ellerinden alınması ve kullanılmasının yasaklanması Alevilerin önündeki anayasal sıkıntılardır. Aleviler için kutsal bir mekan olan Hacı Bektaş Veli Dergahının Alevilere iadesi konusunda da

anayasal engeller bulunmaktadır.

Raporun özellikle altını çizdiği noktalardan birisi olan Alevilerin taleplerinin yerine getirilmesindeki anayasal engelleri önemsememeleri ve devrim kanunlarına yönelik bir çalışmanın bulunmamasıdır. Rapora göre, Alevilerin bu tutumlarının temelinde Cumhuriyete kayıtsız bağlılıklarının Alevilere maliyetlerini sorgulamamanın yanında bu kanunların değiştirilmesi durumunda Sünnilerinden bu imkanlardan yararlanacak olması endişesi vardır.

Rapor, Diyanet İşleri Başkanlığını modern Türkiye kurulurken dini alanın yerinin belirlenmesi için kurulmuş bir kurum olarak ele almaktadır. İslam dininin Hanefi fıkhi ve Maturudi kelamı merkeze alınıp desteklenirken özellikle otorite karşıtı, hilafet ve saltanat taraftarı tasavvufi eğilimler yok edilmek istenmiştir. Böylece devlet İslam dininin belirli bir formunu tanımış ve tanımlamış hepsini tek bir forma sokmuştur.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Cumhuriyetin ilk kurduğu kurumlardan birisidir. Kuruluş kanununda ‘devlete ait işlerin dışında’ İslam dinine ait alanların yönetilmesi bu kuruma bırakılmıştır. Devletin din ile olan mesafesi ilk çeyrek yüzyıldan sonra aşınmaya başlamış, bunun sonucunda Diyanet din alanını kontrol eden devletin güçlü kurumlarından biri haline gelmiştir. 1965 yılında çıkarılan bir kanunla İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak esaslarının yürütülmesine ibaresine toplumu din konusunda aydınlatma görevi de eklenmiş, 1982 Anayasası ile birlikte toplumun birlik ve bütünlüğünü sağlamak görevi de verilmiştir.

Günümüz Türkiye’inde Diyanet Cumhuriyetle yaşıt, önemli bir bütçeye sahip, on binlerce çalışanı bulunan, oldukça zenginleşen çalışma alanlarına sahip bir kurumdur ve kaldırılması daha fazla problem doğuracaktır. Dini alanın cemaatlere terk edilmesi isteği cazip gelse de tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Önerilerden birisi, kurum muhafaza edilirken faaliyetleri daraltılmalı ve cemaatlerin önlerinin açılması önerisidir. Alevilerin Diyanet kurumundan doğrudan almak isteyeceği bir hizmet olmadığına göre ve bu durumu Alevileri dönüştürmeye yönelik bir faaliyet olarak göreceklere belirttiklerine göre ilk seçenek, cemaatlerin gücünün artırılması olarak görünmektedir. Alevilere ait ikinci bir öneri, Diyanet’e ayrılan bütçeden Alevilere de pay verilmesi

Alevilerin bu bütçe ile kendi kurumlarında kendi ibadetlerini gerçekleştirmesidir. Her iki durumda da yeni bir anayasal çerçeve gerekli olarak görülmektedir.

Rapor, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ile ilgili olarak öncelikle eleştirilerin bilgi eksikliğini belirtmekle başlar. Birçok Avrupa ülkesinde devlet okullarında bu dersler verilmektedir ve bazılarında zorunludur. Türkiye'nin de kabul ettiği uluslar arası sözleşmeler dini özgürlüğü ve din eğitim ve öğretimini temel haklardan biri olarak kabul etmekte; devletlerin bu eğitimi bilimin ışığında adil ve doğru bir şekilde vermesi istenmektedir. Uluslararası kurumların Türkiye ile ilgili temel eleştirisi uygulama biçiminedir. Bu dersler tarafsızlık ve çoğulculuk ilkelerini yerine getirmediği ve ebeveynlerin inançlarına saygı göstermediği için eleştirilmiş ve düzeltilmesi istenmiştir.

DKAB dersleri 1982 Anayasası ile zorunlu hale getirilmiştir. Kanun eğitim ve öğretim özgürlüğünün kötüye kullanılmasını önlemek için din kültürü ve ahlak öğretimini devletin gözetim ve denetimi altına aldığını bildirmektedir. Çalıştaylarda da vurgulandığı gibi kanun, aslında eğitim ve öğretimi birbirinden ayırmaktadır. Bununla birlikte buradan çıkarılacak olası sonuçların aynı zamanda Tevhid-i Tedrisat kanunuyla da uyumlu olması gerekmektedir.

Alevilerin ilk talepleri olarak derslerin kaldırılması anayasa engelinin aşılmasını gerektirir. Diğer seçenek olarak sunulan din eğitim ve öğretiminin vakıflara ve cemaatlara devredilmesi ise, Tevhid-i Tedrisat kanununun yeniden gözden geçirilmesini gerektirmektedir. Köklü bir değişikliğe gidilmeden yapılabilecek şey ise, DKAB derslerinin müfredatını tüm inançları öğretecek şekilde genişletmek ve bu dersin öğretmenlerini farklı bir eğitimden geçirmek olarak görülmektedir.

Rapora göre tarihsel olarak ayin-i cemlerin yapıldığı sabit bir mekan bulunmamaktadır. Ayin-i cemin merkezinde olan dede belirli zamanlarda değişik mekanlar da bu ibadeti gerçekleştirmektedir. Rapor, buradan cem evlerinin kente göçle ortaya çıkan modern mekanlar olduğu sonucunu çıkarmaktadır. Bektaşiliği Alevilikten ayıran rapora göre, Bektaşilerin ibadet mekanı da olarak kullandığı tekke ve dergahlar Alevilere nispet edilemezler. Bununla birlikte, böyle bir özdeşlik kurulsaydı bile Tekke

ve Zaviyeler Kanunu bu mekanlara statü verilmesini engelleyecekti.

Aleviler geçmişte devletten cem evleri için arazi tahsisi, kurum giderlerinin karşılanması gibi maddi taleplerde bulunurken artık cem evlerinin bir ibadethane olarak kabul edilmesini talep etmektedirler. Cemevlerinin yasal bir statüye kavuşması Aleviliğin yeniden yapılandırılması için merkezi öneme sahiptir. Çalıştaylarda cemevlerine hukuki bir statü kazandırılması noktasında görüş birliği vardır; ancak ibadethane olarak ifade edilmesi Sünni katılımcılarda endişeye sebep olmaktadır. Her dinin bir tane ibadethanesi olduğu fikrinden hareketle İslam üst başlığında caminin ibadethane kabul edilmesini öneren Sünni katılımcılar dini bir ayrılığa gitme ihtimalinden çekindiklerini belirterek toplumda birlik ve beraberliğin bozulmaması için ibadethane kelimesine karşı çıkmışlardır. Çalıştaylarda ortaya konan önerilerden birisi ilgili kanunda yapılacak değişiklikle ‘cem evlerine aynı imkanlar sağlanır’ ibaresinin eklenmesinin sorunun çözümü için yeterli olacağıdır.

Cemevi sorunu Alevilikte merkezi öneme sahip dede-babaların sorunları ile birlikte ele alınmaktadır. Dedeler, Alevilikte hem kutsal bilgiyi saklayan hem ibadetleri yöneten hem de hukuki görevleri üstlenen kişidir. Unvanların kullanılmasını yasaklayan kanunla birlikte zayıflayan dedelik kentleşmeyle birlikte cemaatlerinden de kopmuştur. Aleviliğin yeniden yapılandırılmasında dedeliğin ihyası en önemli aşamadır. Farklı bakış açıları bulunsa da dedelere maaş bağlanması ve dedelerin eğitimi için kurumların oluşturulması genel olarak Alevilerin talepleri arasındadır.

1993 yılında Madımak Otel’inde meydana gelen olay Alevilere göre şimdiye kadar kendilerine karşı sürdürülen asimilasyon ve yok etme politikalarının bir sonucudur, aynı zamanda bu otel, yüzlerce yıllık bu sürecin somut nesnesidir. Aleviler bu otelin geçmişi unutmamak ve gelecekte bu tür şeylerin yaşanmasını önlemek amacıyla müzeye dönüştürülmesini istemektedirler. Sünni katılımcılar hem bu olayın yaşanmasını hem de otelin uzun yıllardır faaliyet göstermesini mazeretsiz bir şekilde kınamışlardır. Sünni katılımcılar mevcut durumun tüm Türkiye’de yarattığı ayrışmayı göz önünde bulundurarak otelin müze yapılmasının yeni ihtilaflara yol açmasından korktuklarını belirtmişlerdir. Otelin kamulaştırılması ve tüm Sivas halkına hizmet edecek bir mekana dönüştürülmesi ortak karardır. Otelin giriş katındaki bölüme bu acı

olayı yansıtan bir pano konulması ve bu olayda hayatını kaybedenlerin isimlerinin yer alması uygun görülmüştür.

Rapor, çalıştaylarda müzakereler sonucu üzerinde uzlaşılan konuların değerlendirilip çözüme ulaştırılması dileğiyle hükümete maddeler halinde bildirilen çözüm yollarının ortaya konulmasıyla bitirilmiştir.

5.4.9.Nihai Rapora İlişkin Alevilerin Görüşleri ve Tepkileri

Nihai Rapor yayınlandıktan sonra çalıştaylara katılan ya da dışarıdan izleyen Alevi örgütlerinin Nihai Rapora tepkisi olumsuzdur. Alevi Bektaşî Federasyonu başkanı Ali Balkız, Rapor'un bir aldatmaca olduğunu iddia ederek Rapor'u olumlu bulanlar bizden değildir şeklinde açıklama yapmıştır.¹⁹⁹ Alevilik Araştırmalar Merkezi Başkanı Ali Yıldırım, Rapor'u Ak Parti çalımı olarak nitelemiştir.²⁰⁰ Pir Sultan Abdal Derneği genel başkanı Fevzi Gümüş 'Rapor'da çözüm gibi gösterilen ve uzlaşmayla çıktığı iddia edilen önerilerin Alevilerin asimilasyonuna hizmet eden tamamen Sünni ulemanın bakış açısının ürünü olduğunu iddia etti.²⁰¹ Cem Vakfı Genel Başkanı İzzettin Doğan, 'bütün iyi niyetimizle bu sonucun doğacağını bile bile toplantı davetlerini kabul ettik, iyi niyetimizi belirtmek için gittik ama çözüm olarak tek bir kelime dahi görünmemektedir.'²⁰²

Nihai Rapora ve çalıştaylara yönelik eleştirilerin başında tanımlama sorununun dayatılması gelmektedir. Genel olarak, Alevi toplumu siyasal iradenin Aleviliği tanımlama ve yeniden inşa etme niyeti içerisinde olduğu endişesini çok sesli bir şekilde dile getirmektedirler. Bazen doğrudan devlet bazen de siyasal irade, Aleviliği tanımlamak istemi ile suçlanmaktadır. Alevi çalıştayının hem yapılmasına hem de nihai raporun kendisine yöneltilen temel eleştiri tanımlama girişimidir. Alevi vatandaşlarda mitinglerde 'Devletin Alevi'si olmayacağız.' sloganını tekrarlamaktalar. Alevilerin

¹⁹⁹ "Alevi Çalıştay Raporu Alevileri Böldü", *Olay Gazetesi*, 13.02.2010

www.oday.com.tr/haber/güncel-51989/çalıştay-raporu-aleviler:-boldu-33243-html(17.01.2012)

²⁰⁰ "Alevi Çalıştayında Dağ Fare mi Doğurdu?", *Haber Sol Gazetesi*, 13.12.2010

Haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/alevi-çalıştay-nda-dağ-fare-mi-doğurdu(17.01.2012)

²⁰¹ "Alevilerden Rapora Büyük Tepki", *Posta Gazetesi* 13.02.2010

www.posta.com.tr/türkiye/haber/alevilerden-rapora-büyük-tepki-html?Article/D=67354(14.01.2012)

²⁰² "İzzettin Doğan'dan Alevi Raporuna Tepki", *Yön Radyo*

www.yonradyo.com.tr/index.php/yazi/izzettin-dogandan-alevi-alevi-çalıştay-raporuna-tepki(17.01.2014)

Aleviliği tanımlamak için yapılan çalışmaları ‘dışarıdan’ yapılan çalışmalar olarak ve bilgi ve anlam eksikliği nedenlerini ileri sürerek karşı çıkmaları doğal bir durumdur. Üstelik bu tanımları yapan kurumların Aleviler açısından sakıncalı kurumlar olması Alevilerin endişelerinin artırmaktadır. Ortaya konan bu tepkilerin aslında bu kurumlara yönelik güvensizliğin bir neticesi olduğu açıktır. Tanımlama sorunun Aleviler açısından da bir krize yol açtığını belirten Ecevitoğlu’na göre bu durumun siyasal mücadeleyi aşan yönü bulunmaktadır. Ecevitoğlu’na göre modernleşme ile birlikte Aleviler ile Alevilik arasındaki mesafenin açılması Aleviliğin tanımlanmasında bir sorun oluşturmaktadır ve bu ilk elden Alevilerin kendi sorunudur.²⁰³

Tanımlama yapılmasına Alevi kurumları tarafından iki şekilde karşı çıkılıyor. İlk olarak, bir tanım ortaya konarak bu tanımda Aleviliği İslam’ın bir kolu olarak kabul ettirilme hedefinin olduğu kaygısı belirtiliyor. Bu kabul ettirilirse, Alevilerin talepleri anlamsız hale gelecektir endişesi bulunmaktadır. Alevilik, İslamın bir yorumu olursa o zaman cami tüm Müslümanlara ait olduğu için başka ibadethane tanımlamasına gerek kalmayacak, bilgiyi yine ilahiyat fakülteleri üretecek, Diyanet aynı statüde devam edecek. Bu durumda Alevilerin sorunları geçiştirilerek halledilecektir. Alevilerin şimdiye kadar tanımadıkları ve Sünniliğin asimilasyon kolu olarak gördükleri bu kurumlarda yer alması düşünülemez.

Alevilerin tanımlamaya karşı oluşlarının ikinci nedeni teoriktir. Her tanımlama aynı zamanda bir hudut çizme, bir sınırlama gerektirir. Aleviliği tanımladığınız zaman onu belirli bir Aleviliğe sabitlemiş olursunuz. Yol bir süre bin bir şekilde ifade edilen Aleviliğin çeşitliliği bu tanımlamayla yok edilecektir. Devlet nasıl çeşitli Sünniliği tek bir çeşit Sünnilikle ifade etmeye çalışıyorsa Alevilik içinde aynısını istemektedir. Tanımlama isteği, Aleviliğin devlet tarafından yeniden inşası anlamına gelmektedir.

Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı (HBVAKV) tarafından kaleme alınan Aleviler Artık Burada Oturmuyor isimli çalışma, raporu değerlendiren en kapsamlı

²⁰³ Pınar Ecevitoğlu, “Aleviliği Tanımlamanın Dayanılmaz Cazibesi”, *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 66, sayı 3, dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/1608/17303.pdf(13.03.2014), s.137-156

çalışmadır.²⁰⁴ Çalışma, HBVAKV tarafından teknik destek alınarak hazırlanmış bir grup çalışmasıdır. Uzun sayılabilecek bu çalışma, nihai rapor hakkında olumlu hiçbir görüş bildirmemektedir. İlk olarak, diyalog kelimesinin tüm sorunlar göz önüne alındığında içinin boşaltılıp bir tahakküm malzemesi olarak nasıl kullanıldığını eleştirmekle başlayan çalışma diyalogun muktedirler tarafından sorunların sahiplerinin etkisizleştirmek amacıyla bir araç olarak kullanıldığını belirtiyor. ‘Diyalog süreci taleplerin ortaya konulmasına, çeşitlendirilmesine, dillendirilmesine, müzakere edilmesine vesile olmuyor; tersine zaten ortada olan ve daha önce başka araçlarla dillendirilen sorunların ve taleplerin tüketilmesine, içinin boşaltılmasına, bunu ortaya koyanların susturulmasına, marjinalize edilmesine ve yok sayılmasına hizmet ediyor.’ Dolayısıyla, sürecin sonucu daha başından bellidir ve nihai rapor masa başında yazılmıştır. HBVAKV’ye göre nihai raporda sorunların ele alınış şekli ve önerilen çözümler o kadar belirlidir ki çalıştayların neden yapıldığı sorusunu akla getirmektedir. Eğer çalıştaylar göz ardı edilerek bildik sonuçlar ortaya çözüm diye konulacaksa devlet ve millet neden bu zahmete girmiştir? Nihai raporun masa başında üretildiğinin bir başka göstergesi çalıştaylara atıf yapılmaması ve çalıştaylardaki fikri çeşitliliğin rapora yansımamasıdır.

HBVAKV’nın ikinci eleştirisi, rapora hakim olan diledir. Rapor, Alevilik ve Aleviler hakkında konuşurken hakaret ve suçlamaya benzer birçok kelime kullanmaktadır. Alevilik, parçalanmışlık, birlik içinde olmamakla suçlanmış, birbirlerine saygılarının kalmadığı ifade edilmiş, modernizme sınır tanımaz bir ilgi göstermekle itham edilmiştir. Halbuki bu parçalanmışlık durumu Sünnilik içinde geçerlidir ve modernizm onları en az Aleviler kadar etkilemiştir.

HBVAKV’nın bir diğer eleştirisi, Nihai Rapor’un Alevilerin taleplerinin Sünni kesime karşı talepler olarak ele almasıdır. Alevileri taleplerini devlette iletmektedir ve sorunların muhatabı ve kaynağı devlettir. Nihai Raporu okuduğunuzda bir tarafta

²⁰⁴ Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı, **Alevi Çalıştayları Nihai Raporu Üzerine Bir Değerlendirme**, Ankara, 2011

www.file:///C:/Users/bt/Desktop/ALEVİLER/%20ARTIK%20BURADA%20OTURMUYOR%20Derdim%20artar%20daima.html(12.12.2011)

Aleviler ve onların talepleri diğer tarafta Sünniler ve onların karşı talepleri var izlenimi verilmektedir. Gerçekte Alevilerin Sünnilikle bir problemi bulunmamaktadır. HBVAKV'na göre, sorunları Alevilerin sorunları olarak görmek de yanlıştır. Alevilerin sorunları aslında Sünnilik dışındaki tüm inanç gruplarının sorunlarıdır.

HBVAKV nihai raporun diğer taleplere olan duyarsızlığını dile getirdikten sonra Alevilerin olmazsa olmaz gördükleri cemevinin ibadethane olma talebinin bile dikkate alınmadığını belirtmektedir. Ayin-i cemi ibadet olarak görmeyen rapor bir adım daha atarak, ibadet olup olmadığına teologların ve bilim adamlarının karar vermesini istemektedir. Bu oldukça tutarsız bir söylemdir. Binyıllık bir inanç topluluğunun ibadetlerine başka inanç gruplarının müdahalesini istemek kabul edilebilir bir şey değildir. Bu noktada araya girerek şunu ifade etmek gerekir ki; çalıştayların bütününe baktığımızda cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilmesine itiraz edenlerin sayısı oldukça azdır. İlahiyat çevrelerini katıldığı çalıştayda dahil olmak üzere bir iki farklı ifadenin dışında katılımcıların çoğunluğu bahanelerin arkasına sığınmadan 'Aleviler ibadethane diyorsa ibadethanedir' şeklinde görüş belirtmişlerdir.

HBVAKV Nihai Raporu Alevi taleplerinin karşılanması için Alevileri laiklik ve devrim kanunlarına karşı savaşa çağırıyor olmakla eleştirmektedir. İlk olarak,HBVAKV'na göre devrim kanunlarından yalnız bir tanesi Alevilerin sorunudur. İkinci olarak, mevcut durumda laiklik ve yasalara rağmen Sünnilik diğer inançları tahakküm altına almıştır. Yasaların değiştirilmesi Sünniliğin tahakkümünü artırmaktan başka bir işe yaramaz.HBVAKV'nın ve genel olarak Alevi önderlerin ortaya koyduğu bu tavır tartışmaya açık bir yaklaşımdır. Çıkarılacak yasalar ister yalnız kişi hak ve özgürlükleri ile ilgili olsun isterse dini hak ve özgürlüklerle ilgili olsun toplumda çoğunluğu oluşturan Sünnilerin bu yasalardan faydalanmaması düşünülemez. Konuya bu şekilde yaklaştığınızda HBVAKV'nında eleştirdiği Nihai Rapor gibi Aleviliğin karşısına Sünniliği yerleştirdiği görülür. Halbuki hem çalıştaylarda ortaya konan düşünceler hem de HBVAKV'nın çalışmasında sorun devletle toplum kesimleri arasındadır.

HBVAKV Nihai Raporu, Aleviliği yeniden inşa etmek istemekle eleştirmektedir. Bir kere Alevi çalıştayları olarak sunulan çalışmalara davet edilen Alevi

sayısı çok azdır. İkinci olarak, Alevi grupların çeşitliliği göz önüne alınmadan hükümetin makbul olarak kabul ettiği Aleviler çalışmalara davet edilerek onların makbul kabul edilen istekleri tartışılmıştır. Aleviliği yeniden inşa etmek için tanımlama zorunluluğu ilk gündem maddesi olarak ortaya konulmuştur. HBVAKV'nın bu eleştirisi aynı zamanda birçok soruyu da beraberinde getiriyor. Çalıştaylara katılanlar ve raporu hazırlayanlar sorunun çözümünü bildikleri çözümlerle çözmek isteyeceklerdir. Sünnilik sorunlarını çözmede nasıl bir yol izledi ise raporun yazarı bunu örnek göstermekle eleştirilemez. Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı kurularak bu anlamda Sünnilik tanımlanmıştır. Bu ilk aşamadır. Diyanet kurumu dini materyallerin muhafazası ve tekrar yazımını gerçekleştirmiştir. Din adamı yetiştirmek için İmam Hatip liseleri kurulmuş, ardından din adamı yetiştirmek için ilahiyat fakülteleri açılmıştır. Çalıştaylarda ele alınan birinci yol budur. İkinci yol, yurt dışındaki uygulamalar örnek gösterilerek işlenmiştir. Yurt dışında Aleviler kendilerini İslam'ın dışında tanımlamış ve farklılıklarını ortaya koymuşlardır. Bu devletlerin vergileri ayırması ve Alevilere tahsis etmesi sonucunu getirmiştir. Aynı şekilde Türkiye'de de tanımlama sonrası inanç vergisi siteminin getirilebileceği tartışılmıştır. Çalıştaylara katılan Alevilerin çoğunluğu ikinci tür çözümü, hem İslam'ın içinde tanımlanabileceği belirterek hem de inanç vergisi uygulamasının adaletsizliğe neden olacağı gerekçesiyle sıcak bakmamıştır. HBVAKV, bu grupları 'kimi küçük ve muktedirlerle işbirliği yaparak büyümeyi hedefleyen alevi örgütleri' olarak belirtse de güçlü Alevi örgütleri dedeler maaş bağlanmasını özlük haklarının verilmesini istemekte, bağımsız kurumlar kurabilmek kaydıyla dedelerin eğitilmesi istemektedirler. HBVAKV'nın iddiasının aksine, kimse 'devletin dedesi' olmayı istememektedir, istenilen şey din adamının eğitilmesini sağlayacak bağımsız eğitim kurumları kurabilmektir.

Alevilerin diğer bir çok sorunlarında olduğu gibi din adamı yetiştirme sorunu da tüm toplumsal grupların ortak sorunlarından biridir. Sünni kesimin oda yalnız ehli sünnet fikhını kabul edenler dışında toplumun geri kalanı din adamı yetiştirme işinden mağdur durumdadırlar. Hatta çalıştaylarda ortaya çıkmıştır ki bizzat Sünnilerde kendi din adamını yetiştirememe konusunda şikayetçidirler.

Çalıştaylarda FermaniAltun, İzzetin Doğan, Haydar Kaya gibi Alevi kanaat önderleri; Alevi inanç önderleri, mürşidi kamiller yetiştirecek okulların açılması zorunlu gördüklerini belirtmişlerdir. Devlet gayr-i Müslim cemaatlerin kendi din adamını yetiştirmesini çeşitli şekillerde engellemektedir. Hristiyan vatandaşların gittiği kiliselerin din adamları ya bağlı bulundukları mezhebin merkezinden gönderilen din adamlarıdır ya da yurt dışında öğrenim gören Türk vatandaşlarıdır. Benzer şekilde, Caferi imamlar da İran'da eğitim görüp geri dönmektedirler. Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez'in de ifade ettiği 'farklı din ve mezhep üyelerinin din eğitimi için yurt dışına gitmesi kabul edilemez' bir durumdur.²⁰⁵

Alevi çalıştayları merkezinde Alevilerin sorunlarının bulunduğu ancak tüm Türkiye halklarının sorunlarının tartışıldığı bir çalışma olmuştur. Çalıştaylarda katılımcılar sorunların devletin halkı kontrol etmek istemesinden çıktığını ifade etmişlerdir. 'Devlet Alevilikte dahil bütün işaret ettiğimiz sorunları toplumsal yapıyı, Türkiye'nin toplumsal yapısını biçimlendirilişi, tanzim edişi, düzenleyişi ve konumlandırışı nedeniyle bu sorunlar ortaya çıkıyor.'²⁰⁶ 'Cumhuriyet kurulurken ortaya konan temeller yani tüm vatandaşlar üst kimlik olarak Türk'tür, dini inanç olarak Sünni'dir, Türkiye'yi kurtaracak olan ideoloji Kemalizm'dir.'²⁰⁷ 'Şimdi yaşadığımız sorunlar Cumhuriyetin modern ulus inşa etmek isteğinden ve bunu tüm topluma dayatmasından kaynaklanıyor. 'Türkiye'de Alevi sorunlarının Alevi meselesinin çözülmemesinin altında yatan asıl etken 85 yıllık devlet iktidarındır.'²⁰⁸ Alevi katılımcılar içerisinde de bu görüşe katılanlar olsa da genel olarak sorunun Cumhuriyetle ilgili olmadığı sorunun devletin uygulamalarında olduğu görüşü hakimdir. Bununla birlikte, Diyanetin işleyişi, cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilmeyişi, Hacı Bektaş Veli Dergahı'nın müzeleştirilmesi gibi konular devletin iradesini eleştirmeyi zorunlu kılmaktadır.

Katılımcılar, Cumhuriyet'in kuruluş dönemindeki dinamiklerin artık değiştiğini o günkü şartlarda ortaya konan prensiplerle bu günün Türkiye'sinin yönetilemeyeceğini

²⁰⁵ Mehmet Görmez, "İslam Dünyasının Dini Fay Hatlarına Dışarıdan Büyük Baskı var", Cihan, 26.05.2012
www.cihan.com.tr, (04.03.2013)

²⁰⁶ 5. Alevi Çalıştay, s.153

²⁰⁷ 1. Alevi Çalıştay, s.52

²⁰⁸ 1. Alevi Çalıştay, s.206

ifade etmişlerdir. ‘İktisadi bakımdan, sosyal bakımdan, kültürel bakımdan gelişen Türkiye’de eski düzeni aşan açılımlar yapılması gerekir. Bu açılımları yapmazsak Türkiye büyüyemez.’²⁰⁹ Değişen koşulların yanında halkın artık toplumsal mühendisliği kabul etmeyeceği ortadadır. ‘Devlet vatandaşlarının inanç, kültürel kimlik ya da mensubiyetleri gereği ortaya çıkan ibadet, tören, kutlama, anma, eğitim ve öğrenme ihtiyaçlarının sosyal alanda özgürce ve nitelikli imkanlarla karşılanmasını sağlamalıdır.’²¹⁰Bu şekliyle Aleviler mevcut durumdan hoşnut değildir.

Özellikle Sünni katılımcılar yeni Türkiye’nin önünü açacak anayasa çalışmalarına destek verilmesini istemektedirler. Alevilerin devletten uzak duran, devlete eklemlenmeyen yapısı kendi kurumlarını kurup işletme becerisine sahip olması Alevilere yönelik beklentiyi artırmaktadır. ‘Alevilerin böyle muhalif bir kesimin, toplum grubunun, çok dinamik toplum grubunun Türkiye’de demokrasini yerleşmesi, hak ve özgürlüklerin yerleşmesi açısından çok da önemli katkılarının bulunacağını düşünüyorum.’²¹¹

Çalıştayların birinci konusu, Alevi sorunları iken ikinci konusu ise yeni, sivil, özgürlükçü bir anayasaya olan ihtiyaçtır. Hemen her çalıştayda katılımcılar yeni bir anayasa ihtiyacından bahsetmişlerdir. Katılımcılar yapılacak yeni anayasa için Alevilerin katkısının önemli olduğunu vurgulamış Alevilerin anayasa çalışmalarında masa da olmaları gerektiğini ifade etmişlerdir.

Aleviler hak arama mücadelesine başlayalı yirmi yıl olmasına rağmen hükümetin Alevi açılımından ve yaptığı çalıştaylardan önce bu davalarında yeterince ilgi oluşturmamışlardı. Hükümetin Alevi açılımı dikkatleri Aleviler ve onların yaşadığı sorunlara çekmiştir. Hükümetin Alevi çalıştayının ardından Cumhuriyet Halk Partisi, Aydın Üniversitesi, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı ve diğer kurumlar bu tür çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalardan Stratejik Düşünce Enstitüsü’nün(SDE)Alevi Rapor’u açılım sonucu yapılan kapsamlı bir çalışmadır. 26 ilde Alevi olan ve olmayan 2217 kişi ile yapılan anket çalışması sonuçlarının değerlendirildiği çalışmada alevi açılımının

²⁰⁹ 3. Alevi Çalıştay, s.80

²¹⁰ 1. Alevi Çalıştay, s.57

²¹¹ 6. Alevi Çalıştay, s.100

muhtemel sonuçlarını öngörmek hedeflenmektedir.

Temel problemlerden biri olarak görülen Aleviler ve hükümet arasındaki güvensizliğin açılım sonrası durumunu anlamak için sorulan ‘Hükümetin Alevi Açılımı adı altında yapmaya çalıştığı girişimden memnun musunuz?’ sorusuna Alevi katılımcılar %49,2 gibi yüksek bir oranla ‘hayır’ cevabı vermişlerdir. Alevi çalıştayları ile ilgili olarak sorulan ‘hükümetin attığı adımları Alevi sorununu çözmeye katkı sağlayıp sağlamayacağı’ sorusuna ise Aleviler %39,5 oranında ‘hayır’ cevabı vermişlerdir. Bu verilere dayanarak raporu hazırlayanlar Alevilerin hükümete olan güvensizliğini belirtmişlerdir.²¹²

Açılımla ilgili temel sorunun karşılıklı güven sorunu olduğunu tespit eden rapor, hükümet tarafından yapılan çalıştayların her şeyden önce Aleviliği diyalog ve tartışma konusu haline getirdiğini belirtmiş, artık Aleviliğin Türkiye’de tanınmaya başladığını iddia etmiştir. Çalıştayların ilgili tarafları bir araya getirerek bu güven bunalımını aşmada yardımcı olması yanında doğrudan bilgi alışverişine imkan vermesi açısından da önemlidir. Türkiye artık bir konu hakkında bir politika oluştururken halkında bilgisine başvuru olan bir ülke olamaya başlamıştır. Bu durumda demokrasi açısından geldiğimiz yeri gösterir.²¹³

SDE’nin raporu Alevi çalıştayları düzenlemeyi olumlu bir yaklaşım olarak görmekte ancak sorunu tek başına çalıştayların çözeceğini düşünmeyi yanlış bulmaktadır. Yapılan anket çalışmalarında da görüldüğü gibi bir çok Alevilik vardır ve bu Aleviliklerin çalıştaylarda temsil edildiği tartışmalıdır. Dolayısıyla açılım sonucu oluşturulacak politikaların tüm Alevileri memnun etmesi zordur. Yapılan çalıştaylar Alevilerin sorunlarının çözümü için temel alınacak metinler değildir ancak yardımcı metinler olabilir.²¹⁴

SDE’nin raporu çalıştaylarda ortaya konan sorunların bir ikisi hariç yapısal nitelikte olmadığı iddiasındadır ve çözülmesi için yasal ve anayasal değişikliklerin

²¹² Stratejik Düşünce Enstitüsü, **Alevi Raporu**, Ankara, 2009
[www.arsiv.setav.org/public/indir.aspx?yol...pdf&baslik=SDE+Alevi+Raporu\(25.03.2013\)](http://www.arsiv.setav.org/public/indir.aspx?yol...pdf&baslik=SDE+Alevi+Raporu(25.03.2013))

²¹³ Stratejik Düşünce Enstitüsü, **Alevi Raporu**, Ankara, 2009

²¹⁴ Stratejik Düşünce Enstitüsü, **Alevi Raporu**, Ankara, 2009

yeterli olacağı belirtir. Gerekli hukuki düzenlemelerin yanında bazı adli zabıta tedbirleri ile hükümetin inisiyatifinde sorunlara çözüm bulunabilir. Alevilere verilecek hakların topluluk hakları değil de bireysel haklar olarak formüle edilmesi gerektiği önerisi raporun genel tartışmalardan ayrıldığı bir noktadır. Topluluk hakları üzerinden yapılacak çalışmalar Aleviliği yeniden inşa etme ve belirlenme sonucu doğurabileceğinden bireysel haklar üzerinden sorunları çözmeye çalışmak daha doğru olacaktır.²¹⁵

İstanbul Aydın Üniversitesi ile Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı birbirine yakın tarihlerde Alevi sorunlarını ele alan çalıştaylar düzenlemişlerdir. 6-7 Aralık 2013 tarihlerinde Aydın Üniversitesi'nce düzenlenen toplantının sonucunda 11 maddelik bildirge yayınlanmıştır. 13-15 Aralık tarihlerinde Abant Platformunca Alevi sorunlarına ilişkin düzenlenen toplantı sonucunda da 11 maddelik sonuç bildirgesi yayınlanmıştır.

Her iki toplantının sonuç bildirgesinde de ortak nokta hükümetin Alevi sorunu ile ilgili düzenlediği çalıştayların memnuniyet vermesine rağmen kayda değer bir sonuç üretememesidir. Aydın Üniversitesinin yayınladığı bildiride 2. madde de, Abant Platformunun yayınladığı bildiride 6. madde de alınan kararların çalıştay raporlarıyla sınırlı kalmasının 'hayal kırıklığına' yol açtığı ifade edilmiştir. Her iki bildirmede de devletin inanç topluluklarına eşitlikçi bir yaklaşım içerisinde olması gerektiği belirtilmiştir. Alevilerin mevcut tedirginliğini giderecek tedbirler alınması gerektiği ortak talepler arasındadır. Cemevlerinin hukuki bir statüye kavuşturulmasının gerekliliği bildirilmiştir.²¹⁶

Çalıştaylar sonucu ortaya çıkan olumsuz havaya rağmen Ak Parti iktidarı boyunca Aleviler adına olumlu sayılabilecek gelişmeler olmuştur. Bu gelişmelerden ilki cemevi sayısındaki büyük artıştır. Ak Parti iktidarından önce Türkiye'de toplam 106 cemevi faaliyette iken 2013 yılı itibari ile bu rakam 937 rakamına ulaşmış yani on yılda yaklaşık dokuz kat artmıştır. En fazla cemevi bulunan ilimiz Tokat'ı sırasıyla

²¹⁵ Stratejik Düşünce Enstitüsü, **Alevi Raporu**, Ankara, 2009

²¹⁶ "İstanbul Aydın üniversitesi Alevi Çalıştayı Sonuç Bildirgesi" İstanbul Aydın Üniversitesi Etkinlik Portalı 06.12.2013

Etkinlik.aydin.edu.tr/haber_detay.asp?haberID=1974(18.01.2014)

"Abant Platformu Aleviler ve Sünniler Toplantısı" Dipnot haber Portalı 15.12.2013

www.dipnot.tv/aleviler-ve-sunniler-toplantisinin-sonuc-bildirgesi-aciklandi/59050/(18.01.2014)

Çorum, Sivas ve İstanbul takip etmektedir.²¹⁷ Bu gelişmede Ak Parti döneminde oluşturulan özgürlük havasının etkisi yadsınamaz. İl ve ilçe belediyeleri cemevlerine eskiye oranla daha fazla kolaylık sağlamaktadırlar.

2 Temmuz 1993 beri toplumsal barışı tehdit eden Madımak Olayları'nın yaşandığı otelin 20 yıldır çeşitli faaliyetlerde kullanılması Alevi toplumunu hüznü ve öfkeye sürüklemekteydi. Çalıştaylar boyunca sıkça dile getirilen talepler arasında olan otelin kamulaştırılıp müzeleştirilmesi isteği kısmen gerçekleştirilmiş oldu. Otel kamulaştırılarak Bilim ve Kültür Merkezi şeklinde yeniden düzenlendi. Böylece Tüm Türkiye'yi rahatsız eden bir durum geç de olsa son buldu.

Çalıştaylarda Alevilerin tartışılan taleplerinden birisi de Din kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleriydi. Çalıştaylarda Alevi kanaat önderlerinin bu derslerle ilgili olarak; bu derslerin kaldırılması, seçmeli hale getirilmesi, sivil toplum kuruluşlarına bırakılması ve okutulmaya devam edecekse Alevilere ait bölümlerin yer alması şeklinde özetlenebilecek dört ayrı talebi bulunmaktadır. Çalıştaylarda dile getirilen Alevi çocukların Sünniliği, Sünni çocukları Aleviliği bilmesi toplumsal barışa katkı sunacaktır, talebinden hareketle Milli eğitim Bakanlığı müfredat değişikliğine giderek Alevilikle ilgili bilgileri DKAB derslerine koymuştur.²¹⁸ Alevilik, Bektaşilik, Nusayrilik ve Caferilik ile ilgili bilgiler doğrudan ya da atıf yapılarak DKAB derslerine konmuştur.²¹⁹

²¹⁷ “Türkiye’de Cemevi Sayısı 11 Yılda 9 Kat Arttı” Haberler İnternet Gazetesi 18.09.2013
www.haberler.com/türkiye-dehangi-ilde-kaç-cemevi-var-5073654-haberi/(19.10.2013)

²¹⁸ Şimşek Eyüp, Güngör Özcan, **Alevi Yapısallaşması, Talepler ve Din Kültürü ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Alevilik-Bektaşilik**, *International PeriodicalForTheLanguages, LiteratureandHistory of TurkishorTurkic*, Volume 8/3 Winter 2013, p.539-565

www.turkishstudies.net/DergiPdfDetay.aspx?D=4526(18.01.2014) ss.539-565

²¹⁹ Şimşek ve Özcan,ss.569-565

SONUÇ

Siyasi, askeri, kültürel bütün konularda Batı karşısında gerileyen ve dağılan Osmanlı imparatorluğu üzerinde kurulan Cumhuriyet Batı medeniyetinin her konuda üstün olduğunu kabul etti. Cumhuriyet eski rejimin dayandığı temellerin dışında yeni bir anlayışla inşa edilecekti. Muasır bir medeniyet kurmak ve çağdaş dünyada yer almak isteyen yeni rejim, alfabeden müziğe giyim kuşamdan hukuka kendisinden önce başlayan yenileşme hareketlerini çok daha hızlı bir biçimde devam ettirdi.

Anayasal vatandaşlık temelinde hareket eden yeni rejimin hedefi, yok olan imparatorluğun aczine düşmeyecek güçlü bir devlet ve müreffeh bir halk yaratmaktır. Sınırlı imkanlarıyla ve problemlerin çözümünde yardımcı olması amacıyla yurt dışında uzman getirerek planlı hareket etmeye çalışan rejimin hizmet ve imkan sunmada üretim sektörlerinde ya da etnik, bölgesel ve mezhepsel ayrıma gittiğine dair bir belirti yoktur. Eğitim ve sağlık alanlarında zorunlu hizmet uygulaması getiren rejimin en azından anayasal eşit vatandaşlık sözüne sadık kaldığını kabul edebiliriz. Batı toplumlarında oldukça sancılı süreçler sonunda elde edilen işçi hakları ve kadın hakları oldukça erken bir dönemde ve daha talep oluşmadan verilmiştir. Devlete ait arazilerin köyde tarıma açılmasında şehirde konut ihtiyacının giderilmesinde kullanılmasına yönetici kesimin müdahale etmediği açıktır. Bu bilgilerden hareketle devletle halk arasında karşıtlıktan hareket eden tezlerin yeniden değerlendirilmesi gerekebilir.

Nüfusu önemli oranda göç yoluyla oluşan, üretici nüfusunu on yıllar süren savaşlarda kaybeden, salgın hastalıklarla boğuşan, eşkıyalık ve başı bozukluğu tecrübe eden, moral değerleri aşınmış bir halkın tekrar ayağa kalkması zaman almıştır.

1960'larda hızlanan köyden kente göç bir taraftan şehrin kozmopolit yapısı diğer taraftan modernizmin kültürler üzerindeki yıpratıcı etkisi ile karşılaşılması nedeniyle toplumsal grupları kültürün sürdürülmesine yönelik endişeye sevk etti. Bu endişe kültürün korunmasına yönelik şehre özgü yeni kurumların oluşmasını sağladı. Devletin dini ve kültürel yapıları idame etmede yetersiz kaldığı noktalar üzerinden bu yapıların korunması için halk kendisi devreye girmiştir. Türkiye'den Avrupa'ya giden işçiler de bu konuda gruplaşma süreçlerine yeni bir boyut kazandırmıştır. Hem maddi

olarak toparlanma, hem de yaşadıkları ülkelerdeki hukuk ve kültürden etkilenmişler; çoğu sahada daha rahat örgütlenme imkanı elde etmişler ve burada oluşan değişiklikleri Türkiye'ye taşımışlardır. Örgütlenerek güçlenen ve kendilerine güven duymaya başlayan göçmenler Türkiye'de hakların geliştirilmesine katkı sunmaya başladılar.

Türk modernleşmesi gibi kentleşme de kendine özgü gerçekleştiği için yeni çevrenin oluşmasını sağladı. Gecekondu üzerinden yükselen ve hem şehri dayanışması ile güçlenen yeni çevre, zamanla yeni politikaların oluşmasını sağladı. Bu noktada Ak Parti hem oy aldığı kitle, hem de fikriyat olarak çevreyi temsil etmektedir. Çevreden gelen bir parti olan Ak Parti, politikalarını oluştururken çevrenin sorunlarını dikkate almaktadır. Demokratik açılım ve ardından gelen Alevi Çalıştayları, bu politika değişikliğinin bir göstergesidir.

Çalışmada ele aldığımız toplumsal gruplar içerisinde kendisini en son ifade eden grup Alevilerdir. Yeni rejime duydukları güven, tarihsel olarak yaşadıkları mağduriyetler nedeniyle özellikle köyde yaşamaları ve geç örgütlenmeleri Alevilerin Türkiye'de sorunlarını ifade etmelerini geciktirmiş olabilir. Aleviler çeşitli vesilelerle hep seslerini duyurmaya çalışan bir grup olarak son on yıldır açılım politikalarının oluşturduğu ılımlı hava içinde seslerini her platformda duyurmaya çalışmışlardır. Ak Parti'nin Alevi açılımı gerçekleştirmesinde Alevilerin taleplerinde ısrarcı olmaları da etkili olmuştur.

Alevi çalıştayları, devletin sorunları çözmede halkın fikirlerini aldığı, Alevilerin sorunlarının tüm toplum tarafından dinlendiği, zengin fikir alışverişini olduğu, tüm toplumun özgürlüğünü artıracak yeni bir anayasanın zorunluluğunun dile getirildiği ancak bütün bu çabalara rağmen Alevilerin asgari isteklerinin karşılanmadığı bir çalışma olmuştur.

Aleviler, taleplerinin siyasi olduğunu ısrarla vurgulayıp köklü değişikliklere gidilmeden hükümetin bu sorunları çözebileceğini iddia etmektedir; ancak siyasi sorunların siyasi bir parti eliyle çözülebileceğini iddia ederken o siyasi partiden uzak durmaya özen göstermektedirler. Ak Parti ve Alevilerin birbirine olan bu tutumu toplumsal grupların sorun çözme becerisi noktasında yeterli olgunluğa erişmediği

izlenimi vermektedir.

1. Sorun Alevilerin ya da Sünnilerin değil, tüm toplumsal kesimlerin ortak sorunudur. Dolayısıyla Alevilerin ya da Sünnilerin değil, toplumun bu sorunu barış içinde bütünsel bir hayatı mümkün kılacak şekilde ortak menfaatler üzerinden önce tanımlamaya sonra çözmeye çalışması gerekir.

Aleviler geçmişte yaşadıkları acı tecrübeleri unutmamakta bu da bu olaylarda bir takım kusurları olduğunu düşündükleri Sünnilere güven bunalımı olarak geri dönmektedir. Çalıştaylarda bu görüşler dile getirilmiş, olumsuz düşünceler taraflarca birbirine iletilmiştir. Karşılıklı iletişim devam ettiği sürece güven sorunu aşılabacaktır.

Muharrem İftarı ile başlayan çalıştaylarla devam eden süreçte bugün artık Alevi toplumu da Sünni toplumu da aynı değildir. Sürecin en önemli sonucu birbirinin karşısı gibi duran toplumsal grupların birlikte hareket edebileceklerini görmeleridir. Bundan sonra atılacak adımlar bu birlikteliği tekrar kutuplaşmaya götürmeyecek adımlar olmalıdır.

2. Sorun bizim sorunumuz olduğuna göre, kendi tarihi ve toplumsal koşullarımız ışığında çözülebilir; kendi toplumsal gerçeklerimizle çatışan çözümler, sorunu büyütme ve erteleme olacaktır. Bu noktada ne küresel sistemin Alevilere biçtiği rollerin bir modernleşme algısı şeklinde sunulması, ne de sadece Sünni ve Alevi teolojilerin mezhepsel ya da dinsel bir kimlik oluşturma gayretleri sorunu tek başına çözebilir. Sorun bütün toplumsal kesimlerin düşünüldüğü bir çerçeve içinde tanımlanabilir. Sadece bir gruptan hak almak bir gruba hak vermek şeklinde algılandığında çözüm sulandırılmaya müsait bir çizgiye çekilecektir.

Küreselleşmenin etkisinin artması, yaşanan sorunların bölgesel kalmasını gün geçtikçe daha da zorlaştırıyor. Farklı aktörlerin doğrudan ya da dolaylı müdahalesi tarafların birbirinden daha fazla uzaklaşmasına neden oluyor. Türkiye gibi Avrupa'da hatırı sayılır bir nüfusa sahip olan ülkeler için durum içinden çıkılmaz bir hale gelebiliyor. Avrupa'daki nüfusun sorunları dile getiriş tarzı Türkiye'yi de etkiliyor. Çözüme yönelik adımların atılması geciktikçe sorun dış müdahalelere açık hale gelmektedir. Makul olan dışarıda ne oluyor, diye bakmaktansa ülke içerisinde muhatapların kabul edeceği

çözümler üretmektir.

3. Her iki kesim içinde üretilen teolojik söylemler ve özgünlük iddiaları iki grubun sınırlarını ve iç içe geçişlerini göstermesi bakımından önemlidir; fakat çözüm otantiklik ve sahilik iddiaları üzerinden değil hukuk ve ortak kültürel normlar üzerinden gerçekleştirilebilir. Bu anlamda çözümü örgütlü yapıların siyasal söylemlerinde değil; toplumsal münasebet ve karşılaşma alanlarında aramak, hukuku da burada var olan ya da olması gereken standartlara işletmek gerekmektedir. Toplumsal olarak Alevilik Sünniliğin, Sünnilik Alevliğin neresindedir ya da eğer daha iyi çözümse izole iki grup olarak var olmanın toplumsal şartları ve sonuçları nelerdir, toplumsal gerçeklik hukuki kodifikasyona yön vermelidir, her iki kesim için gündelik pratiklerden uzak çözümler bir kalıplaştırma ve tarihe yön verme olacaktır.

Alevi toplum örgütlerinin sözcülerinin de sıkça belirttiği gibi sorun devletle halk arasındadır. Ortak kanaat devlet kurulduğunda ne yapılması gerekiyorsa yapıldığı ancak artık devletin kurulduğu şartların değiştiği ve yeni şartlara uygun daha özgürlükçü bir yapının kurulması gerektiğidir.

Özgürlükçü bir hukuksal yapının yanında devletin kuruluş felsefesi olan tüm topluma eşit uzaklıkta olma sözünün de yerine getirilmesi gerekir. Devletin koyduğu anayasal eşit vatandaşlık şartı zamanla uygulamada sapmalar göstermiştir. Temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alındığı, uygulamada gerçekleşen haksızlıkların önüne geçildiği bir düzenleme başlangıç olarak yeterli görülmektedir.

4. Hukuk zemininde bir tanımlama ve sınırlama çizilmesi için çok kutuplu bir yapı olarak Alevilerin devletin müdahalesi dışında ne olduklarına ve ne istediklerine karar vermeleri elzemdir. Kendi içinde ihata edici ve bağlayıcı tanımlara ulaşılmadığı sürece, siyasal eğilimlerle oluşturulmuş taleplerin hukuksal norm haline getirilmesi yeni hoşnutsuzluklar ve reaksiyonlar doğurması açısından risklidir. Aleviler bu tanımlamaları yaparken sadece kendi dinamiklerini değil, birlikte yaşama hukuk ve kültürü açısından kendileri dışındaki toplumsal dinamikleri de dikkate almalıdırlar. Bu otoriteriyen bir söylem olarak algılanmamalı; zira toplumun yüzde doksanının Sünni bir kültürel çevrede kendi kimliğini bulduğu düşünülürse, “Diyanet kalksın” ya da “zorunlu din

eğitimi olmasın” söylemi, en azından “cemevi kalksın”, “Aleviler zaten Sünniliğin bir parçasıdır” söylemleri kadar ajite edici olabilir. Grupsal mantıktan ziyade birlikte yaşamayı öne çıkaran bir dil üretebilmek çözümün başlangıcıdır.

Aleviliğin kendini tanımlaması sorunu tüm sürecin en netameli konusu olarak görülmektedir. Oldukça geniş bir coğrafyaya ve tarihi sürece yayılan Alevilik, son olarak modernizmin getirdiği sorunlarla da baş etmek zorunda kalmaktadır. Bu sıkıntılı dönem içerisinde Aleviler tanım tartışmasını bir zorlama olarak kabul etmekte ve reddetmektedirler. Benzer bir durum Alevi toplum sözcülerinin Cumhuriyet’in kazanımlarından bahsedip kayıplarını önemsememelerinde de görülür. Bu tür önemli konular bir sonuca bağlanmadan nasıl bir yol haritası çizileceği ise merak konusudur.

Konuya pratik bir yaklaşım Aleviliğin ne olduğuna yoğunlaşmak yerine Alevilerin sorunlarına yoğunlaşmak olabilir. Alevi bireylerin sorunları çözüldükçe Aleviliğin tanımlaması da yapılacaktır. Çalıştaylarda da sık sık ifade edildiği gibi uzun çalışmalar gerektirmeyen Alevi taleplerine cevap verilerek başlanabilir.

5. Para alıp özgürlük beklemek tabiata aykırıdır. Devlet tarafından ekonomik olarak ihya edilecek Alevi kurum ve kültürü pratikte devlet kontrolünü daha çok hissedebilir, siyasi rüzgara göre pozisyon değişikliğine uğrayabilir, Diyanet örneğinde olduğu gibi. Yine burada Aleviler bu ihya sürecinin sınırlarını da kendileri belirlemelidir. Devlet dedeleri yetiştirecek ya da cemevleri hukuki bir statü kazanacak, sonuçları üzerinde iyi düşünülmendiğinde bu politikaların Alevilerin tümünü memnun etmeme olasılığı yüksektir, bu sefer özgürlük ve özgünlük tartışmaları devreye girebilecektir.

Alevi toplum ve örgütleri, devletle kuracakları ilişkideki sorunların farkındadırlar. Buradaki ikilem; varlığını devam ettirmede gerekli ekonomik ve hukuki ihtiyaçlarla devletin kontrolünden uzak durma arasındadır. Devletin Aleviler ve Sünniler arasında uyguladığı eşitsizlik bir yana, hali hazırda unutulmaya yüz tutmuş milyonlarca Alevinin dini ihtiyaçları için gereken destek de Alevi örgütleri için çözülmesi gereken bir problemdir. Alevi örgütlerinin gözünde devlet, bir taraftan alıp diğer tarafa veren ve bu haliyle Sünniliğin Alevilik üzerinde tahakküm kurmasına yol açan bir kurumdur. Aleviler, devletin bu adaletsiz tutumu eleştirmektedirler. Güçlü Alevi örgütlerin bir

kısmı devletle bu tür bir ilişkiyi kabul edip özgürlük ve özgünlük tartışmasını sonraya bırakmayı isterken, bazı Alevi örgütleri ise her türlü devlet müdahalesine karşı çıkmaktadırlar. Kanaatimizce devletin din alanını kendi haline bırakması mümkün görünmemektedir. Sünnilikte olduğu gibi Alevilikte de devletin müdahalesi daha uzun zaman tartışılmaya devam edecektir.

6. Son olarak, toplumsal karşılaşma alanları arttıkça, iki kesim birbirini tanıdıkça sorunların halli daha somut bir çerçeve kazanacaktır. Her iki kesimin de önyargılarını bir tarafa bırakarak insani ve ahlaki olanda birleşmeye gayret etmeleri önemsenebilir. Sosyal münasebetler ve iletişim sağlıklı olduğunda her iki kesim içinde gerçekten problem olan alanlar daha net görülebilmektedir. Alevi Alevi olarak, Sünni Sünni olarak yaşayabilir; tasavvufi unsurlar barındıran Anadolu dindarlığı bünyesinde bu hoşgörü ve sağduyuyu barındırmaktadır. Önemli olan bu pozitif duyguların her iki kesim içinde şehirde hakim kılınmasıdır. Toplumsal kaynaşma hak ihlallerini önemsememe değildir; kaynaşma hukuk ve adalet zemininde sorunların çözümünü de içermelidir. Hakkın sahibine teslimi ve sınırlara saygı kaynaşmanın aslında temelini oluşturur.

Çalıştaylar dahil olmak üzere son dönemde yapılan çalışmalar Alevilerin görünürlüğünü artırmış, Alevilik daha fazla bilinir hale gelmiştir. Alevilerin sorunlarının gündemde tutulması tüm toplumsal kesimleri Alevileri daha fazla anlamaya itmiştir. Toplumsal duyarlılık Aleviler hakkında harekete geçmiştir. Karşılıklı etkileşimin arttığı bu dönemde geçmişin negatif etkisinden uzaklaşmakta, çözülemez görülen problemler çözülür görünmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Akyol, Mustafa. **Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek**. 6. Basım. İstanbul: Doğan Yayınevi, 2014.
- Aron, Raymond. **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**. Korkmaz Alemdar (çev.). İstanbul: Kırmızı Yayınevi, 2007.
- Aslantürk, Zeki ve M.Tayfun Amman. **Sosyoloji, Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler Çamlıca**. 6. Basım. İstanbul: Çamlıca Yayınevi, 2009.
- Atay, Tayfun. **Türkler Kürtler Kıbrıslılar İngiltere’de Türkçe Yaşamak**. 1.Basım. Ankara: Dipnot Yayınevi, 2006.
- Atilhan, Cevat Rıfat. **İttihat ve Terakki’nin Suikastleri**. 1. Basım. İstanbul:Özaydın Yayınevi, 1971.
- Berkes, Niyazi. **Türkiye’de Çağdaşlaşma**. 17.Basım. İstanbul: Yapı Kredi Yayınevi, 2012
- Cemal, Hasan. **Kürt Sorununa Yeni Bakış Barışa Emanet Olun**. 1.Basım. İstanbul: Everest Yayınevi, 2011.
- Çamuroğlu, Reha. **Değişen Koşullarda Alevilik**.5. Basım. İstanbul: Kapı Yayınevi Kapı, 2008.
- Demir, Safiye. **Kürtler ve Azınlık Tartışmaları**. 1. Basım. İstanbul: Doğan Yayınevi, 2009.
- Eryılmaz, Bilal. **Osmanlı devletinde Millet Sistemi**. 1. Basım. İstanbul: Ağaç Yayınevi, 1992.
- Furseth, Inger ve Pal Repstad. **Din Sosyolojisine Giriş Klasik ve çağdaş Kurumlar**. İhsan Çapcıoğlu ve Halil Aydınalp (çev.). 1. Basım, Ankara: Birleşik Yayınevi, 2011.
- Gündoğan, Cemil. “Geleneğin Değersizleşmesi: Kürt Hareketinin 1970’lerde Gelenekselle İlişkisi Üzerine”. **Türkiye Siyasetinde Kürtler**. Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan ve Nesrin Uçarlar (drl.). İstanbul: İletişim Yayınevi, 2012, ss. 93-150.
- Kahraman, Hasan Bülent. **Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-1**. 2. Baskı. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2010.

- Kahraman, Hasan Bülent. **Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-2.2.** Baskı. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2010.
- Kaleli, Lütfi. **Alevi Kimliği ve Örgütlenmeleri.**1. Basım. İstanbul: Can Yayın,2000.
- Kara, İsmail (hızl.). **Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi-1.** İstanbul: Dergah Yayınevi, 2011.
- Kara, İsmail (hızl.). **Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi-2.** İstanbul: Dergah Yayınevi, 2011.
- Kara, İsmail (hızl.). **Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi-3.** İstanbul: Kitapevi Yayınları, 1998.
- Karpat, Kemal. **Osmanlıdan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler.** Bahar Tırnakçı (çev.). 1. Basım. İstanbul:Timaş Yayınevi, 2010.
- Kenanoğlu, M. Macit. **Osmanlı Millet Sistemi- Mit ve Gerçek.** 3. Basım. İstanbul:Klasik Yayınevi, 2012.
- Kepenek, Yakup ve Nurhan Yentürk. **Türkiye Ekonomisi.** 16. Basım. İstanbul: Remzi Yayınevi, 2004.
- Keyder, Çağlar. **Türkiyede Devlet ve Sınıflar.** 16. Basım. İstanbul: İletişim Yayınları,1989.
- Kongar, Emre. **Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği.** 8. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000.
- Lewis, Bernard. **Modern Türkiye’nin Doğuşu.** 5. Basım. Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2011
- Mardin, Şerif. **Türkiye’de Toplum ve Siyaset makaleler-1.** Mümtazer Törköne ve Tuncay Önder (çev.). 2. Basım. İstanbul: İletişim yayınevi, 1991.
- Melikoff, İrene. **Uyur İdik Uyardılar Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları.** Tırnakçı Bahar (çev.). 1. Basım. İstanbul: Cem Yayınevi, 1993.
- Meriç, Cemil. **Mağaradakiler.** 20. Basım. İstanbul: İletişim Yayınevi, 2011.
- Ocak, Ahmet Yaşar. **Alevi Bektaşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri.** 1. Basım. İstanbul:İletişim Yayınevi, 1993.
- Saraçoğlu, Cenk. **Şehir Orta Sınıf ve Kürtler.**2. Basım. İstanbul: İletişim Yayınevi, 2011.
- Sezen, Yümni. **Kültür ve Din Türk İslam Örneği.** 1. Basım. İstanbul: İz Yayınevi,2011.

- Subaşı, Necdet. **Alevi Modernleşmesi**. 3. Basım. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Subaşı, Necdet. **Ara Dönem Din Politikaları**. 1.Basım. İstanbul: Küre Yayınları, 2005.
- Subaşı, Necdet. **Öteki Türkiye’de Din ve Modernleşme**. 1.Basım. İstanbul: Vadi Yayınları, 2003.
- Subaşı, Necdet. **Gündelik Hayat ve Dinsellik**. 1. Basım. İstanbul:İz Yayıncılık, 2004.
- Şenyapılı, Tansı. **Ankara Kentinde Gecekondu Gelişimi(1923-1960)**. 1.Basım, Ankara: Batıkent Konut Üretim Kooperatifleri Birliği, 1985.
- Şeriati, Ali. **Medeniyet Tarihi Cilt-1**. Keskin İbrahim (çev.). 2. Basım. Ankara: Fecr Yayınevi, 1998.
- Şeriati, Ali. **Medeniyet Tarihi Cilt-2**. Keskin İbrahim (çev.). 2. Basım. Ankara: Fecr Yayınevi, 1998.
- Şevket, Pamuk. **Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme İktisat Politikaları ve Büyüme**. Aksay Gökhan(çev.). 2. Basım. İstanbul:Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008.
- Tan, Altan. **Değişen Ortadoğu’da Kürtler**.2. Basım. İstanbul: Çıra Yayınevi, 2011.
- Tan, Altan. **Kürt Sorunu**. 6. Basım. İstanbul: Timaş Yayınevi, 2010.
- Tanıtıran, Hakan ve Gültenİşeri (hızl.).**Aleviler Aleviliği Tartışıyor**. 1. Basım. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2006.
- Tanör, Bülent. **Kurtuluş Üzerine 10 Konferans**. 3. Basım. İstanbul:Der Yayınevi, 1997.
- Tekeli, İlhan. **Bağımlı Kentleşme- Kırdan Kente Dönüşüm Süreci**. 1. Basım. Mimarlar Odası Yayınlar, 1977.
- Turhan, Mümtaz. **Kültür Değişimleri**. 1.Basım. İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi, 1969.
- Üzüm, İlyas. **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik**. 1. Basım. İstanbul: İSAM Yayınevi, 2007.
- Üzüm, İlyas. **Kültürel Kaynaklarına Göre Alevilik**. 1. Basım. İstanbul: Horasan Yayınevi, 2002.
- Yeğen, Mesut. **Devlet Söyleminde Kürt Sorunu**. 6. Basım. İstanbul:İletişim Yayınları, 2013.
- Yeğen, Mesut. **Müstakbel Türk’ten Sözde Vatandaşa**.4. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınevi, 2012.

Yıldız, Ahmet. **‘Ne Mutlu Türküm Diyebilene’ Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları(1919-1938)**. 4. Basım. İstanbul: İletişim Yayınları. 2010.

Yücekök, Ahmet. **Türkiye’de Örgütlenmiş Dinin Sosyo-Ekonomik Tabanı(1945-1968)**. Ankara: Ankara SBF YayınlarıNo: 33, 1971.

Makaleler

Aslan, Seyfettin ve Abdullah Yılmaz. “‘Tanzimat Döneminde Osmanlı Bürokratik Yapı ve Düşüncesinin Değişimi’”. **C.Ü. İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt2, Sayı 1, 2001, ss.287-297.

Aslan, Şükrü. “Yasalar ve Kamu Yönetiminin Politikaları Üzerinden Türkiye’de Gecekondu Sorunu”. *Yönetim Bilimleri Dergisi*. 2008, Cilt 6, Sayı 1, ss.155-166 www.ybd.comu.edu.tr/sites/ybd.comu.edu.tr/files/YASALAR%20VE%20KAMUYÖNETİMİNİN_YÖNETİM%20BİLİMLERİ%20Dergisi%20cilt%206%20Sayı%201 (02.04.2013).

Atalay, Talip. “Günümüz Süryani Kilise ve Manastırlarında Din Eğitimi”. *Dini Araştırmalar Dergisi*. 2005, Cilt 8, Sayı 23, ss. 39-68 www.suyaniler.com/makalehavuzu/gunumuz%20suryani%20kilise%20ve%20manastirlarinda%20din%20egitimi.pdf (13.12.2012).

Beyazıt, Mehmet Fuat. “Türkiye Ekonomisi ve Büyüme Oranının Sürdürülebilirliği”. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*. 2011, Cilt 5, Sayı1, ss. 89-99. www.journal.dogus.edu.tr/index.php/duj/article/download/166/182 (06.06.2013).

Çakır, Sabri. “Türkiye’de Göç Kentleşme / Gecekondu Sorunu ve Üretilen Politikalar”. *S.D.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*. 2011, Sayı 23, ss. 206-222. www.sablon.sdu.edu.tr/dergi/sosbilder/dosyalar/23/23_14.pdf (04.04.2013).

Ecevitoglu, Pınar. “Aleviliği Tanımlamanın Dayanılmaz Cazibesi”, *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 2011, Cilt 66, sayı 3, ss.137-156. www.dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/1608/17303.pdf (13.04.2014).

Erman, Tahire. “Kentteki Göçmenin Bakış Açısından Kent-Köy/ Kimliği Niçin Köylüyüz Hala”, *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 1996, Cilt 51, Sayı1, www.dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/47/5523.pdf (16.06.2013).

Fidan, Serdal, Kamil Şahin ve Fikret Çelik. “Osmanlı Modernleşmesinin Temel Olgularından Biri Bürokrasi”, *S.D.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*. 2011, Sayı 23 ss.

- 113-128.
www.sablon.sdü.edu.tr/dergi/sosbilder/dosyalar/23/23_08.pdf(12.12.2013).
- Gökbunar, Ali Rıza. “19. ve 20. Yüzyıllarda Göçlerin Türk Maliye Tarihi Açısından Analizi”. *G.Ü. İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 2004, Cilt 6, Sayı 3, ss.231-252 www.iibfdergisi.gazi.edu.tr/index.php/iibfdergisi/article/viewFile/257/247 (08.08.2013).
- Gül, Muhittin. “Atatürk Dönemi Sağlık Politikası”, *Gazi Üniversitesi Dış Hekimliği Dergisi*.1988, Cilt 5, Sayı 1, ss. 249-258. <http://webftp.gazi.edu.tr/gudisdergi///yayinlar/1988/5-1/27.pdf> (25.05.2014).
- Hülür, Himmet ve Gürsoy Akça. “İmparatorluktan Cumhuriyete Toplum ve Ekonominin Dönüşümü ve Merkezileşmenin Dinamikleri”. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*.2005, Sayı 17, ss. 311-340.
www.turkiyat.selçuk.edu.tr/pdfdergi/s/7/hulur.pdf(14.12.2013).
- Kahraman, Kasım. “Türkiye’de Şehirleşme Olgusu ve Gecekondu”, *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*.2003, Sayı 4, ss. 108-117.
https://scholar.google.com.tr/scholar?q=T%C3%BCrkiye%E2%80%99de+%C5%9Eehirle%C5%9Fme+Olgusu+ve+Gecekondu&hl=tr&as_sdt=0&as_vis=1&oi=scholart&sa=X&ei=w7wNVamTPIT3aoSmgEg&ved=0CBgQgQMwAA(04.04.2013).
- Keleş, Ruşen. “Türkiye’de Şehirleşme Eğilimleri”. *A.Ü. Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*. 1970, Cilt 25, Sayı3, ss. 41-83.
<http://file:///C:/Users/bt/Downloads/5000054381-5000072473-1-PB.pdf> (09.09.2013).
- Kılıç, Zeynel Abidin ve Bünyamin Bezici. “Kentleşme -Gecekondu ve Hemşehrilik”. *Akademik İncelemeler Dergisi*. 2011, Cilt 6, Sayı 2, ss. 323-344. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/akademikincelemeler/article/view/5000049791/5000047078> (19.09.2013).
- Kıray, Mübeccel. “Az Gelişmiş Ülkelerde Hızla Toprakdan Kopma ve Kentle Bütünleşememe”. *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*.1972, Cilt 27, Sayı 3, ss.561-573. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/424/4732.pdf> (19.09.2013).
- Köse, Aynur. “Küreselleşme Çağında Bir Aidiyet Zemini ve örgütlenme Şekli Olarak Hemşehrilik”. *Akademik İncelemeler Dergisi*.2008, Cilt 3, Sayı1, ss.221-232 <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/akademikincelemeler/article/view/5000063827/0>(19.09.2013).
- Küçükcan, Talip. “Modernleşme ve Sekülerleşme Kuramları Bağlamında Din, Toplumsal Değişme ve İslam Dünyası”. *İslami Araştırmalar Dergisi*.2005, Sayı 13, ss. 109-128.

http://www.isam.org.tr/documents/dosyalar/pdfler/islam_arastirmalari_dergisi/sayi13/109_128.pdf (05.04.2013).

Küçükcan, Talip. “Mustafa Kemal Atatürk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2006, Cilt 31, ss. 335-337.
<http://www.tdvia.org/dia/maddesnc.php?MaddeAdi=mustafa%20kemal%20ata%20%C3%BCrk> (05.04.2013).

Pustu, Yusuf. “Osmanlı Türk Devlet Geleneğinde Modernleştirici Bir Unsur Olarak Bürokratik Elitler”. *G.Ü. İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 2007, Cilt 9, Sayı 2, ss. 197-214.
<http://iibfdergisi.gazi.edu.tr/index.php/iibfdergisi/article/view/152/143> (30.02.2013).

Rençber, Fevzi. “Alevi Geleneğinde ‘Cemevinin Tarihsel Kökeni’”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 2012, Cilt 12, Sayı 3, ss. 73-86.
[file:///C:/Users/bt/Downloads/5000076993-5000102830-1-PB%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/bt/Downloads/5000076993-5000102830-1-PB%20(1).pdf) (30.02.2014).

Şahin, İlkay. “Ocaktan Cemevine Yapısal Bir Dönüşüm: İngiltere’de Alevi Kültür Merkezi ve Cemevi Örneği”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. Sayı 63, Güz 2012, ss. 39-58.
<http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/139/132> (01.01.2013).

Şenses, Fikret ve Erol Taymaz. “Unutulan Bir Toplumsal Amaç: Sanayileşme Ne Oluyor? Ne Olmalı”. *ERC Working Papers in Economics 03/01*, 2003, ss. 1-23.
www.erc.metu.edu.tr/menu/series03/0301.pdf (03.10.2013).

Şimşek, Eyüp ve Özcan Güngör. “Alevi Yapısallaşması, Talepler ve Din Kültürü ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Alevilik-Bektaşılık”. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Vol. 8/3, 2013, ss. 539-565
www.turkishstudies.net/DergiPdfDetay.aspx?D=4526 (28.02.2014).

Tosun, Cemal. “Almanya’da Alevi Din Derslerinin Tarihsel Gelişimi ve Türkiye’ye Muhtemel Yansımaları”. *Dini Araştırmalar Dergisi*. 2009, Cilt 12, Sayı 33, ss. 99-106.
www.ktp.isam.org/pdfdrg/DO1949/2009_33/2009_33TOSUNC.pdf (30.02.2014).

Tuğluoğlu, Fatih. “Türkiye’de Sıma Mücadelesi (1924-1950)”. *Türkiye Patoloji Dergisi*. 2008, Cilt 32, Sayı 4, ss. 351-359.
http://www.turkiyeparazitolderg.org/sayilar/35/buyuk/pdf_TPD_3921.pdf (15.05.2014).

Yıldırım, Rıza. “Gelenekselden Modern Aleviliğe”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 2012, Sayı 62, ss. 135-162.

<http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/169/162>
(30.02.2014).

Zengin, Halise Kader. ‘‘Almanya’da İslam Din Öğretimi Modelleri’’ .*A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2008, Sayı 2, ss.245-268.
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/1144/13417.pdf>(30.02.2014).

Raporlar

Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı. **Alevi Çalıştayları Nihai Raporu Üzerine Bir Değerlendirme**. Ankara, 2011.
www.file:///C:/Users/bt/Desktop/ALEVİLER/%20ARTIK%20BURADA%20OTURMUYOR%20%20%20Derdim%20artar%20daima.html(12.12.2011).

Stratejik Düşünce Enstitüsü. **Alevi Raporu**. Ankara, 2009.
http://www.sde.org.tr/Files/Reports/sde_alevi_raporu.pdf(25.03.2013).

Stratejik Düşünce Enstitüsü. **10 Yıllık Reform Döneminde İnsan Hakları: Gelişmeler Beklentiler**. Ankara, 2013.
<http://www.sde.org.tr/Files/Others/84affc65be5cc6a3.pdf>(10.10.2014).

TESEV.**Devletle Toplum Arasında Bir Okul: İmam Hatip Liseleri Bir Kurum: Diyanet İşleri Başkanlığı**. İstanbul, 2007.
www.tesev.org.tr/assets/publication/file/BirOkul%20BirKurum%2003_.pdf
(28.06.2012).

Alevi Çalıştayları

1. Alevi Çalıştayı (03-04 Haziran 2009)
2. Alevi Çalıştayı (08 Temmuz 2009)
3. Alevi Çalıştayı (19 Ağustos 2009)
4. Alevi Çalıştayı (30 Eylül 2009)

5. Alevi Çalıştayı (11 Kasım 2009)
 6. Alevi Çalıştayı (17 Aralık 2009)
 7. Alevi çalıştayı (28-29-30 Ocak 2010)
- Alevi Çalıştayları Nihai Raporu (2010)

(<http://www.farukcelik.com.tr/index.php?page=faaliyetleridetay&id=44056>)

Sempozyum

Eren, Selim. “Heterodoks Grupların Yapısı ve Bu Tür Grupların Araştırılmasında Yöntem Sorunu”. **Türk Din Sosyolojisinin Temel Sorunları Sempozyumu**. Çorum: 2004, ss .279-292.

Yayınlanmamış Tezler

- Bahadır, Ziyet. “Köy Enstitülerini Sosyolojik İncelemesi”. **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.
- Mutlu, Selcen. “‘Türkiye’de Yaşanan Gecekondulaşma Süreci ve Çözüm Arayışları: Ankara Örneği”. **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Rençber, Fevzi. “İstanbul’da Mevcut Cem Evleri ve Faaliyetleri”. **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Adıgüzel, Yusuf. “Kimliğin Korunmasında ve Üretilmesinde Türk Derneklerinin Rolü Almanya/ Köln Örneği”. **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.

İnternette Yayımlanan Gazete Makalesi

Baran, Rıza. “‘Avrupa’da Kürt Örgütlemesi”, *Kurinfo*. www.kurinfo.com/nuce-bixwine (08.09.2012).

- Çakır,Ruşen ve İhsan Yılmaz. “Yolunu Arayan Alevilik-2”, *Milliyet*. 17.08.2001.
<http://www.milliyet.com.tr/2001/08/17/guncel/gun02.html>(11.04.2011).
- Erdoğan, Barış. “22Temmuz ve Alevilik-5”, *Sabah*. 7 Haziran 2007
www.sabah.com.tr(19.03.2012).
- Görmez, Mehmet. “İslam Coğrafyasının Dini fay Hatlarına Dışarıdan Büyük Baskı Var.”, *Cihan*.26.05.2012,
www.cihan.com.tr(04.03.2013).
- Koru, Fehmi.“Bize Dönersek”, *Yeni Şafak*.19.11.2006
www.yenisafak.com.tr/yazarlar/FehmiKoru/bizedönersek/2548(02.02.2013).

Yazarı Olmayan Doküman

- Abant Platformu Aleviler ve Sünniler Toplantısı*. 2013, www.dipnot.tv/aleviler-ve-sunniler-toplantisinin-sonuc-bildirgesi-aciklandi/59050/ (18.01.2014).
- Alevi Çalıştay Raporu Alevileri Böldü*. 2010,www.olay.com.tr/haber/guncel-51989/calistay-raporu-aleviler:-boldu-33243-html(14.01.2012).
- Alevi Çalıştayında Dağ Fare mi Doğurdu?*. 2010, www.haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/alevi-calistayi-nda-dag-fare-mi-dogurdu(14.01.2012).
- Alevi Dernekleri Toptan’a Çözüm Önerilerini Sundu*. 2008,
<http://yenisafak.com.tr/politika-haber/alevi-dernekleri-toptana-cozum-onerilerini-sundu-28.11.2008-152986> (11.04.2011).
- Alevilerden Rapora Büyük Tepki*. 2010,www.posta.com.tr/turkiye/haber/alevilerden-rapora-buyuk-tepki-html?Article/D=67354 (17.01.2012).
- Avrupa Birliği İlerleme Raporlarında Alevilik*. 2012,
www.alevibektaşi.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=758:avrupa-birlii-komisyonu-lerleme-raporlarında-alevilik&catid=35:makale
(17.01.2014).
- Danimarka Alevi Birlikleri Federasyonu*.tr.alevi.dk/?page_id=5 (19.12.2012).
- İstanbul Aydın üniversitesi Alevi Çalıştay Sonuç Bildirgesi*. 2013,
www.etkinlik.aydin.edu.tr/haber_detay.asp?haberID=1974(18.01.2014).
- İzzettin Doğan’dan Alevi Raporuna Tepki*. 2011,
www.yonradyo.com.tr/index.php/yazi/izzettin-dogandan-alevi-alevi-calistay-raporuna-tepki (17.01.2014).

Türkiye’de Cemevi Sayısı 11 Yılda 9 Kat Arttı. 2013, www.haberler.com/türkiye-dehangi-ilde-kaç-cemevi-var-5073654-haberi/(19.10.2013).

T.C. Başbakanlık Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı. “Sessiz Devrim” www.kdgm.gov.tr(24.04.2014).